МААДАЙ-КАРА

Алып јӱзи кызыл ӧрттий,
Ак чырайлу ар албаты
Алтай тӱбин ӧдӧ берген,
Јараш, чечен тилдӱ бӱткен,
Јылдыс чолмон кӧстӱ бӱткен,
Кӱнниҥ кӧзин бӧктӧп турган,
Кӱн алдында јӱрбей кайтты.
Јети јаан кӧӧ тайгазы
Ак быйанныҥ* бу одоры,
Јети јаан кӧк талайы
Албатыныҥ бу суузыны.
Тебеези элбек болгон,
Тергеези јайым болгон
Баатыр кижи јуртап јатты.
Ай алдында арта тӱшкен
Ала тайга адам деген,
Кӱн алдында томро тӱшкен
Кӱреҥ тайга энем деген,
Суу јелбистеҥ ады бӱткен,
Туу јелбистеҥ бойы бӱткен[26],
Јер шилизин кезе базып,
Јетен јылга јуртай берген.
Јетен айры кӧк талайдыҥ
белтиринде,
Јети јаан кӧӧ тайганыҥ
колтугында
Тӧмӧн багып эҥчейишкен
Тӧртӧн айры ол будакту,

* Быйан — мал.

Ӧрӧ багып эҥчейишкен
Јетен айры ол будакту,
Ай дӧӧн* эҥилгенде,
Алтын бӱри тӧгӱлип турар,
Кӱн дӧӧн эҥилгенде,
Кӱмӱш бӱри тӧгӱлип турар
Јӱс будакту мӧҥкӱ терек
Јайканышкан турбай кайтты.
Бир јалбырактыҥ алдына
Јӱс байталы тебеелейтен,
Бир јалбырактыҥ алдына
Тӧртӧн ирик тебеелейтен,
Бир јалбырактыҥ алдына
Ээрлӱ ады тебеелейтен,
Бажы бӱрлӱ бай агажы
Јайканышкан турбай кайтты.
Тӧзи бӱрлӱ бай тереги
Мызылдашкан турбай кайтты.
Мӧҥкӱ терек ол бажында
Эки тӱҥей алтын кӱӱк
Ӱн алыжып эдип отурат.
Бирӱзи оныҥ эмди болзо,
Ӧлӧтӧнниҥ тынып билер,
Бирӱзи оныҥ эмди болзо,
Ӧзӧтӧнниҥ јажын билер.
Јаман јӱрер јӱрӱмдӱни
Јайнадатан алтын кӱӱк,
Јакшы јӱрер јӱрӱмдӱни
Кӧкӱдетен коҥур кӱӱк,
Алтай ӱсти ак чечегин
Јайап отурар јаҥду болтыр,
Јер ӱстӱне кӧк чечекти
Бычып отурар јаҥду болтыр.
Мӧҥкӱ терек тал ортодо
Эки тӱней кара мӱркӱт
Отуратан јаҥду болтыр,
Ай канады ак булуттый,
Тырмактары курч алмыстый,
Алып келер алыс јолын
Аҥдап јадар јаҥду болтыр,
Кезер келер кезем јолын
Кетеп турар јаҥду болтыр,
Теҥериниҥ ӱстӱбиле
Ай канатту куш учурбас,
Јер алтайдыҥ ӱстӱбиле
Айры санду аҥ бастырбас,

* Ай дӧӧн — ай јаар.

Теҥери тӱби тозучызы
Кезер-казар эки мӱркӱт
Какшып эдип ол отурды.
Темир терек тазылында
Эки тӱҥей кара тайгыл
Эмди болзо, јадар болтыр,
Јылдык јерден јыт алатан,
Айлык јерден кӧс кӧрӧтӧн
Јер ӱстӱниҥ буудагы
Эки кара тайгыл болтыр,
Эки тӱҥей карыларын
Карсылдада јастанып алган,
Азулу тижи тарсылдашкан,
Ала кӧзи мызылдашкан,
Эрлик-Бийдиҥ кара јолын
Кезе кетеп ӱрӱп јадат.
Тогузон айры талайынаҥ
Суузынданып ичип јӱрген,
Солоҥылу тайгазынаҥ
Амыр-јабын* отоп јӱрген
Кара-калтар ат-эрјине
Тӧрт кырлу кара таштыҥ
Эм ӱстӱнде турбай кайтты.
Тогузон эки кыл уйазы
Торсук тӧзин ӧдӧ ӧскӧн,
Јетен айры чаҥкы** јалы
Тизе кӧскӧ, јайылып ӧскӧн,
Алтын тӱги мызылдаган,
Ай таҥмазы јалтыраган,
Ӧрӧ кӧрӱп, эмди оныҥ
Эки тӱҥей кайчы кулак
Теҥериниҥ агы-кӧгин***
Элип-селип туратан болтыр,
Тӧмӧн кӧрӱп, эмди оныҥ
Эки тӱҥей ээк кижи
Јер-алтайдыҥ амыр-јабын
Јула согуп туратан болтыр.
Эки тӱҥей кара кӧзи
Карык тутан ай кеберлӱ
Айланыжып туратан болтыр.
Јӱгӱрӱктиҥ маҥын туткан
Јӱгӱрӱк сӧӧктӱ быйан болтыр.
Эжик ӱйде эм болгожын,
Тогус кырлу мӧҥкӱ чакы

* Амыр-јабын — ӧлӧҥ.
**Чаҥкы — шаҥкы.
*** Теҥериниҥ агы-кӧги — ак булут ла кӧк булут.

Айга-кӱнге мызылдаган,
Јалтыраган турбай кайтты.
Алды учы — алдыгы ороон
Айбыстанныҥ[27] бу чакызы,
Ӱсти учы — ӱстӱги ороон
Курбустанныҥ бу чакызы.
Тал ортозы Маадай-Кара
Баатыр кижи бу чакызы.
Јетен айры кӧк талайдыҥ
јаказында,
Јети јаан кӧӧ тайганыҥ
колтугында
Тогузон кырлу таш ӧргӧӧ
Кӱнниҥ кӧзин бӧктӧп чыккан.
Таш ӧргӧӧниҥ бу ичинде
Тӧртӧн бутту таш ширееде
Маадай-Кара баатыр кижи
Эм болгожын, уйуктап јатты.
Ак јалаҥдый алтын ширдек
Јалмажына ол тӧжӧнгӧн,
Кӧк булуттый кӧк јастыкты
Јаагына ол јастанган
Алтан кӱнге амыраган
Аҥданатан салымы јок
Јетен кӱнге уйуктаган,
Тебинетен коноғы јок.
Саамайы буурайганча,
Уйуктаган јатпай кайтты.
Санаазы аймаганча,
Козырык тарткан јадар болтыр.
Албатыдаҥ алган ӱйи —
Алтын-Тарга абакайы
Кӧрӱп отурар ол болгожын,
Маадай-Кара баатыр кижи
Алтан кӱнге уйуктаарда,
Ак быйаны ээн калтыр,
Јетен кӱнге уйуктаарда,
Ар албаты ээн калтыр.
Ала тӱктӱ ак быйаны
Одорына јетпей бартыр,
Ак чырайлу ар албаты
Одын-суута јетпей бартыр.
Куу тумандый ак быйаны
Алтай сыртын алты айланган,
Јылдыс кептӱ ар албаты
Теҥери тӱбин ӱч айланган.
Кӧргӧн бойы Алтын-Тарга
Маадай-Караны ойгозор деп,

Калын, калын ол эдине
Шибейиле кадай берди,
Јука, јука ол эдине
Теменеле кадай берди.
«Алтан кӱнге уйуктаарда,
Ак бийанын ээн — деди,
Јетен кӱнге уйуктаарда,
Ар албатын ээн — деди,
Каранадый ак бийанын
Алтай ӧткӧн болтыр — деди,
Кара агаштый ар албаты
Тенгери ӧткӧн болтыр — деди.
Алтан кӱнге амыраган
Бу натазы амыр? — деди,
Јетен кӱнге уйуктаган
Бу натазы уйку? — деди.
Ала тӱктӱ ак бийанды
Одорлуга салзан — деди,
Ак чырайлу албатыны
Одын-сууга салзан» — деди.
Уккан бойы Маадай-Кара
Ширеезинен туруп келди,
Ӧргӧӧзинен ӧндӧйип келди.
Јӱзи-бажын сыймай тудат,
Эди-канын уужай тудат.
«Алтан кӱнге амыраган
Бу натазынын амыры? — дийт,
Јетен кӱнге уйуктаган
Бу натазынын уйкузы?» — дийт.
Алтан эки тарылгалу
Алмар-шалмар штанын
Ала койып кийе салды.
Тогузон эки чой капылду*
Чойун кара сопогын
Чирей тееп кийбей кайтты.
Алтан эки ай јаркынду
Алтын тана топчылу
Ай јакыны алып кийди,
Тогузон эки топчылу
Кӧӧ куйак тонын кийди,
Јетен айры кан јалаалу
Кара кумдус бӧрӱгин
Кептей тартып кийе салды.
Маадай-Кара баатыр кижи
Комудап эмди айдып турды:
«Карыбазын карызын,

*К а п ы л — каблук деп орус сӧстӧн бӱткен сӧс.

Јӱдебезин јӱдезин,
Бойым јажым једерде,
Боро пӧтӱк болтырым — дийт,
Карыыр јажым једерде,
Кара кӱртӱк болтырым — дийт.
Кускун болгон кара бажым
Куулыдый кажайган — дийт,
Кадышкындый кату тижим
Куу темирдий арсайган — дийт,
Тан аткандый ал сагыжым
Тӱн киргендий аймаптыр — дийт.
Турнабайдый ала кӧзим
Тӱн киргендий аймаптыр — дийт,
Ондый да болзо, абакайым,
Алтай тӱбин алты айланып,
Ак бийанды токтодойын,
Јердин ӱстин јети айланып,
Албатымды јуунадайын.
Одорлуга ак бийанды
Салайын — деп айдып турды, —
Одындуга албатыны
Башкарайын» — деген турды.
Алтан эки чуткамалду*
Алтын ӱйген ала койып,
Шынгырада силкий салды.
Азулудан ат-эрјине
Кара-калтар эм болгожын,
Чынырада киштей салып,
Алын колы казалаган,
Кийин буды бийелеген,
Тӧрт туйгагы айланышкан,
Тӧбӧ-бели мызылдаган,
Ай танмазы јалтыраган
Кыйтылдада јелип келди.
Маадай-Кара баатыр кижи
Бажы-кӧзин сыймай тудуп,
Алтын ӱйген суга салды,
Арка-белин артай тудуп,
Кӧбӧн јалан токум салды,
Кӱлер арташ ээрин салды,
Катамалду кат куйушкан
Катай тудуп суга салды,
Уч ӱйелӱ кӧмӧлдӧргӧ
Бӱктей тудуп тартып келди.
Алдыгы ороон јерге тӱшсе,
Алынбазын качан да деп,

*Ч у т к а м а л — ӱйгеннин јазалы.

Алтан колонг алып тартты.
Устӱги ороон јерге чыкса,
Уэӱлбезин качан да деп,
Тӧртӧн колонг тартып келди.
Ат јепселин јепсегенде,
Алып чӱмин ол чӱмденди.
Ай карагай саадагын
Ач белине јӱктенди,
Алты кырлу ак ӱлдӱзин
Јалмажына тангынды,
Јетен эки текпелӱ
Тенгери јаазын јӱктенип ийди,
Тогузон эки тоолбырлу*
Канду кастак тангынып ийди,
Тогузон кырлу кӧк јыданы
Јарын тӧскӧ салынды,
Јӱс кезердинг эгентизи
Тынду јада кармандады.
Саадак салган јерине
Сангыскан уйа туткадый,
Курдак салган јерине
Кускун уйа тарткадый,
Јыда мизи јалтыраган,
Ӱлдӱ мизи мызылдаган,
Колонг кара кејегези
Эки јардына согулган,
Кожланг кара јыдазы
Ач белине эттелген,
Алып-кӱлӱк болбой кайтты.
Килинг кара кабакту,
Кирби кара сагалду,
Коо кырланг тумчукту,
Кош аркадый кирбиктӱ,
Јарынында јапшары јок
Јаан бӱткен баатыр болтыр,
Омырткада ӱйези јок
Бӧкӧ бӱткен кезер болтыр.
Эки јарын ортозына
Јӱс байтал тебеелегедий,
Эки кӧстинг ортозына
Тӧртӧн ирик тебеелегедий,
Кӧргӧн кӧзи кӧк чолмондый,
Айткан тили от алмыстый
Ады чыккан баатыр болтыр.
Алтай ӱстин башкарып турган
Алтан каанныг јерин билер,

---

* Тоолбыр — кастактынг канаттары.

Јердинг ӱстин бийлеп турган
Јетен кааннынг јуртын билер,
Орчылангнынг јолын билер,
Ойгор баатыр тилин билер,
Эрчиленгнинг јолын билер,
Элдинг-јоннынг тилин билер
Маадай-Кара болбой кайтты.
Баатыр кижи эм болгожын
Кара-калтарын бура тартты,
Чойун кара ӱзенгизин
Чирей тееп, адын минди,
Эки тӱнгей ай сулукты
Ары-бери јайкай тартты,
Эки тӱнгей алтын тискин
Эргек тӧзи эптей тутты.
Алтын-Тарга абакайы
Эжик ӱйденг чыга конды,
Ай јалтагы чырайы
Айга бербес алтын кептӱ,
Кӱн јалтагы чырайы
Кӱнге бербес кӱмӱш кептӱ,
Солонгыдый качарлары
Солонгы кептӱ јалтырашкан,
Чолмон ошкош эки кӧзи
Чолмон кептӱ суркураган,
Јетен айры тулунгдары
Чончойына толголып тӱшкен,
Алтан эки јыламажы
Арка-белин јайкап тӱшкен,
Алтын-Тарга абакайы
Айдып турбай эмди кайтты:
«Акыр, акыр, апшыйак — дийт,
Ат карыган согумтыкта,
Абакайынг ундыдынг ба?
Јакшылажып не албас? — дийт,
Эр карыган ӧлӱмтикте,
Эмегенинг ундыдынг ба?
Эзендежип не албас?» — дийт.
Јанына келип, јакшылашты,
Јолугып келип, эзендешти.
Маадай-Кара айдып турды:
«Ак быйанды токтодоло,
Албаты-јонды јуунадала,
Ат ӧлбӧзӧ, алты јылданг,
Эр ӧлбӧзӧ, тогус јылданг
Айылыма келерим» — дийт.
Тогус чардынг терезиненг
Толтоп эткен ӱч ӱйелӱ

Алтын сапту камчызын
Ат јалмашка туда берди,
Эки тӱнгей ай сулукты
Ары-бери јайкай тутты.
Кара-калтар ат-эрјине
Тогузон эки кыл уйазы
Торсугына јайыла тӱшти,
Јетен айры чангкы јалы
Тизе кӧзине чӧйиле тӱшти,
Алын колы казалаган,
Кийин буды бийелеген,
Кӧк ӧлӧнди кӧмӧ теппей,
Кӧни јорго јорголоды,
Јаш ӧлӧнди јайа теппей,
Јараш јорго јорголоды.
Эки тӱнгей кайчы кулак
Тенгеринин агы-кӧгин
Элип-селип чийип ийди,
Эки тӱнгей азу тижи
Јер-алтайдынг амыр-јабын
Јула согуп јӱрӱп ийди,
Маадай-Кара баатыр дезе
Эргекпиле шоор салды,
Элезин коо кожонг салды,
Сабарбыла шоор салды,
Тарлан коо кожонг салды,
Как агаштанг бӱр томултып,
Как јеринен кӧк томултып,
Јай сыргынду алтайына
Јайым кожонг јайа салды,
Кыш сыргынду алтайына
Кый кожонгын чӧйӧ салды.
Коолодо кожондоордо,
Кочкор, мыйгак тындай берди,
Сынгзылада сыгырарда,
Сыгын, мыйгак тынгдап турды.
Балалу бӱткен ол ангдары
Балазын таштап, ээчий берди.
Уйалу бӱткен ол куштары
Уйазын таштап, ээчий учты.
Кара-калтар ат-эрјине
Алтай ӱстин тибиредип,
Алтан тайга ажып келди,
Јердинг ӱстин селендедип,
Јетен талай кечип келди.
Маадай-Кара кӧрӱп тургажын,
Ала тӱктӱ ак бийаны
Алтай ӧткӧн ээн болтыр,

Ак чырайлу ар албаты
Тенгери ӧткӧн ээн болтыр.
Озо баскан ак бийаны
От ӧлӧнгин отоп јадат,
Кийининде баскан ак бийаны
Кара ташты јалап турат.
Озо баскан албатызы
Аш јакшызын талдап јадат,
Кийининде баскан албатызы
Казан-айак јалап турат.
Мыны кӧрӱп, Маадай-Кара
Ала тӱктӱ ак бийанын
Аралап келип токтодып турды,
Ак чырайлу албатызын
Айланып јӱрӱп јуунадып турды.
Одорлуга малын салып,
Одындуга јонын салып,
Ай алдында агып барган
Ак талайды кече конды,
Кӱн алдында толголып барган
Кӱренг тайга бажына чыкты.
Чыгып барып кӧрӧр болзо,
Минген адын токум соккон,
Јӱрген бойын уйку соккон.
Маадай-Кара эм болгожын,
Ат ӱстӱненг јайылып тӱшти,
Кӱлер арташ ээрин болзо,
Јайа тартып эм тӱжӱрди,
Кӧбӧнг јаланг токумын
Антара тартып эм тӱжӱрди,
Алтын ӱйген ушта тартып,
Кара-калтарды агыдып ийди.
Тогус ӱйе чой туранабай
Јан карманынанг суура тартып,
Алтай тӱбин алты айланып,
Ајыктап эмди отура берди,
Јердинг ӱстин јети айланып,
Шингдеп эмди отура берди.
«Эртегиденг эрте туштанг,
Озогыданг озо туштанг
Кара-сур атка минген
Кара-Кула баатырданг
Кичик* јалтанып туратан эдим.
Ат ӧлтӱрип амтажыган,
Алтан каанынг јуртын чачкан,
Эр ӧлтӱрип эремжиген,

* Кичик — бир эмеш.

Јетен кааннын јуртын чачкан
Кара-Кула баатыр эди.
Кара-боро санаалу — дийт,
Кату бӱткен кезер — деди.
Ат карыган согумтыкта,
Ак быйанды азыктаарга,
Эр карыган ӧлӱмтикте,
Элди-јонды кулданарга
Ондый танма келип јаткан
болбозын» — деп,
Кара-Куланын алтай јерин
Айландыра кӧстӧп турды.
Кӧрӱп отурар ол болгожын,
Айга кӱйбес ала тажы
Јалтырт эдип эм кӧрӱнди,
Кӱнге кӱйбес кӱрен тажы
Мызылдажып эм кӧрӱнди,
Јетен айры кара талайы
Јалтырашкан јатпай кайтты,
Јети јаан кара тайгазы
Мызылдашкан турбай кайтты,
Кыртыжы јок темир јалаң
Јайыла тӱшкен јадар болды,
Кыртыжы јок темир терек
Јайканышкан турар болды.
Кара-Кула баатыр болзо,
Айылынаҥ атанала,
Алты конгон — јолдо болтыр,
Јеринең эмди атанала,
Јети конгон — јолдо болтыр.
«Маадай-Кара баатырдың
Јуртын барып јуулайдым — дийт,
Алтай тӱбин алты айланган
Ак быйаны азык болор.
Јердиң ӱстин јети эбирген
Албаты-јоны олјо болор».
Ал јаагын ол чайнанган,
Азу тижин эм кабырган,
Ат тыныжы куу тумандый
Алтай тӱбин бӱркей берген,
Алып јӱзи кызыл ӧрттий.
Теҥери тӱбин ӧдӧ берген,
Јыда мизи јылтырашкан,
Јыш аралдый мызылдаган,
Ӱлдӱ мизи јалтырашкан,
Ӱч тайгадый мызылдаган
Келип јадар јаҥду болтыр.
Кӧргӧн бойы Маадай-Кара

Кӧстиҥ јажы мӧлтирт этти.
«Ат карыган согумтыкта,
Ондый танма базынатан јат,
Эр карыган ӧлӱмтикте,
Јеек танма бийлейтен јат.
Ӧлӧтӧн дӧ болзом — деди,
Кӧӧ тайганың колтугында
Сӧӧгим барып саладым — дийт,
Ӧзӧтӧн дӧ болзом — деди,
Кӧк талайдың белтирине
Ис артызып јӱредим» — дийт.
Алтын ӱйген ала койып,
Шыҥгырада силкий салды.
Кара-калтар ат-эрјине
Казалада јелип келди.
Алтын ӱйген эм болгожын,
Ат бажына суга салды,
Тӧрт кырлу кӧбӧҥ јалаҥ
Токумын арта салды,
Тӧрт агаштаҥ эптеп эткен
Кӱлер арташ ээрин салды.
Катамалду кат куйушкан
Катай тудуп сугуп јӱрди,
Ӱч ӱйелӱ кӧмӧлдӧргӧ
Бӱктей тудуп тартып алды.
Тӧртӧн колоҥ тӧш колоҥды
Ат тӧжинең алып тартты,
Алтан колоҥ алын колоҥ
Ат алдынаҥ алып тартты.
Кара-калтар эрјинени
Калып чыгып минип ийди
Узада барган узун тискин
Эргек тӧзи орой салды,
Туура келген туйук тискин
Ээр кажына кыстап салды.
Тогузон чардың терезинең
Толгоп эткен камчызын
Ат јалмашка туда берди.
Кара-калтар ат-эрјине
Чӧйилбеске чӧйилип барды,
Керилбеске керилип барды,
Алын туйгак тепкен јердеҥ
Арсал тайга эм чарчалды,
Кийин туйгак тепкен јердеҥ
Бӱрзел тайга эм чарчалды.
Сурбулјындый сурт эдерде,
Суу-талайы чайбалып калды,
Элезиндий элес эткен,

Ээс* тайга селеҥдеди.
Теп барган ол јеринеҥ
Тебӱӱрдий јер ӱзӱлди,
Базып барган ол јеринеҥ
Балкаш кöрнöö кайнап калды.
Јетен тайга ажыра конот,
Јети талай кечире тебет,
Алтан öзöк ажыра конот,
Алты талай кечире тебет.
Кӱн алдына томро тӱшкен
Кӱзӱҥӱлӱ кӱреҥ тайгага
Чыгара једип келбей кайтты.
Ары јанын ајыктап турза,
Алтай јери кöрӱнип чыкты,
Кӱнге кӱйбес кӱреҥ тажы
Јалтырт эдип эм кöрӱнди,
Айга кӱйбес ала тажы
Мызылдашкан эм кöрӱнди,
Јетен айры кöк талайы
Јайканышкан јатпай кайтты,
Јети јаан кöö тайгазы
Мызылдашкан турбай кайтты.
Айыл-јуртын кöрӱп турза,
Ак быйаны тӱймей бертир,
Ар-албаты кöлзöй бертир,
Тогузон јылдыҥ тойы дежип,
Јетен јылдыҥ јыргалы дежип,
Ойын-кокур баштай бертир.
Ат јакшызы јарыш кууган,
Эр јакшызы кӱреш кууган,
Тайга кептӱ эт тууранган,
Талай кептӱ аракы јуулган.
Бала-барка базарына
Мандык торко јайып алган,
Келин-бала келерине
Кееҥ торко јайып алган,
Албаты-јоны јыргап турды.
Кöргöн бойы Маадай-Кара
Алаҥ кайкап тура берди.
«Бу натазыныҥ јыргалы? — дийт,
Бу натазыныҥ ойыны? — дийт,
Öзöтöнниҥ јӱрӱми бе?
Öлöтöнниҥ олјозы ба?»
Кара-калтар эрјинениҥ
Јамакайын јара тартып,
Кӱреҥ тайга ол бажынаҥ

* Ээс — бийик.

Кара туман кайнадып,
Боро туман бурладып,
Казаладып јелип тӱшти,
Тогус ӱйелӱ мöҥкӱ чакы
Тöзине келип тура тӱшти.
Тогузон кырлу таш öргööдöҥ
Јеҥ тударга јетен кезер
Јергележип чыгып келди,
Ат аларга алтан алып
Анаҥ-мынаҥ келгиледи.
Алтан алып кыйгы салды,
Јетен кезер кышкы салды,
Оос блаажып кыйгырыжат,
Оҥдоп, солдоп эзендежет.
«Каан орды каан — дешти,
Баатыр орды баатыр — дешти,
Алтын-Тарга абакайыҥ
Уул бала тапкан — дежет.
Тогузон кӱнге той бажалып,
Токунабай турубыс — дийт,
Јетен кӱнге јыргал бажап,
Јыргап, кöкӱп турубыс» — дийт.
Уккан бойы Маадай-Кара
Ачу-корон кышкы салды,
Ама-томо кыйгы салды.
Алтан тӱмен баатырларын
Амадап эмди айбылады,
Јетен тӱмен кезерлерин
Јергелей тургузып, эм јакыды:
«Алтан эки баатырларым,
Мениҥ адым алганча — дийт,
Ак јееспек јулуп келеер,
Јетен эки кезерлерим,
Мениҥ јеҥим тутканча — дийт,
Боро талдаҥ кезип келеер».
Алтын тонду алыптары
Јееспектеп баргылады,
Мандык тонду баатырлары
Тал бедреп бартылады.
Маадай-Кара бойы дезе
Ак мылтыгын јӱктенгенче,
Ак ӱлдӱзин тайанганча,
Таш öргööгö кирип барды.
Алтын-Тарга абакайы
Кöрӱп турар ол болгожын,
Маадай-Кара баатыр кижи
Ай јалтагы чырайы
Кара бӱдер тартылып калтыр,

Кӱн јалтагы чырайы
Кара бӱрӱнкӱй кубулып калтыр.
Килиҥ кара кабагы
Кара туман кеберлӱ,
Кирби кара сагалы
Кара булут кеберлӱ,
Кӧк чолмондый кӧзине
Канду јыда кадалгандый,
Кӧӧ тайгадый азу тижин
Ачу-корон тиштенген
Эжиктеҥ эмди кирип келди.
Кӧргӧн бойы абакайы
Кӧксине эмди сананды:
«Элен чактыҥ эки ӱйеге
Эр јажына јуртап келген,
Јажын чактыҥ јаш ӱйеге
Јажаганча јадып келген
Маадай-Кара болгон — деди,
Андап-куштап келген тушта
Ай јалтагы оныҥ чырайы
Ачык-јарык киретен эди,
Кӱн јалтагы оныҥ чырайы
Кӱлӱмзиренип келетен эди.
Уул бала табарымда,
Не ачынган болотон?» — деди.
Абакайы онойып сананып,
Јабызайын отура тӱшти.
Маадай-Кара баатыр дезе
Тӧр бажына базып келип,
Айдып турбай эмди кайтты:
«Акыр, акыр, абакайым,
Уул бала табарыҥда,
Не темдеги оныҥ бар?» — дийт.
Оны уккан абакайы
Ойто айтканы мындый болды:
«Кӧчиктери суу мӧҥӱн — дийт,
Кӧгӱстери суу алтын — дийт,
Эки јарын ортозында
Эргек базым кара меҥдӱ.
Киндиги јок, туйук бӱткен,
Кабагы оныҥ тудуш бӱткен».
Уккан бойы Маадай-Кара
Улу тынып, базып барды,
Анда-мында сабадылып,
Ак мылтыгын јӧлӧп турат,
Ары-бери айланыжып,
Ок-саадагын чечип турат.
От айакка эмди болзо,

Јабызайын отура тӱшти.
Ӧрӧ кӧргӧн эмди кӧзин
Тӧмӧн кӧрбӧй, ол отурды,
Тӧмӧн кӧргӧн эмди кӧзин
Ӧрӧ кӧрбӧй, ол отурды.
Анча-мынча отурарда,
Эжигинеҥ калырт эдип,
Алтан баатыр бажын билген,
Ак-быйанды башкарган
Ак-Бӧкӧ деп баатыр келди.
Алтын эжик ачкан баатыр
Маадай-Карага меҥдеп айтты:
«Акыр, акыр, ӧбӧгӧн — дийт,
Ӱч теҥери тӱбинде
Јалаҥ јеерен јылкыда
Ак-боро кулун чыкты.
Ары калып, алты беениҥ,
Бери калып, беш беениҥ
Кулунын бажын ойо тебет,
Он бир беени эмип турат.
Ондый кулун табылды — дийт,
Оны эмди канайдар?» — дийт.
Уккан бойы Маадай-Кара
«А» деп эрмек айтпай,
«Акыр» деп эм отурбай,
Ак мылтыгын ала койып,
Алтын эжик ачып чыкты,
Ӱч теҥери тӱбин кӧстӧп,
Тынду огын адып ийди.
Баатыр кижи аткан огы
Ак быйанныҥ ортозында,
Айгырлу јылкы аразында
Ак-боро ол кулунныҥ
Тас колтугын кезе атты,
Ӧкпӧ-јӱрегин ӱзе атты.
Ак-боро кулун эмди:
«Маадай-Кара алтайы» — деп,
Ачу-корон киштей салды,
Јал јастанып јыгылды.
Маадай-Кара анаар барып,
Јан карманын кодорып,
Алтын сапту томрок бычак
Уштa тартып, чыгарып алды.
«Ат болбогодый ат болзоҥ,
Арга јетир балама» — деп,
Ак-боро ол кулунныҥ
Ичи-кардын јара кезип,
Алтан кулаш ичеезин

Чӧймӧй тартып, ӱзӱп алды.
Ӧскӧ эдин ийтке-кушка
Јем болзын деп таштап ийди.
Ӧргӧӧзине ойто келзе,
Алтан эки кезерлери
Ак јееспек алып келтир,
Јетен эки баатырлары
Боро талды кезип келтир.
Кӧргӧн бойы Маадай-Кара
Боро талды ала койып,
Кабай эдип эҥий тартты,
Ак јееспекти эмди алып,
Алдына тӧжӧк эдип салды,
Алтан чардыҥ терезинеҥ
Чуу јазаган турбай кайтты,
Јетен чардыҥ терезинеҥ
Чулгак эдип салбай кайтты,
Камду аҥныҥ јымжагынаҥ
Кабыра тудуп јастык этти,
Киш аҥныҥ сарызынаҥ
Јайа тудуп, тӧжӧк салды.
Алты кырлу тал кабайга
Балазын алып кабайлады.
Алтан кулаш ат ичееге
Энезиниҥ уурак сӱдин
Уруп алып, карыланды.
Умчылу сӱтти карыланып,
Кабайлу балазын кучактанып,
Маадай-Кара баатыр кижи
Эжигинеҥ чыкпай кайтты.
Кара тайга бажы ӧрӧ
Базып чыккан турбай кайтты.
Алтын-Тарга абакайдыҥ
Эки кӧстиҥ јажы дезе
Эки кара талай кептӱ
Јайкалажып агып тӱшти,
Эки эмчектиҥ сӱди дезе
Эки тӱҥей ак талайдый
Улаазынаҥ агып чыкты.
«Кандый салым болды не?» — деп,
Ыйлап, сыктап ол отурды.
Барган бойы Маадай-Кара
Кара тайга бажына
Ӱч тыштанып чыкпай кайтты.
Тӧрт кайыҥныҥ алдына
Балтыр кежик балазын
Алып барып, салган турды.
«Тӧбӧ кайа бу болгожын,

Адаҥ болзын, балам — деди,
Тӧрт тӱҥей кайыҥ агаш
Энеҥ болзын, балам» — деди.
Энезиниҥ уурак сӱдин
Каландада буулап салды,
Балазыныҥ оозына
Бир кӱнде бир тамчыдаҥ
Агар эдип јазап салды.
Тӧрт кайыҥныҥ јулугы
Балазыныҥ оозына
Бир кӱнде бир тамчыдаҥ
Агар эдип чорго этти.
«Ӧлӧ берзеҥ, балам — деди,
Сӧӧгиҥ калгай алтайыҥа,
Ӧзӧ берзеҥ, балам — деди,
Бойыҥ јӱргейиҥ бу јериҥе.
Јетен айры кӧк талайыҥ
Бир болужын берзин — деди,
Јети јаан кӧӧ тайгаҥ
Бир алкыжын берзин» — деди.
Айткан бойы Маадай-Кара
Эки кӧзиниҥ јажы эмди
Кара кӧлдий јайкалышты.
Эки эдегин кыстап алып,
Кара тайга бажынаҥ
Базып тӱжӱп келбей кайтты.
Ак ӧргӧӧгӧ кирип келзе,
Алтын-Тарга абакайдыҥ
Кӧзиниҥ јажы кӧл кеберлӱ
Кӧнӱгип агып, эжиктеҥ чыктыр.
Эмчегиниҥ сӱди талай кептӱ
Узада агып, улаадаҥ чыктыр.
Кӧргӧн бойы Маадай-Кара
Эрмектежип, айдып турды:
«Акыр, акыр, абакай — дийт,
Кӧргӧн јаҥыс балабысты
Кара-Кула тепсегенче,
Тенип ӧлзӧ, кайдар — деди.
Кара-Кула ӧлтӱргенче,
Бойы ӧлӱп калгай» — деди.
Абакайы айтпай кайтты:
«Элен чактыҥ эки ӱйеге
Ыйлабаган кижи эдим,
Јажын чактыҥ јаш ӱйеге
Јайнабаган кижи эдим.
Ачу-коронго чыдашпай,
Кӧстиҥ јажын тӧктим» — деди.
Кӱнге кӱйбес кӱреҥ таштый

Кӱлер тажуур эм экелди,
Айга кӱйбес ала таштый
Алтын табак алып салды,
Апшыйагын азырап турды.
Ары кöрӱп, багырып турды,
Бери кöрӱп, каткырып турды.
Онойып отурар ол болгожын,
Кӱнниҥ кöзи эм бöктöлип,
Кӱреҥ туман кайнап келди,
Айдыҥ кöзи эм бöктöлип,
Боро туман бурлап келди.
Турган агаш тура сынар
Соок тӱшкен турбай кайтты,
Јаткан јадык јада аҥданар
Салкын келген турбай кайтты.
Кöк талайдыҥ белтири
Тогус карыш јара тоҥды,
Кöö тайганыҥ колтугы
Јети карыш јара тоҥды.
Ала тӱктӱ ак бийаны
Мааража бербей кайтты,
Ак чырайлу ар-албаты
Багырыжа ыйлай берди.
Кара тайга бажынаҥ
Ат тыныжы куу тумандый,
Алтай тӱбин тозуп чыккан,
Алып јӱзи кызыл öрттий,
Теҥери тӱбин бöктöп чыккан.
Кара-суры бышкырган,
Кара-Кула чакырган,
Ачу-корон кышкы салган,
Ама-томо кыйгы салган,
Эмди келип јатпай кайтты.
Јыда мизи јылтырашкан,
Јыш аралдый мызылдашкан,
Ӱлдӱ мизи јалтырашкан,
Ӱч аралдый мызылдашкан.
Колоҥ кара кејегези
Эки јардына согулган,
Кожлаҥ кара јыдазы
Ач белине эттелген,
Кара-Кула јетпей кайтты.
Турган агаш тура сынар
Соок болуп ол келгени —
Кара-сур ол адыныҥ
Тыныжы болбой эмди кайтты.
Јаткан јадык јада аҥданар
Салкын болуп келгени —

Кара-Кула баатырдыҥ
Бойыныҥ тыныжы болбой кайтты.
Ат капталга кар болуп
Јаап тӱжӱп келгени —
Кара-Кула баатырдыҥ
Чилекейи болбой кайтты.
Кара-Кула баттыр бойы
Ачу-корон кышкы салат,
Ама-томо кыйгы салат,
Ал јаагын чайнанып турат,
Азу тижин кабырып јадат.
Ачу-корон кышкырарда,
Алтай јери силкингендий,
Тизирт-табыш мынаҥ болот.
Ама-томо кыйгырарда,
Кайа тажы кöчкöлöҥгöндий,
Кӱкӱрт-табыш болуп турат.
«Маадай-Кара баатыр — деди,
Кыйгылу јуу келди — деди,
Кылышту чак келди — деди,
Ак бийаныҥ азык болор,
Ар-албатыҥ олјо болор.
Јеезеҥди јемирерим,
Јерлӱ малыҥ мен айдаарым.
Коозоҥды кодорорым,
Колыҥда малыҥ мен айдаарым.
Алтай јериҥ мен öртöйдим,
Албаты-јоныҥ мен јуулаарым.
Таш очогыҥ сындырарым,
Талкан кӱлиҥ чачарым — дийт,
Ӱч јебеҥди кезерим — дийт,
Изӱ кӱлиҥ чачарым — дийт.
Алтай ӱстин акалагам,
Алтан кааныҥ јуртын чачкам,
Јердиҥ ӱстин јеектегем,
Јетен баатыр јуртын јуулагам.
Ат карыган согумтыкта,
Алтайыҥа öчöп келдим,
Эр карыган öлӱмтикте,
Эжигиҥе јуулап келдим.
Адыжатан огыҥ бар ба?
Айдыжатан сöзиҥ бар ба?
Капшай бери чыксаҥ» — деди.
Маадай-Кара мыны угуп,
Кыҥыс эдип унчукпады,
Кулагы укпай ол отурды,
Кылчас эдип эм кöрбöди,
Кöзи јоктый ол отурды.

Кара-Кула калјуурып айдат:
«Маадай-Кара баатыр — деди,
Кызыл каныҥ тӧгӧдим — дийт,
Кылду бажыҥ кезедим» — дийт.
Калганчыда Маадай-Кара
Эжигинеҥ эмди чыкты.
Туранабайдый ала кӧзин
Айландыра кӧрӱп турза,
Эки кара бу мӱркӱди
Акшый, акшый келген бойы
Ӱкӱ чилеп эдип отурды.
Эки кара ол тайгылы
Ӱре, ӱре келген бойы
Кӱчӱк чилеп ӱрӱп јатты.
Оны кӧргӧн Маадай-Кара
Ачу-корон кышкы салды,
Ама-томо кыйгы салды:
«Акыр, акыр, Кара-Кула,
Ат карыган согумтыкта,
Алтайыма келдиҥ — деди,
Эр карыган ӧлӱмтикте,
Эжигиме келдиҥ — деди.
Ак быйанды јамынатан,
Ар-албаты јастанатан
Ады чыккан Кара-Кула
Алды-кийиниҥ санан — деди,
Сӱрекейиҥди кӧрӧрим — дийт,
Тӱби-кийиниҥ сакы — деди,
Шулмузыҥды кӧрӧрим» — дийт.
Уккан бойы Кара-Кула
Ал јаагын чайнана берди,
Азу тижин кабыра берди.
Кара тайга бажынаҥ
Казаладып јелип тӱшти.
Келген бойы алтан кырлу
Ак ӱлдӱзин ушта тартат,
Ар-албаты ортозына
Кире конуп, јуулай берди.
Ары ӧдӧрдӧ, алтан муҥнаҥ,
Бери ӧдӧрдӧ, бежен муҥнаҥ
Кезип, кертип тура берди.
Кыймырашкан ак быйаны
Мааражып јыгылгылайт,
Кызыл-кӱреҥ черӱлери
Кыйгырыжып јыгылгылайт.
Оны кӧргӧн Алтын-Тарга
Ама-томо кыйгырып айтты:
«Ак быйанды кыйнаба — дийт,

Албатыны кырба — деди,
Тебеелӱ быйан сениҥ эмес,
Тепсеп салзаҥ, туза тӱшпес,
Тергеелӱ јон сениҥ эмес,
Кырып салзаҥ, арга болбос».
Кара-Кула баатыр эмди
Кайра кӧрӱп, кыйгырып турды.
Алтан эки баатырларын,
Ак быйанды айдаттырып,
Алты конок озо аткарды,
Јетен эки кезерлерин
Элди-јонды эм башкартып,
Јети конок озо аткарды.
Јети айры кӧк талайды
Кӱн бадыжы агызарга
Јети кӱнге мокоп салды,
Јети јаан кӧӧ тайганы
Ӧртӧп салар эмди болуп,
Тогус кӱнге мокоп салды.
Јети ӱйелӱ темир теректи
Кӱн бадыжы јыгар болуп,
Јети кӱнге мокоп салды,
Эки тӱҥей алтын кӱӱкти
Адар болуп мокоп салды.
Ат буулайтан ат чакыны
Ушта тартып салар болуп,
Тогус кӱнге мокоп салды.
Алды учын тартар болзо,
Алтан кезер јер алдынаҥ
Тудушканча чыгып келди.
«Калак-корон, Кара-Кула,
Канайып туруҥ сен? — дешкилейт.
Алдыгы учы бу чакыныҥ
Айбыстанныҥ чакызы» — деп,
Јер алдына кадай тартат.
Ӱстӱги учын тартар болзо,
Тогузон кезер тудушканча
Теҥеридеҥ тӱжӱп келди.
«Калак-корон, Кара-Кула,
Канайып туруҥ сен? — дешкилейт.
Ӱстӱги учы бу чакыныҥ
Курбустанныҥ чакызы» — деп,
Теҥериге кадай тартат.
Оноҥ ӧскӧ ар јӧӧжӧзин
Тонop, јуулап албай кайтты,
Алтай кеенин ӧртӧп салды,
Ӧлӧҥ артыспай, јамдап салды.
Оныҥ соҥында Кара-Кула

Атаныл, јортуп кöнÿгип ийди.
Сай тажындый ак быйаны
Маражып чубашкылайт,
Јылдыс кептÿ ар-албаты
Багырыжып эм баскылайт.
Тоолоп болбос ала малы
Тебеезинең чыгып барды,
Тил билишпес албатызы
Тергеезинең öдÿп барды.
Јерине кайра мал божотпой,
Малдаң кöп мал апарат,
Јолынаң кайра јон кöрдÿрбей,
Јоннон кöп јон апарат.
Кечÿзи јок талайларга
Кÿрлер салып кечкиледи,
Ажузы јок тайгаларды
Кÿрек тудуныл ашкылады.
Јетен талай кечип барды,
Јетен тайга ажып ийди.
Јер ортозын öткöн тушта
Јетен айгыр јылкызынаң
Тöрт кулакту, тöрт чаңкылу
Кöк байтал кайра блаап,
Алтайын кöстöп мантап ийди.
Оны кöргöн Кара-Кула
Казыр аңдый эм огурды,
Кату тижин кабырып турды,
Ал јаатын чайнаныл турды,
Ачу-корон кышкы салды:
«Алтан эки баатырлар,
Јетен эки кезерлер,
Мал балазын эм таштабай,
Ак быйанды апарыгар,
Алтайыма јетиригер — дийт,
Јон балазын эм таштабай,
Ар-албатыны ÿзе айдагар,
Эжигиме јетиригер — дийт.
Тöрт кулакту, тöрт чаңкылу
Кöк тÿктÿ јабаганың
Бÿгÿнÿ сööгин мен оодорым,
Кызыл канын тöгöрим — дийт,
Кыл ööчин ÿзерим» — дийт.
Айткан бойы Кара-Кула
Ары болуп јÿрÿп ийди,
Сурбулјындый сурт эдерде,
Суу-талайы чайбалып калат,
Элезиндий элес эдет,
Эки тайга селеңдежет.

Кöк байталдың кийининең ары
Истеп алып, барып јадат.
Кöк байтал ол болгожын,
Саң тöмöнгö јалын јайат,
Саң öрöгö куйрук јайат,
Алын колы казалады,
Кийин буды бийеледи,
Кöк öлöңди кöмö теппей,
Кöнÿ јорго јорголоды,
Јаш öлöңди јайа теппей,
Јараш јорго јорголоды.
Јетен тайга ажып келди,
Јетен öзöк öдÿп келди.
Јетен тайга ашкан бойы
Там тыңыда мантап јадат,
Јетен öзöк öткöн бойы
Там тыңыда јÿрÿп јадат.
Оны кöргöн Кара-Кула
Ачу-корон кышкы салды:
«Јердиң ÿсти јети буудак,
Алтай ÿсти алты буудак —
Јетирбегенче, тутпырбаганча
калбазым — дийт,
Кара талай белтиринде,
Кара тайга колтугында
Јер ээзи эки тÿңей
Кер-балыкка апарала,
Јуттурбазам, кыйдырбазам
Болзын» — деп, молјонып турды.
Кара талай белтирине,
Кара тайга колтугына
Кöк байтал јелип келип,
Јада тÿжÿп, ол аңданды,
Тура јÿгÿрип, ол силкинди,
Öзöк ичи öлö туман,
Кырдың бажы кызыл туман,
Турган агаш тура сынар,
Соок тÿшкен турбай кайтты,
Јаткан јадык јада аңданар
Салкын боло бербей кайтты.
Тогузон айры кара талай
Јаактаныл тоңо берди,
Эки тÿңей кер-балыктар
Уйаланып јада берди.
Агту-чуулу кöк байтал
Эжигиле кыйтылдада
Јелип, öдö бербей кайтты.
Анча-мынча удаганда,

Кара-Кула каан кӱлӱк
Ала кӧзи кандалган,
Азу тижи тарсылдашкан,
Кара-сур ол адыныҥ
Бажы-кӧзин сабаганча,
Ат ӱстӱнеҥ кыйгырып келди,
Айлык јердеҥ кышкырып келди.
«Ады чыккан најылар — дийт,
Јолы чыккан кезерлер — дийт,
Алмын-чулмун балыктар — дийт,
Кӧк байталды туттаар ба,
јуттаар ба,
Најылар?» — деп сурап келди.
Эки тӱҥей кер-балыктар:
«Божоттыҥ, кӧрбӧдиҥ» — деп,
Бойы-бойлоры урушкылап,
Куру исти кезип турды.
Оны кӧргӧн Кара-Кула
Кӧк байталдыҥ изин истеп,
Там тыҥыда мантада берди.
Бараадып, молјонып турат:
«Кӧк байтал, акыр — деди,
Кӧс једетен мӧҥӱн чӧлдиҥ
ортозында,
Кӧс јетпес алтын чӧлдиҥ
јаказында,
Јӱс будакту темир терек тӧзинде
Эки тӱҥей јеек сары јыландарга
Јуттурбазам, кыйдырбазам,
болзын», — деди.
Оны уккан кӧк байтал
Мӧҥӱн чӧлгӧ једе конуп,
Јада тӱжӱп, ол анданды,
Тура јӱгӱрип, ол силкинди,
Ӧзӧк ичи ӧлӧ туман,
Кырдыҥ бажы кызыл туман,
Ат капталга кар тӱшти,
Ачу-корон соок келди,
Јӱс будакту темир терек
Тызыражып тоҥуп келди.
Эки тӱҥей јеек јылан
Туунјылап јада берди.
Атту-чуулу кӧк байтал
Эжигиле тадырада
Јелип, ӧдӧ бербей кайтты.
Анча-мынча удаганда,
Ачу-корон кыйгы салып,
Ама-томо кышкы салып,

Кара-суры ол бышкырган,
Кара-Кула ол чакырган,
Ат тыныжы куу тумандый,
Алтай тӱби тунуп калган,
Бойыныҥ јӱзи кызыл ӧрттий
Теҥери тӱбин тоозыган
Эмди мында келбей кайтты.
«Ады чыккан најылар,
Јолы чыккан јыландар,
Кӧк байталды туттаар ба, јуттаар ба,
Уулдар?» — деп сурап келди.
Эки тӱҥей јеек јылан:
«Сенде эмей, сенде эмей» — деп,
Бойы-бойлоры урушкылап,
Куру исти кезип турды.
Онон ары Кара-Кула
Там тыҥыда мантадып јадат.
«Адаҥайдыҥ эдин ји —дийт,
Ады чыккан байтал — деди,
Темир тайга колтугында,
Јети кырлаҥ ол јанында,
Јети тӱҥей кӧк кайада
Јети боро какай бар — дийт,
Орто* барып, кулугурдыҥ
Кыл торсугын кыйдырарым,
Кызыл канын ичирерим», —
Онойып айдып, сӱрӱп јадат.
Барып јадып, кӧрӧр болзо,
Кара-суры ат-эрјине
Кӧк байталдыҥ јелегине
Тӧкпрӧк маҥла јӱретен болтыр,
Кӧк байталдыҥ базыдына
Сыр јелекле јӱретен болтыр.
Оны кӧргӧн Кара-Кула
Кара-сур эрјинениҥ
Јамакайын јара тартты,
Јалмаш эдин јара сокты,
Јединжерге меҥдей берди.
Кӧк байтал ол болгожын,
Темир тайга колтугына
Аткан октый келбей кайтты.
Јада тӱжӱп, ол анданды,
Тура јӱгӱрип, ол силкинди.
Ӧзӧк ичи ӧлӧ туман,
Кырдыҥ бажы кызыл туман,
Турган агаш тура сынар соок тӱшти,

*Орто — ого.

Јаткан јадык јада аҥданар салкын
болды,
Јети тӱҥей темир кайа
Тазыражып тоҥо берди,
Јети тӱҥей бӧрӧ какай
Уйаланып јада берди.
Атту-чуулу кӧк байтал
Эжигиле кыйтылдада
Јелип, ӧдӧ бербей кайтты.
Анча-мынча ол болгондо,
Кара-Кула каан кӱлӱк
Теҥери кептӱ кӱркӱреген,
Темир чилеп шыҥыраган,
Кара-сур эрјинениҥ
Башка-кӧскӧ сабай берген
Бу алтайга келбей кайтты.
«Ады чыккан какайлар — дийт,
Кӧк байталды туттаар ба,
јуттар ба,
Уулдар?» — деп сурап турды.
Јети тӱҥей бӧро какай:
«Сенде эмей, сенде эмей» — деп,
Бойы-бойлоры урушкылап,
Алаҥ кайкап тудуп калды.
Оноҥ ары Кара-Кула
Кӧк байталдыҥ изин истеп,
Там ӧчӧжип, сӱрӱп ийди.
«Саҥыскан учуп, учыҥа јетпес
Сары чӧлдиҥ ортозында,
Кускун учуп, учына јетпес
Куба чӧлдиҥ јаказында
Эки тӱҥей кодурлу кара
Тӧӧлӧргӧ јетирбезем болзын — деди,
Кыл торсугын тӧӧлӧр кыйар,
Кызыл каныҥ олор тӧгӧр,
Алмын-чулмун шокчылдар — дийт,
Арка-сыртын оодор» — деди.
Кӧк байтал эм болгожын,
Саҥыскан учпас сары чӧлгӧ
Једип келген турбай кайтты.
Јада тӱжӱп, ол аҥданды,
Тура јӱгӱрип, ол силкинди,
Ӧзӧк ичи ӧлӧ туман,
Кырдыҥ бажы кызыл туман,
Турган агаш тура сынар
соок тӱшти,
Јаткан јадык јада аҥданар
салкын келди.

Эки тӱҥей кара тӧӧниҥ
Кодурлары чакартыды.
Кодур ташка барала,
Кодурын сӧйкӧп јадарда,
Атту-чуулу кӧк байтал
Эжигиле ӧдӧ берди.
Саат-маат болбоды,
Саҥыскан учарга јетпеди,
Ачу-корон кыйгы чыкты,
Ама-томо кышкы келди.
Кара-суры ол бышкырган
Кара-Кула ол чакырган
Бу алтайга келбей кайтты.
«Ады чыккан најылар,
Кодурлу кара тӧӧлӧрим,
Коркушту бӧкӧ шулмустарым,
Кӧк байталды туттаар ба,
Баатырлар?»—деп кыйгырып јетти.
Уккан бойы эки тӧӧ:
«Сӧйкӧнгӧҥ, кӧрбӧгӧҥ» — деп,
Эки бойы ачыныжып,
Урушкылап турбай кайтты.
Оны уккан Кара-Кула
Куру исти истеп алып,
Там тыҥыда маҥтада берди.
Бараадып, айдып турат:
«Јетен тайга ажыра сӱрӱп,
Ат-эрјинем јоботкон — дийт,
Јетен талай кечире сӱрӱп,
Алкы бойым јоботкон — дийт,
Јердиҥ ӱсти јети буудак
Мыны тутпас кайткан? — деди.
Алтай ӱсти алты буудак
Мыны албас кайткан? — деди,
Мынаҥ ары бараадып,
Кара тайга колтугында,
Кара талай јарадында
Эки тӱҥей ӧгӱс кара
Айуларга јуттурбазам,
Кыйдырбазам болзын» — деди.
Оны уккан кӧк байтал
Кара тайга колтугына,
Кара талай јаказына
Јада тӱжӱп, ол аҥданды,
Тура јӱгӱрип, ол силкинди,
Ӧзӧк ичи ӧлӧ туман,
Кырдыҥ бажы кызыл туман,
Турган агаш тура сынар,

Соок тӱшпей эмди кайтты.
Јаткан јадык јада анданар
Салкын болуп келбей кайтты.
Эки тӱҥей ӧгӱс айу
Уйаланып јада берди.
Атту-чуулу кӧк байтал
Эжигиле ӧдӧ берди.
Анча-мынча ол болбоды,
Јааган кар кайыларда,
Јалтырап эмди кӱн тийерде,
Эки тӱҥей ӧгӱс айу
Ойгонып келип отурарда,
Минген ады терлеген,
Јӱрген бойы јобогон
Кара-Кула каан кӱлӱк
Ӧгӱстерге келбей кайтты.
«Ады чыккан најылар,
Абагай ӧгӱс айулар,
Кӧк байталды туттаар ба,
јуттаар ба,
Уулдар?» — деп сурап келди.
Оны уккан эки ӧгӱс:
«Божоттыҥ, кӧрбӧдиҥ» — деп,
Бойы-бойлоры урушкылап,
Калактажып турар болды.
Оны кӧргӧн Кара-Кула
Оҥдоп, солдоп ат камчылап.
Кӧскӧ-башка адын сабап,
Тӱрген-тӱкей јӱрӱп ийди,
Алтай ӱстин алты айланып,
Алты јылга сӱрӱп јӱрди,
Јердиҥ ӱстин јети айланып,
Јети јылга сӱрген турды.
Бараадып, молјонып турат:
«Јер ээзи јети тӱҥей
Јелбер кара бӧрӱ бар — дийт,
Алтай ээзи тогус тӱҥей
Шокчыл кара кускун бар — дийт,
Орто барып кыйдырбазам,
Јуттурбазам болзын» — деди.
Оны уккан кӧк байтал
Тӧрт туйгагы јалтыражып,
Тӧбӧ-бели мызылдажып,
Јелип барып. тура тӱшти.
Ачу-корон соок салды,
Ат капталга кар тӱжӱрди,
Јети тӱҥей кара бӧрӱ
Там тыҥыда улый берди,

Тогус тӱҥей кара кускун
Там тыҥыда калакташты.
Атту-чуулу кӧк байтал
Богоно сӧӧги боркураштьт,
Болчок јӱреги типилдеди.
Казалада јелип барып,
Јетен айры јеекен арал
Алтайына калый берди.
Кара-Кула келер болзо,
Јылан бажы бадып болбос,
Јыш арал јатпай кайтты.
Койон бажы бадып болбос
Койу арал турбай кайтты.
Кӧк байталдыҥ келген изи
Бу аралга кире бертир.
Оны кӧргӧн Кара-Кула
Јети кӱнге бедреди,
Эш-неме табылбады.
Кара-Кула карганып айтты:
«Алтай сыртын алты айланып,
Ат јоботкон таҥманы,
Јердиҥ сыртын јети айланып,
Эр јоботкон кулугурды
Алтай ээзи тогус кускун
Тогус кӱнди ӧткӱрбей,
Кӧзин ойып, јиген учун
Јӱс байталдыҥ кӧзин берерим,
Јердиҥ ээзи јети бӧрӱ
Јети кӱнди ӧткӱрбей,
Кӧк байталды јиген учун
Јӱс байталды берейин» — дийт.
Онойдо јакып, айбылап салып,
Адыныҥ тӱги токум ӧткӧн,
Бойыныҥ чачы бӧрӱк ӧткӧн,
Алтайына эмди јанды.
Кӧк байтал аралда артып,
Кийининеҥ эмди айдып турды:
«Јетен тайга ажыра сӱрген,
Јетен талай кечире сӱрген
Алмын-чулмун эр болзоҥ,
Тӱби-кийиниҥ сакы — деди,
Сӱрекейиҥди кӧрӧрим» — деди.
Кӧк байтал эм болгожын,
Койу арал аразынаҥ
Эмди болзо, чыга конуп,
Озогыда Маадай-Кара
Бай тереги ол тӧзине
Јелип барып, киштеп ийди.

Тӧрт катап ол киштеди,
Јетен айры јеекен арал ичинеҥ
Јетен јашка једе берген,
Јиит тужы ӧдӧ берген,
Сол колында јес тайакту,
Оҥ колында куулы тайакту
Абакай најы чыкпай кайтты.
Кӧк байталды кӧргӧн бойы
Кӧӧркий карыган базып келди.
Кӧзи-бажын сыймай тудуп:
«Маадай-Кара алтайы — дийт,
Малдаҥ арткан быйаным — дийт,
Малы јокко мал болор — дийт,
Аргазы јокко ат болор» — дийт.
Темир терек тӧзи орто
Чобрадаҥ чадыр тутты,
Чылбыктардаҥ тӧжӧк салды.
Алтайына јада берип,
Эрмектенип ол отурды:
«Каан кижи алтайы — дийт,
Малдаҥ артып бу калганы
Кӧк байтал болордо — дийт,
Кижи канайып артпаган?» — дийт.
Онойып отурар ол болгожын,
Кара тайга бажында
Балтыр кежик јаш баланыҥ
Багырып ыйлап чыҥырганы
Карганактыҥ сол кулакка
Томула бербей эмди кайтты.
Оны уккан абакай најы:
«Сол кулакка угулганы
Солун кандый табыштар?» — деп,
Кара тайга бажы дӧӧн
Эки тайак тайанып,
Јӱк арайдаҥ базып чыкты.
Базып чыгып барар болзо,
Тӧбӧ кайа бажында,
Тӧрт кайыҥныҥ тӧзинде
Кабайлу бала јатпай кайтты.
Алтан кулаш ат ичегеде
Энезиниҥ уурак сӱдин
Ӱстӱне оныҥ буулап салтыр,
Тал ортозы агып калтыр,
Умчыныҥ оозы кадып калтыр,
Тӧрт кайыҥныҥ јулугы
Агар эдип чорго јазаган,
Чурайып кадып, тӱжӱп калтыр.
Балтыр кежик балазыныҥ

Оозына тӱжер неме јок,
Алты конок аштап јаткан,
Арга јокто, ыйлаган болтыр.
Кӧргӧн бойы карганагым:
«Кӧргӧн јаҥыс балам — деди,
Кӧзи болзо, отту — дийт,
Кӧкси болзо, ойлу — дийт,
Кӧӧркийди баламды» — деп,
Кучактап албай эмди кайтты.
Умчыда арткан сӱдин дезе
Карызына сугуп алды
Кара тайга бажынаҥ
Тӱжӱре базып эм барады.
Табыр-тубур салкын келди,
Јетен јашту абакай најы
Јалбак ташка тайкылала,
Јастыра базып, јыгыла берди.
Бир билинип, билинбеди,
Бир оҥдонып, оҥдонбоды,
Кара тайга кырынаҥ
Тоголонып, эдегине тӱшти.
Кӧдӱрилип туруп келзе,
Умчылу сӱди артып калтыр,
Кабайлу балазы јок болтыр.
«Карыбазын карызын — дийт,
Јӱдебези јӱдезин — дийт,
Кайран јаҥыс балам — деди,
Кажы алтайга барган?» — дийт.
Ыйлап, сыктап ол турарда:
«Канайып туругар, карганак?» —
деп,
Карсылдада каткы чыкты,
Кайра багып, кӧрӧр болзо,
Балтыр кежик балазы
Кийининде эмди турбай кайтты.
Кӧргӧн бойы карган эмеген
Јӱгӱрип барып, кучактады.
Јетен чардыҥ терезинеҥ эткен
Чулгак чуулары јок болуптыр,
Алтан чардыҥ терезинеҥ эткен
Јылу чулгагы јок болуптыр,
Куба јылаҥаш уулчак турды.
Јаш балазын кучактанып,
Карганагым базып јанды.
Чобрадаҥ эткен чадырына,
Чылбыктаҥ болгон тӧжӧгине
Бу балазын алып келди.
Туу эчкизин саап алып,

Балазын азырап отура берди.
Онойып олор отургажын,
Балтыр кежик бала айтты:
«Ажыр, ажыр карганак — дийт,
Темир терек будагына
Ӧрӧ-тӧмӧн ӧдӱп турган
Кучыйактыҥ јаражын — дийт,
Адып оны аларга
Ок-саадактаҥ јазап бер» — дийт.
Онойып айткан ол тужунда
Абакай најы тура јӱгӱрип,
Кабыргадаҥ јаа этти,
Сырбалјыннаҥ октор этти,
Балазына туттырып берди.
Кабырга јааны эҥий тартып,
Балтыр кежик ол балазы
Ӧрӧ ӧткӧн кушкаштарды
Ӧрӧ ӧткӱрбей, кыра адат,
Тӧмӧн ӧткӧн кушкаштарды
Тӧмӧн ӧткӱрбей, кыра адат.
Тышкары јӱгӱрип чыгала,
Кају тууныҥ кара аралын
Ӧрӧ базып чыкпай кайтты.
Јетен койон јелип чыкты.
«Айт» деп кыйгы салды,
Ак койондор тура тӱшти.
Кара јаҥыс сылгай окло
Тизе адып ол тӱжӱрди.
Јетен койонды јӱктенип алып,
Јаш балазы јанбай кайтты.
«Койон мӱни койу мӱн» — деп,
Карганак сӱӱнип, кайнадып турды.
Јилигиле, бӧӧрӧгиле
Јаш балазын азырады.
Карганагы эркелеп турат:
«Кӧргӧн јаҥыс баламды — дийт,
Кӧӧркийди мыны» — деди.
Балтыр кежик бу балазын
Ӱредип эмди айдып отурды:
«Јеекен арал ортозында
Тозулду тоолок тӧбӧ бар,
Адаҥ тозуйтан тӧбӧ — деди,
Ондый јерди темдекте» — дийт.
Балтыр кежик ол балазы
Тозулду тоолок тӧбӧгӧ,
Ӧрӧ алып, базып чыкты.
Базып чыгып, барар болзо,
Тогузон тӱҥей чоокыр мыйгак

Јергележе отоп јадат.
Кӧргӧн бойы јаш балазы
Кабырганы эҥий тартып,
Сылгай окты божодып ийди.
Бу баланыҥ аткан огы
Јетен ӧзӧк ажып барды.
Тогузон мыйгак јал јӱрегин
Талай адып ол тӱжӱрди,
Тогузон мыйгак тас колтугын
Јара тийип, огы чыкты.
Балтыр кежик бала эмди
Кыл торсугын сойо тартып,
Тогузон мыйгак колбоп алып,
Сӱӱртеп, јанып келди.
Карганагы эмди сӱӱнип,
Казанына кайнадып турды,
Јилигиле, бӧӧрӧгиле
Бу балазын азырай берди.
Онойып отурар ол болгожын,
Јердиҥ ээзи јети бӧрӱ
Јергележе улый берди,
Алтай ээзи тогус кускун
Анда-мында коҥкулдады.
Јети бӧрӱ улып айдат:
«Озо барып, кӧк байталын,
Ӧлтӱре тудуп, јиир — дешти,
Оныҥ кийининде карганагын,
Тынын кыйып, јиир — дешти,
Оныҥ кийининде балтыр кежик
Јаш балазын јиир» — дешти.
Тогус кускун айдып турат:
«Озо барып, кӧк байталдыҥ
Кӧзин ойор бис — дешти,
Оныҥ кийининде карганактыҥ
Кӧзин ойып јиир — дешти,
Оныҥ кийининде балтыр кежик
Балазыныҥ кӧзин јиир» — дийт.
Онойтконныҥ соҥында
Тӱн караҥуй тӱже берди,
Тӱмен јылдыс кайнай берди,
Карган эмеген јаш балазын
Койдонып алып уйуктап јатты,
Кӧк байталы какпак таштыҥ
Алдына кирип, уйуктап јатты.
Балтыр кежик ол балазы
Эҥмектеп келип, турбай кайтты.
Кабыргадаҥ јаазын алды,
Сыргалјыннаҥ огын алды,

Јеекен арал ортозы дӧӧн
Базып барып, кире конды.
Тозулду тоолок тӧбӧ
Таап, бажына једип барды.
Јееспекти казып туруп,
Тӧжӧнип эмди албай кайтты,
Јер кыртыжын каза тартып,
Јамынып эмди албай кайтты.
Тоолок тӧбӧ колтугына
Јердиҥ ээзи јети бӧрӱ
Јергележе јелип келди.
Ай оозы јер тамыдый,
Азу тижи куу тайгадый,
Алкы бойы кара туудый.
Оны кӧргӧн јаш бала
«Мен адатан эмес — деди,
Маадай-Кара аткай — деди,
Амадап келген јети бӧрӱ
Јастаныжа јаткай» — деди.
Кабырганы эҥий тартып,
Сылгай огын божодып ийди.
Аткан огы бу баланыҥ
Јети бӧрӱ тас колтугын
Јара адып тӱжӱрди.
Јердиҥ ээзи јети бӧрӱ
Ачу-корон улый салып,
Кызыл канла куза салып,
Јӱс кӧҥкӧрӧ јыгыла берди.
Алтай ээзи тогус кускун
Теҥериде коҥкулдады:
«Јети бӧрӱ не кыҥзыган?
Кӧк байталды тудуп алып,
Јип отурган болбой — деди,
Кӧзиҥ барып јиир — дешти,
Кара-Кула јакыганын
Барып бӱдӱрер керек» — дешти.
Оны уккан јаш балазы
Кара јерди кармадады,
Тогус кырлу кара ташты
ала койып,
Теҥери тӱбине мергедеди.
Аткан тажы ол баланыҥ
Ак булутты аралады,
Кӧк булутты јоктолоды,
Тогус кара кускун куштыҥ
Меелӱ бажын ойо тийди,
Јетен тайга ол јанында
Талбаҥ кааннын таш ӧргӧӧзи

Тӱнӱгинеҥ кирип барып,
Тӧр бажынаҥ ойо тӱжӱп,
Јер алдыныҥ талайына
Јети кӱнге кайнап калды.
Балтыр кежик ол балазы
Јети бӧрӱ сӱӱртеп алып,
Тогус кускун јӱктенип алып,
Айылына келип ол јатканча,
Адар таҥы адып калды,
Ачу кӱни чалып калды.
Угуп јадар ол болгожын,
Карганактыҥ багырузы
Кара јерге јаҥыланат:
«Јийтен болзо, јети бӧрӱ
Карган бойымды јизе кайдат,
Јийтен болзо, тогус кускун
Боро байталды јизе кайдат.
Кӧргӧн јаҥыс ол баламды
Кӧӧркийди јиген» — деди.
Балтыр кежик ол балазы
Тарлан коо кожоҥ салды:
«Акыр, акыр, карганак — дийт,
Јети бӧрӱ бу терези
Јеҥдӱ тонго јеткей не? — дийт,
Тогус кара кускун тӱги
Бир јастыкка јеткей не?» — дийт.
Оны уккан карганагы
Карсылдада каткырып ийди.
«А, балам, не дейзиҥ?» — дийт.
Эжигинеҥ чыгып келди.
Јети бӧрӱни сойо тартып,
Јеҥдӱ тонго јепсеп салды,
Тогус кускунды јула тартып,
Бир јастыкка јепсеп салды.
Балазын эмди эркелеп турды:
«Кара-сур ады болор,
Јал јастанар, балам — деди,
Кара-Кула бойы болор,
Јеҥ јастанар, балам, — деди.
Јуучыл јаан баатырдыҥ
Јуртын кӧрӧтӧн, балам — деди.
Азыраган адаҥныҥ
Айры сагалын сыймаарыҥ — дийт,
Эркелеген энеҥниҥ
Эки эмчегин эмериҥ» — дийт.
Онойып айткан ол соҥында
Балтыр кежик бала сурайт:
«Акыр, акыр, карганак, — дийт,

Кара-Кула јеҥ јастанар,
Кара-суры јал јастанар —
Онойып айткан солун сӧзӧӧр
Не сӧстиҥ топчызы — дийт,
Не дегенниҥ куучыны? — дийт.
Азыраган адаҥныҥ
Айры сагалын сыймаарыҥ деп,
Эркелеген энеҥниҥ
Эки эмчегин эмериҥ деп,
Айдып турган эрке сӧзӧӧр
Кандый сӧстиҥ толугы? — дийт,
Ады јокко јойу ба мен?
Адазы јок сурас па мен?
Минген адым не болор?
Јӱрген бойым кем болор?» — дийт.
Оны уккан карганагы
Каруузына айдып турды:
«Айланайын балам, — деди,
Айдып сеге берейин — дийт:
Маадай-Кара адаҥ бар,
Алтын-Тарга энеҥ бар.
Кара-сур атка минген
Кара-Кула каан кижи
Кара-јаман санаалу — дийт,
Кату бӱткен каан — дийт,
Ат карыган согумтыкта,
Адаҥ малын айдай берген,
Эр карыган ӧлӱмтикте,
Эли-јонын кӧчӱрген — дийт.
Маадай-Караныҥ уулы сен — дийт,
Эрјинелӱ минер адыҥ
Кӧбӧҥ јалду кӧк-боро — дийт,
Эргектӱдеҥ јӱрген бойыҥ
Кӧгӱдей-Мерген болорыҥ — дийт.
Минген адыҥ кӧк-боро
Суу јелбистеҥ бӱткен — деди,
Јӱрген бойыҥ Кӧгӱдей-Мерген
Туу јелбистеҥ бӱткеҥ» — деди.
Оны уккан јаш балазы
Ары-бери телчий берди,
Алаканын уужанып турды.
«Азыраган адама — дийт,
Эркелеген энеме — дийт,
Туштап келетен болзом» — деди.
Оны уккан карганагы
Ойто каруун мынайда айтты:
«Айланайын балам, — деди,
Кара-Кула кааныҥ болзо,

Алтай јери узак — деди.
Јердиҥ ӱстин јеектеген,
Јетен кааныҥ јуртын чачкан,
Алтай тӱбин акалаган,
Алтан кезер јуртын чачкан
Айды чыккан каан — деди.
Кӧпти болзо, јиген — деди,
Кӧлди болзо, јуткан — деди,
Кара-Кула баатыр — дийт.
Кааныҥ јурты калыҥ болор,
Каан эткени кату болор,
Бийдиҥ јурты бийик болор,
Бий эткени тыҥ болор — дийт.
Алды кийиниҥ санан, балам,
Арайынаҥ јӱр — деп айтты.
Јортуп отурзаҥ — јол аларыҥ,
Јобош јӱрзеҥ — сыймадарыҥ.
Калкып отурзаҥ — јер ӧдӧриҥ,
Кару јӱрзеҥ — сыймадарыҥ».
Онойып отурар ол болгожын,
Тизирт эмес тизирт чыкты,
Кӱкӱрт эмес кӱкӱрт болды.
Кайа багып, кӧрӧр болзо,
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Мында келген, турбай кайтты.
Тогузон эки кыл уйазы
Торсук тӧзин ӧдӧ бертир.
Јетен айры чаҥкы јалы
Тизе кӧзин ӧдӧ бертир.
Эки тӱҥей кайчы кулак
Теҥериниҥ агы-кӧгин
Элип-селип чийетен болтыр.
Эки тӱҥей кара кӧзи
Карык туткан ай кеберлӱ
Айланыжып турар болтыр.
Атанатан ол јанында
Ай таҥмазы јалтыраган,
Камчы согор ол јанында
Кӱн таҥмазы мызылдаган.
Кӧбӧҥ јалаҥ токумдарын
Јайа тудуп, токуп[1] салтыр,
Кӱлер арташ ээрин дезе
Кӱлӱй тудуп артып койтыр.
Катамалду кат куйушкан
Катай тудуп, сугуп салтыр.
Ӱч ӱйелӱ кӧмӧлдӧргӧ

[1] Токуп — токумдап.

Бүктей тудуп, тартып салтыр.
Алтан јылга ол алылбас
Алын колоҥ белен болтыр.
Тӧртӧн јылга ол сӧгӱлбес
Тӧш колоҥы белен болтыр.
Алтан эки чуткамалду
Алтын ӱйген сугуп салтыр,
Алтын сапту ол камчызы
Ээр кашта белен болтыр.
Кӧк булуттый кӧк бошконы
Јайа тудуп артып салтыр,
Кӧӧ куйак јылу кебин
Эптей тудуп канјаалап салтыр.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Абакайга каруузын айтты:
«Айланайын карганак — дийт,
Арыган бойым семирдим — дийт,
Аштаган бойым тойдым — дийт,
Эрјинемди азырайла,
Ээртеп салган болтырыҥ — дийт,
Эр бойымды азырайла,
Чӱмдеп салган эмтириҥ — дийт,
Ат ӧлбӧскӧ алтын эмес,
Адамды барып, кӧрӧйин — дийт,
Эр ӧлбӧскӧ мӧҥкӱ эмес,
Энеме барып, туштайдым» — дийт.
Абакай најы айтпай кайтты:
«Айланайын балам, — деди,
Алтай јериҥ ундыба — дийт,
Јетен айры кӧк талайыҥ
Суузыныҥ — деп айтпай кайтты,
Јети јаан кӧӧ тайгаҥ
Куйагыҥ болор — дебей кайтты.
Айланатан алтайыҥа
Амыр јӱрзеҥ, келериҥ — дийт.
Јаан улус туштагажын,
Ӧрӧкӧн деп адап јӱрзеҥ,
Јаш улустар туштагажын,
Эзен-амыр сура, балам,
Бӧрӱ болуп кубулба — дийт,
Бӧрӱниҥ алды айа — деди,
Бӧкӧнӧ салдырып јӱткӱбе — дийт,
Бӧкӧ алды тайгак — деди.
Адыжарга албаданба —
Огыҥ јетпей калбазын — дийт,
Айдыжарга кӱјӱренбе —
Айдар ӧйиҥ келер — деди.
Адыжатан окту болзоҥ,

Аайын кӧрӱп, адарыҥ — дийт,
Айдыжатан сӧстӱ болзоҥ,
Ајарынып, айдарыҥ» — дийт.
Атту-чуулу карганагы
Айткан бойы база айтты:
«Ары кӧрзӧҥ, балам» — деди.
Кӧгӱдей-Мерген кӧӧркий бала
Ары кӧрӧлӧ, бери кӧрзӧ,
Карганагы јоголо бертир.
Кӧргӧн бойы Кӧгӱдей-Мерген
Кумдус бӧрӱгин ушта тартып,
Кӧк талайга мӱргӱп салды,
Алаканын јайа тудуп,
Алтайына мӱргӱп салды.
Оноҥ ары Кӧгӱдей-Мерген
Кӧбӧҥ јалду кӧк-бороны
Тискининеҥ келип тутты.
Бажы-кӧзин сыймай тутса,
Јобош, јакшы быйан болтыр.
Кӧгӱдей-Мерген кӧӧркий бала
Ат ӱстӱнде канјаалаган
Алмар-шалмар ала койып,
Кийип кӧрӧр ол болгожын,
Бир јеринде тартылгак јок,
Бир јеринде јуурылгак јок,
Ӧп лӧ ӧйдӧҥ болбой кайтты.
Алтан эки ай јаркынду
Алтын тана ол топчылу
Ай јакыны ала койып,
Кийип кӧрӧр ол болгожын,
Бир јеринде тартылгак јок,
Бир јеринде јуурылгак јок,
Ӧп лӧ ӧйдӧҥ болбой кайтты.
Јетен эки кӱн јаркынду
Кӱмӱш тана ол топчылу
Кӱн јакыны ала койып,
Кийип кӧрӧр ол болгожын,
Бир јеринде тартылгак јок,
Бир јеринде јуурылгак јок,
Ӧп лӧ ӧйдӧҥ болбой кайтты.
Тогузон эки чой капылду
Чойун кара ол сопокты
Ала койып, кийер болзо,
Бир јеринде ӧйилгек јок,
Бир јеринде јуурылгак јок,
Ӧп лӧ ӧйдӧҥ болбой кайтты.
Јетен айры кан јалаалу
Кара кумдус ол бӧрӱгин

Ала койып, кийер болзо,
Јети айры кан јалаазы
Эки јардына јайыла тӱшти.
Балтыр кежик Кӧгӱдей-Мерген
Алып чӱмин чӱмденип алып,
Алтан эки чуткамалду
Ак мылтыгын јӱктенип турды,
Јетен эки ол текпелӱ
Теҥери јаазын салынып турды.
Тогузон эки тоолбырлу
Канду кастак таҥынып алды,
Саадагын салынарда,
Саҥыскан уйа ол тарткадый,
Курдагыны курчанарда,
Кускун уйа ол туткадый.
Ай јалтагы ол чырайы
Алтын кептӱ јалтырашкан,
Кӱн јалтагы ол чырайы
Кӱмӱш кептӱ мызылдашкан.
Килиҥ кара кабакту,
Кирби кара сагалду,
Коо кырлаҥ тумчукту,
Кош-аркадый кирбиктӱ,
Кӧргӧн кӧзи кӧк чолмондый,
Айткан тили от алмыстый
Алып-кӱлӱк Кӧгӱдей-Мерген
Алтайына тура берди.
Јарынында јапшары јок —
Јаан баатыр болбой кайтты,
Омырткаҥыҥ ӱйези јок —
Бӧкӧ кезер болбой кайтты.
Эки јарын ортозында
Јӱс байтал тебеелегедий,
Эки кӧстиҥ ортозында
Тӧртӧн ирик тебеелегедий,
Ады чыгар баатыр болды,
Јолы чыгар кезер болды.
Эрлӱ бӱткен Кӧгӱдей-Мерген
Јӱс таарга кумак уруп,
Ээрлӱ атка артып алды,
Јӱс сыраны сый тартала,
Бойы јӱктенип албай кайтты.
Чой ӱзеҥи чӧйӧ тееп,
Кӧк-борозын минбей кайтты.
Алтын сулук јайкай тартып,
Тӧмӧн бура тартып кӧрди,
Тӧмӧн бура баспас болтыр,
Ӧрӧ бура тартып кӧрзӧ,

Ӧрӧ бура баспас болтыр.
Баштанбаган эмдик быйан
Ат-эрјине болбой кайтты.
Кӧгӱдей-Мерген айдып турды:
«Јаман да атты мингенде — дийт,
Огурып, туйлап туратан — дийт,
Кӧбӧҥ јалду кӧк-бором
Кайткан быйан болотон?» — деди.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-боро
Ады айдып турбай кайтты:
«Эпши де кижи ат мингенде,
Камчы согуп, јортотон — дийт,
Эр кижи Кӧгӱдей-Мерген
Камчы сокпос кайткан?» — деди.
Кӧгӱдей-Мерген алып кижи
Кӧк-бороныҥ јамакайын
Эки тӱҥей ай сулукка
Ыра тартып, силкий берди.
Кӧк-бороныҥ јалмаш эдин
Алтын сапту камчызыла
Јара согуп, эттей берди.
Атту-чуулу кӧк-бороныҥ
Эки тӱҥей ай сулукка
Јамакайы изий берди,
Алтын сапту камчызына
Ат јалмажы изий берди.
Эрјинелӱ кӧк-борозы
Куҥандагы огуруны
Огура салган турбай кайтты,
Јабагадагы чыҥыруны
Чыҥыра салган турбай кайтты.
Кӧс једетен мӧҥӱн чӧлгӧ
Айланып барып, туйлай берди.
Јети кӱнге туйлап келди,
Теҥери тоозыны јерге тӱшти,
Јердиҥ тоозыны теҥериге чыкты,
Кӱн алдына кӱреҥ туман
кайнап турды,
Ай алдына ачу туман
јайылып турды.
Кыртыжы јок темир јалаҥды
Каза тееп келбей кайтты,
Кыртыжы јок темир теректи
Јулдай базып, туйлап келди.
Кӧк-бороныҥ туйлуузына
Кӧгӱдей-Мерген баатыр кижи
Бир билинип, билинбей јӱрди,
Бир оҥдонып, оҥдонбой јӱрди.

Јети кӱнге туружып јадып,
Кӧк-бороны бура тартып,
Јӱк арайдаҥ токтодып алды.
Кӧгӱдей-Мерген кӧрӧр болзо,
Јӱктенип алган јӱс сыразы
Кӧдӱрези тӱжӱп калтыр,
Кара јаҥыс сыра арткан —
Јууга-чакка атангажын,
Јӱктенетен јыда болуп
Темдектелген турбай кайтты.
Кийип алган эм тонының
Јӱс топчызы кӧдӱре тӱштир,
Кара јаҥыс топчы арткан —
Эр кижи тон кийгежин,
Јаҥыс јака топчы болуп
Темдектелген турбай кайтты.
Јӱс тaары јарылала,
Кумагы кӧдӱре тӧгӱлип калтыр,
Јаҥыс таар кумак арткан —
Эр кижи атангажын,
Алып јӱрер азык болуп
Темдектелген турбай кайтты.
«Ат ла болзо, ат болтыр» — деп,
Кӧгӱдей-Мерген кайкап турды,
«Эр ле болзо, эр болтыр» — деп,
Кӧк-борозы кайкап турды.
Онойтконыҥ ол соҥында
Ады-бойы куучындажат:
«Јетен јылдык ол јерге
Јети конуп, кирер — дешти,
Алтан јылдык алтайга
Алты конуп, кирер — дешти.
Кара-Тајы абакайдыҥ
Чырайын барып кӧрӧр — дежет,
Кара-Кула баатырдыҥ
Јӱзин барып кӧрӧр» — дежет.
«Алкы бойым ырысту болзом,
Ада-энеме туштажарым,
Албаты-јоным мӧрлӱ болзо,
Алтайыма экелерим.
Ӧчӱп калган јуртымныҥ — дийт,
Одын камызып саларым» — деп,
Кӧгӱдей-Мерген атанып ийди.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Алын колы казалады,
Кийин буды бийеледи,
Кӧк ӧлӧҥди кӧмӧ теппей,
Кӧнӱ јорго салып ийди,

Јаш ӧлӧҥди јайа теппей,
Јараш сайак сайгалады.
Эркек ӧлӧҥ ӱстӱбиле,
Тижи ӧлӧҥ бажыбыла
Јорголодо барып јадат.
Сурбулјындый сурт эдерде,
Суу-талайлар чайбалышты,
Элезиндий элес этти,
Ээс тайгалар селеҥдеди.
Минген ады бийелеген —
Јалкын кептӱ барып јадат,
Јӱрген бойы мызылдаган —
Јалбыш кептӱ учуп барат.
Кӧк-бороныҥ бу тибирти
Кӧк теҥери кӱкӱртиндий,
Кӧгӱдей-Мерген бу табыжы
Кӧп кижиниҥ табыжындый.
Алтай тӱбин ӧдӱп турды,
Алтан тайга ажып турды,
Јердиҥ тӱбин ӧдӱп турды,
Јетен тайга ажып турды.
Айлык јерди минген ады
Ӱделикке бодоп ӧдӧт,
Јылдык јерди ат-эрјине
Коноктыкка бодоп ӧдӧт.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Сооду јокко јоруктады,
Кӧгӱдей-Мерген баатыр бойы
Соодоп, ойноп барып јатты.
Эргекпиле шоор ойноп,
Элезин коо кожоҥ салды,
Сабарыла шоор ойноп,
Тарлан коо кожоҥ салды.
Элезин коо кожоҥдоордо,
Эмил агаштаҥ бӱр јайылды,
Тарлан коо кожоҥдоордо,
Таш бажынаҥ чечек ӧсти.
Јай сыргынду алтайына
Јайым кожоҥ јайып турат,
Кыш сыргынду алтайына
Кый кожоҥын чӧйип турат.
Атту-чуулу Кӧгӱдей-Мерген
Айды тудуп келген бойы
Ат кулакка ойнот турат,
Кӱнди тудуп келген бойы
Ат соорыга ойнот турат.
Јай келгенин Кӧгӱдей-Мерген
Јака тӧстӧҥ таный берди,

Кыш келгенин Кӧгӱдей-Мерген
Јарын тӧстӧҥ биле берди.
Јердиҥ ӱсти јетен кааң
Јерин ӧдӱп барбай кайтты,
Алтай тӱби алтан кезер
Эжигинче ӧтпӧй кайтты.
Јердиҥ тӱби јетен каан
Бажын јайкап, артып калды,
Алтай тӱби алтан кезер
Алаҥ-келеҥ кайкап калды.
«Кара-Кула баатырдыҥ
Кызыл канын тӧгӧтӧн
Бу баатыр болбой» — дежип,
Сӱӱнижип олор артты.
Кӧгӱдей-Мерген алып-баатыр
Оноҥ ары барып јатса,
Тогус кырлу кара тайга
Кӱн алдына толголып чыккан,
Эмди турбай мында кайтты.
Кара тайга ол бажына
Казаладып, јелип чыкты.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Алын колы алынбастаҥ,
Кийин буды тенибестеҥ
Чымыра тартып, тура тӱшти.
Кӧгӱдей-Мерген кӧӧркий бойы
Ат ӱстӱнеҥ јайылып тӱшти,
Алаканын јайа тудуп,
Ат алдына базып келди.
«Айланайын эрјинем, — дийт,
Ал тайганы ажарымда,
Ай канадым болгоҥ—деди,
Агын сууны кечеримде,
Агаш тайак болгоҥ—деди,
Колтугымныҥ канады—дийт,
Кожо јӱрген нӧкӧрим—дийт,
Ӧлӧ берзе, сӧӧгис јаҥыс.
Тирӱ јӱрзе, јӱрӱм јаҥыс.
Нени кӧрдиҥ, нени уктыҥ?
Айдып бер?» — деп јайнап турды.
Оны уккан кӧк-борозы
Каруун айдып турбай кайтты:
«Акыр, акыр, Кӧгӱдей-Мерген,
Бу тайганыҥ колтугында
Ат ӧлтӱрип амтажыган
Алып-баатыр бар болтыр—дийт,
Эр ӧлтӱрип эремжиген
Эки кезер бар болтыр—дийт.

Тогузон тогус ат ӧлтӱрген,
Мени ӧлтӱрзе, јӱс болор—дийт,
Тогузон тогус эр ӧлтӱрген,
Сени ӧлтӱрзе, јӱс болор—дийт,
Кара бӱдер чырайлулар,
Кату бӱткен баатырлар» — дийт.
Мыны уккан Кӧгӱдей-Мерген
Ойто адын минбей кайтты.
«Ӧлӧр болзо, ӧлгӧйис — дийт,
Сениҥ учун ат ӧлбӧс—дийт,
Јадар болзо, јаткайыс—дийт,
Мениҥ учун эр ӧлбӧс» — дийт.
Кӧк-боро ат-эрјине
Кара тайга ол бажынаҥ
Казаладып тӱжӱп јатса,
Кара тайга колтугында
Эки кезер эм кӧрӱнди.
Оҥ колында тудунганы
Јетен пудтаҥ јес улама,
Сол колында тудунганы
Тогузон пудтаҥ чой токпоктор.
Ай оозы јер тамыдый,
Айлык јердеҥ кӧрӱнип турат,
Алкы бойы куу тайгадый,
Јылдык јердеҥ кӧрӱнип турат.
Эки баатыр кӧрӱп турза,
Кара тайга ол бажынаҥ
Кара туман кайнап чыкты,
Боро туман быркырап чыкты.
Алын колы казалган,
Кийин буды бийелеген,
Эки кара оныҥ кӧзи
Кара кӧлдий айланышкан,
Эки кайчы оныҥ кулагы
Теҥериге кире берген,
Јал арказы јалбыш кептӱ,
Јал куйругы јалкын кептӱ,
Кӧбӧҥ јалду кӧк-боро
Ат-эрјине келип јатты.
Оны минген баатыр кижи
Кӧргӧн кӧзи кӧк чолмондый,
Алып јӱзи кызыл ӧрттий,
Кӧрӱнип, јаба келбей кайтты.
Кӧгӱдей-Мерген эм болгожын,
Алтын сапту камчызын
Ач мыкынга сайып алды,
Ат бажынаҥ кууч ын айдат:
«Акыр, акыр, баатырлар,

Айдар солун не болор? — дийт,
Кӧлдӧҥ jаан кезерлер,
Кӧргӧн-уккан не болор? — дийт.
Ат ӧлтӱрип амтажыган
Ачап jутпа слер бе? — деди.
Эр ӧлтӱрип эремжиген
Эки моҥус слер бе? — деди.
Чой токпокты не тайанган,
Jобол-оору тийген бе? — дийт,
Jес улама не тудунган,
Шилеемир jеткер кирген бе?»—дийт.
Уккан бойы эки кезер
Удура базып, кышкырышты:
«Ат ӧлтӱрип амтажыган
Ады чыккан баатыр бис,
Эр ӧлтӱрип эремжиген
Эрлӱ кижи бис экӱ,
Адыҥ бажын оодотон
Алтын токпок белен — деди,
Эрдиҥ бажын оодотон
Jес улама белен—деди.
Тогузон тогус ат ӧлтӱргенис,
Сени ӧлтӱрзес, jӱс болор» — дийт.
Чойун кара токпокторын
Ӱч теҥери эм тӱбине
Кӱркӱреде кӧдӱрип чыкты,
Jетен пудтаҥ jес улама
Ак булутты араладып,
Кӧк булутты jоктолдып,
Тибиреде алып чыкты.
Эки тӱҥей кара баатыр
Ат маҥдайга токпок салды,
Эр маҥдайга улама салды.
Чойун токпок тийген бойынча
Тошко тийгендий торс этти,
Jес улама тийген бойынча
Мыска тийгендий мыч этти.
Торс ло эдип тийген токпок,
Торгулала, сына берди,
Мыч ла эдип тийген улама,
Мыйрылала, сына берди.
Кӧгӱдей-Мерген айдып турды:
«Базатан кӱлӱк баатырлардыҥ,
Басканыгар кайда?—деди,
Кезетен кӱлӱк кезерлердиҥ,
Кескенигер кайда?» — деди.
Эки баатырды кеjегезинеҥ
Эптеп тудуп, колбой тартты,

Алтын сапту камчызыла
Кӱчӱлдеде эттей берди.
Саҥыскан тӱжер сек jок эдип,
Талбырада эм сабады,
Кускун тӱжер jем jок эдип,
Кугарганча токпоктоды.
Кӧк-борозын казаладып,
Кӧгӱдей-Мерген оноҥ ары
Элес эдип jӱре берди.
Атту-чуулу эки баатырдыҥ
Эди-сӧӧги туруп келип,
Каргап, арбап, тӱкӱр jадат:
«Алмын-чулмун таҥма — дежет,
Ачу-корон камчылу,
Алып-баатыр сен ле болзоҥ,
Келген изиҥ бар болгой,
Барган изиҥ jок болгой» — дийт.
Оноҥ ары Кӧгӱдей-Мерген
Jетен тайга ажа берди,
Jетен ӧзӧк кечип барды.
Бараадар ол болгожын,
Jетен айры корон сары
Талай jалтырап jатпай кайтты.
Учы-тӱби jок болуптыр,
Алтыгы учы ол талайдыҥ
Тойбодымла тудуш болтыр,
Ӱстӱги учы ол талайдыҥ
Кӧк кайала тудуш болтыр.
Ай канатту куш та ӧтпӧс,
Корон тартынып, ӧлӧтӧн эмтир,
Айры санду аҥ да кечпес,
Jалбырап кӱйӱп калатан эмтир.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Сары талай jаказыла
Кечӱ бедреп барып jатса,
Теке бажын jем эделе,
Бир баатыр кармактады.
Кӧгӱдей-Мерген сурап турды:
«Кечер кечӱ кайда?» — деди.
Баатыр кижи айтпай кайтты:
«Менеҥ jаан кармакчы бар,
Оноҥ сурап уксаҥ» — деди.
Оноҥ ары барып jатса,
Куча бажын jем эделе,
Бир баатыр кармактады.
«Кечер кечӱ кайда не?» — деп,
Кӧгӱдей-Мерген сурай берди.
Баатыр кижи айтпай кайтты:

«Менеҥ јаан кармакчы бар,
Оноҥ сурап уксаҥ» — деди.
Оноҥ ары барып јатса,
Тӧӧ бажын јем эделе,
Бир баатыр кармактады.
Кӧгӱдей-Мерген сурап турды:
«Кечер кечӱ кайда?» — деди.
Кармакчы баатыр айтпай кайтты:
«Кармакчы улус эм тургажын,
Кӧзиҥ једер сениҥ — дийт,
Кечер кечӱ јок болгоҥго
Кӧзиҥ канайып јетпеди? — дийт.
Кӧӧ кара бу тайгада
Ажу кайдаҥ келген? — деди,
Корон сары бу талайда
Кечӱ кайдаҥ келген?» — деди.
Оны уккан Кӧгӱдей-Мерген
Ачынбас бойы ачына берди,
Тарынбас бойы тарына берди.
Алтын сапту камчызын
Ач билекке толгой тутты,
Ачындырган баатырдыҥ
Бажы-кӧзин оодо чапты.
«Барар јолды айдып берзеҥ,
Бажыҥ сениҥ ойылар ба?
Келер јолды айдып берзеҥ,
Кејириҥ сениҥ ӱзӱлер бе?» —
Онойдо айдып ол тургажын,
Кара баатыр јалына берди.
«Калак-корон, уул, — деди,
Эки тӱҥей кускун келер,
Эки тӱҥей саҥыскан келер,
Олордоҥ сурап уксаҥ» — деди.
Оноҥ ары Кӧгӱдей-Мерген
Казалада јелип отурды.
Бараадар ол болгожын,
Эки тӱҥей кара кускун
Коҥкулдажып учуп келди,
Эки тӱҥей сары саҥыскан
Шыркылдажып учуп келди.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген:
«Кечер кечӱ кайда?» — деди.
«Адыҥ кӧзин берер болзоҥ,
Кечер кечӱ табарыс» — дешти.
«Берерим» — деп, баатыр айтты.
Эки тӱҥей саҥыскан айдат:
«Ат јоорын берер болзоҥ,
Кечер кечӱ табарыс» — дежет.

«Берерим» — деп, баатыр айтты.
Эки кускун эмди болзо,
Тӧмӧн алып, учпай кайтты,
Эки саҥыскан эмди болзо,
Ӧрӧ алып, учпай кайтты.
Тӧмӧн учкан эки кускун
Ойто келип, айдып турат:
«Бу талайдыҥ учы јок—дийт,
Тойбодымла тудуш болтыр.
Ач куркуным чылады — дийт,
Адыҥ кӧзин бер» — дешти.
Ӧрӧ учкан эки саҥыскан
Ойто учуп келбей кайтты:
«Бу талайдыҥ арталы јок,
Кӧк кайала тудуш болтыр,
Ай канадым чылады—дийт,
Акту бойым арыдым—дийт,
Аттыҥ јоорын бер» — деди.
Оны уккан Кӧгӱдей-Мерген
Эки тӱҥей кускундарга:
«Аттыҥ кӧзи ме» — деп айдып,
Кара кӧмӱр таштап берди.
Эки тӱҥей саҥысканга:
«Аттыҥ јооры ме» — деп айдып,
Кызыл чобра таштап берди.
Эки тӱҥей кускундар,
Эки тӱҥей саҥыскандар
Јудуп, мокоп, карылып јадат.
Кӧгӱдей-Мерген кӧӧркий бойы
Оноҥ ары барып јатса,
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Айдып турбай эмди кайтты:
«Эки кӧзиҥ јумун—деди,
Ээр кажын тайан — деди,
Јетен айры кӧк талайды
Кечире калып кӧрӧйин» — дийт.
Кӧгӱдей-Мерген алып кижи
Эки кӧзин јумуп алды,
Ээр кажын тайанып алды.
Эрјинелӱ кӧк-борозы
Јылдык јерге кайра келип,
Ойто мантап ол барала,
Јетен айры корон талайды
Ажыра калып, кечпей кайтты.
«Ат ла болзо ат эмтир» — деп,
Кӧгӱдей-Мерген эмди кайкап,
Оноҥ ары атанып јадат.
Ады омок бийеледи,

Бойы јардак кожондоды.
Канча тайга ажып турат,
Канча öзöк öдÿп турат.
Барып јадар эм болгожын,
Јер теҥери белтиринде
Эки тÿҥей кара тайга,
Эки бука сÿзÿшкендий,
Ачылып-јабылып турбай кайтты[29].
Ол экÿниҥ ортозыла
Ай канатту куштар öтпöс,
Айры санду аҥдар öтпöс,
Ары öткöн ол немениҥ
Бажы болзо, ары јанында,
Буды болзо, бери јанында,
Бери öткöн ол немениҥ
Бажы болзо, бери јанында,
Буды болзо, ары јанында,
Ортозынаҥ кезип турууптыр.
Јетен аттыҥ сööги јадат,
Тогузон эрдиҥ сööги јадат,
Ай канатту куштар мында,
Айры санду аҥдар мында
Тоолоп болбос öлгöн эмтир.
Оны кöргöн Кöгÿдей-Мерген
Ойто кайра эм бурылды.
Јылдык јерге једе келеле,
Мöҥкÿ терек тöзине тÿшти.
Аттыҥ ээрин јайа тартат,
Кöбöҥ токумын аҥтара тартат,
Алтын ÿйгенин ушта тартат.
Минген адын агыдып ийди.
«Артыш јытту алтайыгнаҥ
Отоп алзаҥ, эрјинем — дийт,
Аржан кутук бу суулардаҥ
Ичип алзаҥ, быйаным» — дийт.
Кöбöҥ токум тöжöнип алып,
Кÿлер ээрди јастанып алып,
Кöö куйагын јамыналып,
Бойы уйуктап јада берди.
Алты кÿнге амырады,
Јети кÿнге уйуктады.
Јети кÿнниҥ эм бажында
Тÿженип јадар ол болгожын,
Адазыныҥ ак быйаны
Ак тумандый отоп јÿрет,
Ада-энези экÿлези
Ак быйанныҥ ортозында
Сÿÿри чадыр айылында

Тирÿ јÿргени эм билдирди,
Айдый, кÿндий ол чырайлу
Уулын кöрÿп, каткырыжып турды.
Ондый тÿшти тÿженген алып,
Ойгоноло, тура јÿгÿрди,
Ачу-корон кыйгырып ийди,
Алтай јери бајырт этти,
Айры баштÿ кара аркг·
Бажы тöмöн аҥдана берди,
Алтыгы ороонныҥ алмыстары
Алты аҥданып, чочый берди.
Ама-томо сыгырып ийди,
Јер алтайы селеҥдеди,
Кайа таштар кöчкöлöди,
Теҥери тÿбиниҥ шулмустары
Јети аҥданып, кайкай берди:
«Јаман неме кыйгызы ба?
Јакшы неме кышкызы ба?
Бу натазы болор?» — дешти.
Эрјинелÿ кöк-борозы
Тогузон эки кыл уйазы
Торсугына чарчалышкан,
Јетен айры чаҥкы јалы
Тизе кöзине јайылып тÿшкен,
Јелип келип, тура тÿшти.
Кöгÿдей-Мерген эрјинезин
Бажы-кöзин сыймай тудуп,
Алтын ÿйген суга салды,
Кöбöҥ јалаҥ токумын
Јайа тудуп, арта салды,
Кÿлер арташ ээрин болзо,
Кÿлÿй тудуп, арта салды,
Катамалду кат куйушкан
Катай тудуп, сукпай кайтты,
Ÿч ÿйелÿ кöмöлдöргö
Бÿктей тудуп, тартып алды.
Эрјинелÿ кöк-борозын
Сол јанынаҥ бура тартты.
Минген адын кöрöр болзо,
Кобулду болуп семирип калтыр,
Јÿрген бойын кöрöр болзо,
Алтын болуп саргарып калтыр.
Кöргöн бойы Кöгÿдей-Мерген
Кöк булуттый кöк бошкозын
Базып барып ол кодорды.
Кодорып кöрöр болгожын,
Эрте чакта энези сÿдин
Алтай ээзи абакай нају

Эки јарма курут эдип,
Кургадала, салып койтыр.
Атпу-чуулу Кӧгӱдей-Мерген
Бир куруттыҥ тал ортозын
Сындырала, јип ийди.
Эртегизинеҥ эки артык
Кӧгӱдей-Мерген болбой кайтты,
Озогызынаҥ он артык
Баатыр бойы тура тӱшти.
Јуу-јепселин салынала,
Ок-саадагын јӱктенеле,
Ээрлӱ атты минген бойы
Эки тӱҥей ай сулукты
Ат јаагына эм ойнотты,
Алтын сапту камчызыла
Ат јалмашка туда берди.
Эрјинелӱ кӧк-борозы
Ӱч бӱктелип туйлай берди.
Кунан тушта огурyузын
Огурганча туйлап турат,
Јабаадагы чыҥыруузын
Чыҥырганча туйлап јадат.
Кускун учпас куба чӧлгӧ
Куу тумандый чӧйиле берди,
Саҥыскан учпас сары чӧлгӧ
Салкын кептӱ јайыла берди.
Кӧгӱдей-Мерген кӧӧркий бойы
Эки кӧсти эм јумунып,
Ээр кажын бек тайанып,
Кӧбӧҥ јалду кӧк-бороны
Јети јолдыҥ белтирине
Там тыҥыда ол божотты.
Бир бийинип, билинбей јӱрет,
Бир оҥдонып, оҥдонбой турат.
Јети кӱнге маҥтадала,
Кӧк-борозын бура тартып,
Токтодоло, кӧрӧр болзо,
Кӧс јетпес кӧбӧҥ чӧлдӧ
Кӧк-борозы барып јадат.
Јер-теҥери белтиринде
Ачыларды-јабыларды
Ту ла байа ӧдӱп бартыр,
Кӧк-бороныҥ куйругын
Торсугына эм кемјийле
Туура кезип салган болтыр.
«Ат ла болзо, ат болтыр» — деп,
Кӧгӱдей-Мерген кайкап айтты,
«Эр ле болзо, эр болтыр» — деп,

Кӧк-борозы кайкап турды.
Оноҥ ары бараадала,
Тогус јерде ол ӱйелӱ
Мӧҥкӱ тайга бажына чыкты.
Ары јанын ол ајыктап,
Айландыра кӧрӱп отурды.
Турнабайдый ала кӧзи
Суркурашкан кӧрӱп отурды,
Туулјыҥдый ал-санаазы
Тирсилдежип шиҥдей берди.
Кӧрӱп отурар ол болгожын,
Кара-Куланыҥ алтайына
Једип келгени кӧрӱнди.
Канча јаан буудактарын
Ӧдӱп келгени билдирди.
Кӱнге кӱйбес кӱреҥ тажы
Јалтыражып кӧрӱнип јадат,
Айга кӱйбес ала тажы
Мызылдажып мында јадат.
Тогузон кырлу кара тайга
Толголыжып барган эмтир,
Тогузон айры кара талай
Јайылып мында аккан эмтир.
Кыртыжы јок темир јалаҥ
Јалтырашкан јадар болтыр,
Кыртыжы јок темир терек
Мызылдашкан турар болтыр.
Кара талай јаказында
Кара-Кула јурты болтыр.
Јердиҥ ӱстин ӱзе бийлеген,
Јетен каанныҥ малын јууган,
Алтан каанныҥ јуртын чачкан
Алтай ӱстин ӱзе бийлеген,
Алым-шулмун каан кижи
Алтай јери бу болуптыр.
Сай тажындый ала быйан
Мааражып, отоп јӱрет,
Кара чырайлу ар-албаты
Кыймыражып, иштеп јӱрет.
Ала малдыҥ ортозында
Јӱрекче чадыр айыл турды,
Јӱлӱндий ыжы чыгып турды.
Эки тӱҥей карган кижи
Агаш тайак тайанып алган,
Малын кабырып јӱретен болтыр.
Ар-албаты ортозында
Тогус јашту кара бука
Базып јӱретен јаҥду болтыр.

Тогузон айры куйругы
Јер алтайды јалмай берген,
Тогузон кулаш оныҥ мӱӱзи
Теҥериге кире берген.
Сол мӱӱзинде оныҥ болзо,
Тогузон баатыр кадып калтыр,
Оҥ мӱӱзинде оныҥ болзо,
Јетен кезер кадып калтыр.
Оны минген Кара-Таји —
Эрлик-бийдиҥ кызы эмтир.
Јес алгыйдый јес сыргалу,
Јес чӧйгӧндий јес тумчукту,
Кара бӱдер ол чырайлу,
Кара бӱрӱҥкӱй кеберлӱ,
Ӱкӱ терези бӧрӱктӱ,
Ӧлгӧн јылан тискиндӱ,
Тирӱ јылан камчылу
Эрлик-бийдиҥ кара кызы
Кыйгыбыла мал башкарган,
Камчыбыла јон башкарган
Анда јортуп јӱрбей кайтты.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Кӧк-бородоҥ сурап турат:
«Бу не деген каан? — деди,
Бу не деген быйан?» — деди.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Табылап айдып берип јадат:
«Сай тажындый ала быйан
Адаҥ-энеҥ быйаны—дийт,
Јылдыс кептӱ ар-албаты
Адаҥ-энеҥ черӱзи—дийт.
Јӱрекче айыл болуп турганы
Адаҥ ла энеҥ ӧргӧӧзи — дийт,
Быйан малын башкарып јадар
Малчы эдип тудуп салтыр.
Кара-Кула каан—деди,
Уйде эмди јок болтыр,
Аҥдап-куштап барган — деди.
Кара-Тајы абакайы,
Эрлик-бийдиҥ кара кызы,
Ордына јонды башкарып турган,
Ол јӱргени ол» — деп айтты.
Оны уккан Кӧгӱдей-Мерген
Оноҥ ары кӧрӱп отурза
Јер-теҥери белтиринде
Јети сары нама јуртайт.[30]
Јети сары атту болтыр,
Јердиҥ ӱсти јетен каан —

Чебер јӱрер тыныҥ билер,
Алтай ӱсти алтан баатыр —
Амыр јадар јадынын билер,
Ол намалар айылына
Кара-Кула каан кижи
Јети јылга јӱрбеген эмтир.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Таар тонду тастаракай
Болуп кубула бербей кайтты.
Минген ады кӧк-боро
Талдаҥ эткен тал ээрлӱ,
Талбырап калган токумду,
Кӧк торбок боло берди.
Кӧк торбогын Кӧгӱдей-Мерген
Тогус айры боро талла
Кыйтылдада камчылып алып,
Кара тайга ол бажынаҥ
Тирсилдеде јелип тӱшти.
Эргекпиле шоор салган,
Эки ӱйе кожоҥ салган,
Сабарбыла шоор салган,
Тарлан коо кожоҥ салган,
Тибиреде јелип отурды.
Мадай-Кара, Алтын-Тарга
Эжигинеҥ чыгып келип,
Сол кулагын солый салып,
Оҥ кулагын олый салып,
Тарлан коо кожоҥ угуп,
Јал јӱреги торгула берди,
Элезин коо кожоҥ угуп,
Эди-сӧӧги кӱйбӱреди.
«Јетен јашка бу јеткенче,
Мындый кожоҥ укпадыс—дийт,
Кандый кижи келет не?» — деп,
Бажын јайкап кайкажып турды.
Таар тонду тастаракай
Ийнек малдыҥ тебеезине
Јортуп келип, кирерде,
Уй баштаган јетен бука
Кӧк торбокло сӱзӱжерге
Удура эмди келбей кайтты.
Таар тонду тастаракай
Тогус кырлу боро талла
Удура келген букалардыҥ
Бажы-кӧзин туй сабады.
Јетен бука тескерлеп,
Кайра база бербей кайтты.
Јетен јаан тайгыл ийттер

Тасты кöрÿп, тударга
Кöк торбоктыҥ алдына
Торсуктап келип, ÿре берди.
Оны кöргöн тастаракай
Тогус айры боро талла
Јетен јаан тайгылдардыҥ
Кöзи-бажын ойо чапты.
Јетен тайгыл каҥылажып,
Тескери кайра баргылады.
Таар тонду тастаракай
Каан кижи чакызына
Јортуп келген турбай кайтты.
Кара-Кула каан кижиниҥ
Алмын-чулмун баатырлары,
Бака кептÿ јайзаҥдары
Кыйгы-кышкыла удура келди.
«Калак-корон, тастаракай,
Каан кижи чакызына
Торбок малды буулабайтан,
Мынаҥ ары бар!» — дештилер.
Оны уккан тастаракай
Маадай-Кара эжигине
Јортуп барып, эмди тÿшти,
Куу талкуга адын буулап,
Јарчага эжик ача тартып,
Чадыр айылга кирип келди,
Кийис бöрÿгин ушта тартып,
Ада-энезине эм мÿргÿди.
«Эзендер!» — деп, ол айдала,
Эжик јанына отура берди.
Маадай-Кара баатыр кижи:
«Эзен, эзен, уул! — деди,
Кажы алтайдаҥ ууландыҥ?
Кандый јердеҥ атандыҥ?
Ады-јолыҥ кем болор?
Нениҥ учун јÿргеҥ?» — деди.
Кöгÿдей-Мерген айтпай кайтты:
«Јетен тайга ажу бийик,
Ажып келген кижи мен,
Јетен талай кечÿ јаан,
Кечип келген кижи мен,
Коо кырлаҥ тайга аштым,
Корон сары талай кечтим.
Јетен јылдык алтай öдÿп,
Јер айланып келдим — деди.
Сары нама јерин кöстöп,
Барып јаткан кижи эдим.
Јаш кижиниҥ јÿрÿми кöп.

Эмдиги каан шокчыл эмей,
Эмдиги каан јуучыл эмей.
Амыр јадын сурап алатам.
Арый берген эмди бойым
Тыштанарга келдим — деди,
Аштай берген эмди бойым
Ажанарга келдим» — деди.
Уккан бойы Маадай-Кара
Карсылдада каткыра берди,
Öчöп-ченеп айдып турды:
«Торбок малды минген учун
Корон талай кечкен туруҥ,
Тас болуп бÿткен учун
Кара тайга ашкан туруҥ.
Куш кечпеген ол талайды
Сениҥ адыҥ кечтир — деди,
Аҥ ашпаган ол тайганы
Сениҥ адыҥ аштыр» — деди,
Оны уккан Кöгÿдей-Мерген
Удура эмди унчукпады,
Јабылактыҥ улаазына
Јабызайын отура берди.
Алтын-Тарга энези
Ондый куучын угала,
Тöрт кулакту кÿлер казан
От-јалбышка азып турды,
Кара кöчö кайнадып алып,
Тасты болзо кÿндÿледи.
«Аштаган бойыҥ ажан — деди,
Арыган бойыҥ амыра» — дийт.
Таар тонду тастаракай
Эмеш-убаш ажанала,
«Алкыш болзын слерге» — дейле,
Эжигине базып чыкты.
Чыгып барып, кöрÿп турза,
Ийнек малдыҥ баштаҥызы
Тогус јашту кара бука
Кÿҥÿреде бустай берген,
Јер кыртыжын казып турды.
Тастаракай кайра кирип:
«Акыр, акыр, каргандар — дийт,
Камык малдыҥ баштаҥызы
Кара бука бар эмтир,
Оны öлтÿрип јигежин,
Кайткай эди, öрöкöн?» — дийт.
Оны уккан Маадай-Кара
Öчöп-ченеп айда салды:
«Сени келип öлтÿрзин деп

Тогус јылга азырагам,
Кулугурды öлтÿрип келзеҥ, балам»
— деди.
Таар тонду тастаракай
Талыр-тулур чыга конды,
Кара буканыҥ меелÿ бажын
Кара ташла ойо сопуп,
Кÿлÿреде эмди сÿÿртеп,
Чадыр айылга алып кирди.
Маадай-Кара эмегениле
Мыны кöрÿп, багырып ийди.
«Кара-Тааjы абакайдыҥ
Селип минетен ады — деди,
Кара-Кула каан кижи
Бисти базар туру» — деди.
Тастаракай ол болгожын,
Кара буканыҥ терезин
Тÿрген-тÿкей сойо тартып,
Тöрт кулакту казанга
Эдин туурап, кайнадып салды.
Кара буканыҥ терезин
Эки тÿҥей колоҥ эдип,
Адазына таштап берди.
«Эмдиги каан шокчыл — деди,
Эмдиги каан јуучыл — деди,
Öрö-тöмöн кöчÿп јÿрзе,
Колоҥ керек болор» — деди.
Тастаракай эжигине
Ойто базып, чыгып барды.
Кöрÿп турар ол болгожын,
Тöрт азулу тöнöн буура —
Тöö малдыҥ баштаҥызы
Мында турбай эмди кайтты.
Эки тÿҥей ол öркöжи
Ÿч теҥериге кире берген,
Эки тÿҥей каазызы
Булут кептÿ бÿктелген,
Јерди чапчып турбай кайтты.
Оны кöргöн тастаракай
Ойто кайра кирип келип,
Адазына айтпай кайтты:
«Тöö малдыҥ баштаҥызы
Тöнöн буура бар болтыр — дийт,
Öлтÿрип келип, кайнадайын,
Јигей бедеер, каргандар?» — дийт.
«Сени келип öлтÿрзин деп
Јети јылга сакыганыс,
Кулугурды öлтÿрип экел» — деп,

Öчöп айтты Маадай-Кара.
Оны уккан тастаракай
Талыр-тулур чыга конды.
Тöрт азулу тöнöн бууранын
Кыл мойынын кезип ийди.
Кÿркÿреде эмди сÿÿртеп,
Чадыр айылга алып кирди.
Маадай-Кара багырып ийди:
«Кара-Кула јанып келгежин,
Бистиҥ тыныс кыйар» — деди.
Кöгÿдей-Мерген ол бууранын
Терезин сойо тартып ийди,
Тöрт кулакту казанга
Ÿзеери эдин тÿлÿп ийди.
Эки тÿҥей öркöжинеҥ
Эки тектий кап эделе,
Энезине таштап берди.
«Эмдиги каан шокчыл — деди,
Эмдиги каан јуучыл — деди,
Öрö-тöмöн кöчÿп јÿрзе,
Тектий кап керек» — деди.
Таар тонду тастаракай
Талыр-тулур чыгып барып,
Ÿч öзöктöҥ ÿч чырбагал
Одын алып экелеле,
Кÿлер казан алды öрö
Јаан отты салып ийди.
Эки карган арыдыс деп,
Амырап, уйуктап јада берди.
Таар тонду тастаракай
Учаланып база јатты.
Эки карган кöрÿп јатса,
Тастаракай учазында,
Эки јарды ортозында
Айак кирези кара меҥ
Карарып эмди кöрÿнип турды.
Оны кöргöн эки карган
Экÿлези ыйлай берди.
«Тöзöбöсти тöзöгöн — дийт,
Уктабасты уктаган — дийт,
Тöбö кайа адалу арткан,
Тöрт кайыҥ энелÿ арткан
Балабыс мындый меҥдÿ эди,
Оны кайдаҥ тöзöгöн?» — дийт.
Эки карган ыйлашканда,
Тастаракай тура јÿгÿрди.
«Акыр, акыр, каргандар,
Не ыйлажып туругар? — дийт,

Кандый јерде балагарды
Меге тӱҥейлеп эм јадыгар?
Оны меге айтсаар?» — деди.
Оны уккан каргандар
От тӱшкендий чочый берди,
Тасты болзо, кӱјӱрей берди:
«Качан бис ыйладыбыс?
Каткырыжып отурган эмей.
Канайып туруҥ, тастаракай?
Такылу јабага јарышчы — дийт.
Јарыжарга билер — деди,
Тастаракай јарынчы — дийт,
Кокурлаарга билер — деди,
Нени айдып отурыҥ сен?
Нени тӧгӱндеп туруҥ? — деди,
Кааннын малын ӧлтӱрип јип,
Каанды не деп мекелеерге
Сӱме бедреп туруҥ ба?» — дийт.
Оны уккан тастаракай
Бӱткӱл бойы силкинип ийди.
Ӧскӧ улус ол кӧргӧжин —
Кӧк торбок ло тастаракай,
Ада-энези ол кӧргӧжин —
Кӧк-боро ло Кӧгӱдей-Мерген
Тура тӱшпей эмди кайтты.
Ай јалтагы оныҥ чырайы,
Алтын кептӱ јалтырашкан,
Кӱн јалтагы оныҥ чырайы
Кӱмӱш кептӱ мызылдашкан,
Килиҥ кара кабакту,
Кирби кара сагалду,
Коо кырлаҥ тумчукту,
Кош аркадый кирбиктӱ,
Кӧргӧн кӧзи кӧк чолмондый,
Суркурап туратан јаҥду болтыр,
Айткан тили от јалбыштый
Айдып отурар јаҥду эмтир.
Јарынында јапшары јок,
Јаан бӱткен баатыр болтыр,
Омыртканыҥ ӱйези јок,
Бӧкӧ бӱткен кезер болтыр.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Аттаҥ јараш быйан болтыр,
Тӧрт туйгагы такалу бӱткен,
Тӧбӧ-бели јаркынду бӱткен.
Јал-арказы јалгын ошкош,
Јаан бойы тайга ошкош,
Тогузон эки кыл уйазы

Торсук тӧзин јамдап турар,
Јетен айры чаҥкы јалы
Тизе кӧзин ӧдӱп турар.
Эки тӱҥей кайчы кулак
Ак булут ла кӧк булутты
Ары-бери чийип турар.
Баатыр кижи ады эмтир.
Бырчыт кайыҥ балтырлу
Баатыр уул базып келип,
Адазыла амырлашты,
Энезиле эзендешти.
Маадай-Кара ол адазы
Кобы кептӱ колдорын
Коштой тудуп эзендешти,
Коо кырлаҥ тумчугын
Коштой тудуп эм окшошты.
Алтын-Тарга ол энези
Јалаҥ кептӱ алаканын
Јайа тудуп эзендешти,
Јалбыш кептӱ јаагын
Јаба тудуп эм окшошты.
Азыраган ада-энези
Ары кӧрӱп, багырышты,
Бери кӧрӱп, каткырыжат.
«Айланайын балам — дешти,
Алтайыҥа јанзаҥ — дешти.
Кара-Кула каан кӱлӱк
Канча албаты канын ичкен,
Камык јонныҥ терин ичкен,
Кижи бажын айак эткен,
Кижи канын сузын эткен,
Кижи сӧӧгин тайак эткен,
Кара-кату санаалу
Каан кижи ол — дедилер,
Кызыл тыныҥ кыйар ол — дийт,
Кылду бажыҥ ӱзер ол — дийт,
Ойто кайра бар, балам — дийт,
Кара-Кула абакайы
Кара-Таајы, Эрлик кызы,
Билбес јердеҥ билип ийер,
Сеспес јердеҥ сезип ийер,
Сескелекте, јан, балам — дийт,
Билгелекте, бар, балам» — деп,
Ада-энези јайнай берди.
Оны уккан Кӧгӱдей-Мерген
Ада-энезине айдып турат:
«Айланайын адам-энем,
Мал азыраганы ырысту — дийт,

Бала азыраганы алкышту — дийт,
Алкыш болзын слерге — деди.
Айткан сӧзӧӧр угарым — дийт.
Алтайыма јанарым — дийт,
Эзен-амыр ада-энеме
Туштап алганым јакшы» — деди.
Тӧрт кулакту кӱлер казанды
Кулагынаҥ ала койып,
Чыгарала, быжып калган
Бука эдин, буура эдин
Јајырада чайнап јиди.
Јаан-јаан сӧӧктӧрин
Оозыла бӱркӱрип турды,
Кичинек-кичинек сӧӧктӧрин
Тумчуктаҥ чыгара ол бӱркӱрди.
Атту-чуулу Кӧгӱдей-Мерген:
«Аштаган бойым тойдым — деп,
Арыган бойым семирдим» — деп,
Адазыныҥ бажына мӱргӱп,
Энезиниҥ будына мӱргӱп,
Эзендежип, чыгып барды.
Минген ады кӧк торбок,
Јӱрген бойы тастаракай
Кубулып алып, јортуп ийди.
Тебеелӱ малды айланыжып,
Аразыла ӧдӧ берди,
Тергеелӱ јонды эбирижип,
Ортозыла эмди баратты.
Артып калган ада-энези
Кийининеҥ ары алкадылар:
«Јаактуга айттырбазын,
Јарындуга соктырбазын,
Ичи куру аштабазын,
Ийини ӱзӱлип самтрабазын,
Ырысту јоруктазын,
Амыр једип, јанзын» — дешти.
Кӧгӱдей-Мерген ол болгожын,
Кара-Кула каан кижиниҥ
Тынын барып угар деп,
Јети сары нама јерин
Кӧстӧп алып, јӱрӱп ийди.
Јетен тайга ажып јӱрди,
Јетен талай кечип јӱрди.
Минген ады кӧк-боро
Бӱткӱл бойы јеле берди.
Јӱрген бойы Кӧгӱдей-Мерген
Бӱткӱл бойы јорто берди.
Ай алдында арта тӱшкен

Алтын тайга бажына чыгып,
Ары јанын кӧрӱп турза,
Бу тайганыҥ колтугында
Сары јорто атка минген
Сары намалар јурты эмтир.
Јети тӱҥей ол намалар
Јердиҥ ӱстин ӱзе билер,
Ӧзӧтӧнниҥ јажын билер,
Ӧлӧтӧнниҥ тынын билер,
Ондый кӱлӱктер болгон эмтир.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Такылу јабага болуп алды.
Јӱрген бойы Кӧгӱдей-Мерген
Тастаракай болуп алды.
Такылу јабагазы
Тибиреде јоргологон,
Тастаракай эмди бойы
Јыҥырада кожоҥдогон,
Алтын тайга бажынаҥ
Тӱжӱп келбей эмди кайтты.
Јети сары намалардыҥ
Алтын эжигин ача тартып,
Намалар айылына кирип келди.
Јаан нама будына мӱргӱп,
Кичинек нама бажына мӱргӱп,
Јабыс отура бербей кайтты.
Јетен тажуур салып алган
Јети нама эзирик болтыр.
Кирип келген тасты олор
Ченеп, ӧчӧп сурап турат:
«Сӱт јакшызы ийтте дежет,
Сӱме јакшызы кулда дежет,
Тенек тас кайдаҥ келдиҥ?»
Тастаракай айдып турды:
«Минген адым такылу јабага
Јӱгӱрӱк ат эмес — деди,
Ыраак јердеҥ канайып келейин,
Слердиҥ тазыгар эмейим — дийт».
Оны уккан јети нама:
«Чӧӧчӧйчи биске бол» — дештилер.
Тастаракай ол улуска
Чӧӧчӧй салып беретен
Чӧӧчӧйчи боло берди,
От алгажын — от алатан
От алаачы боло берди.
Јетен тажуур аракы салып,
Јети наманы эзиртип јыкты.

Онойтконынг ол кийининде
Јети наманынг бирӱзи айдат:
«Јердинг ӱсти јетен каан
Ончозын тынын сураганда,
Кара-јангыс Кара-Кула
Ненинг учун келбеди?» — дийт.
Экинчи нама айдып турды:
«Келзе, биске не керек? — дийт,
Тынын билер эмезис» — дийт.
Ӱчинчи нама айтпай кайтты:
«Кара-Кула тынын — деди,
Кижи билбес не болгон? — дийт,
Ӱч тенгери тӱбинде
Ӱч мыйгактынг бирӱзинде» — дийт.
Тӧртинчи нама айдып турды.
«Тенгериденг ӱч мыйгактынг
Јерге тӱжер салымы јок,
Канайып алатан тынын?» — деди.
Бежинчи нама айдып турат:
«Бир мыйгактынг кара јангыс
Балазы бар алтайда — дийт,
Алтан айры ак мӱӱстӱ
Аткыр-кара сыгын — деди,
Ол сыгынды кыйнагажын,
Тенгериденг мыйгак тӱжер,
Кардын јара адып ийзе,
Алтын кайырчакононг тӱжер,
Алтын кайырчакты оодып ийзе,
Бӧдӱне балазы ононг чыгар.
Кара-Кула тыны ол» — дийт.
Алтынчы нама сурап турат:
«Мыйгак балазы кайда?» — деди.
Јетинчи нама айдып берет:
«Маадай-Кара алтайына
Апарып агыткан оны» — деди.
Оны уккан Кӧгӱдей-Мерген
Отурган јериненг тура јӱгӱрди,
Алтын эжик ачып чыкты.
Такылу адын мине согуп,
Элес эдип уча берди,
Тогус кырлу тайгазына
Туйгак тийбей, ажа берди.
Оны кӧргӧн јети нама
Аланг кайкап, тура јӱгӱрди
Ай судурын ала койып,
Тӱрген-тӱкей ачып кӧрзӧ,
Маадай-Кара јангыс уулы
Кӧгӱдей-Мерген келип бартыр,

Баатыр уул болгон эмтир,
Ийдези артык — ченеп келген,
Илмизи артык — ӧчӧп келген,
Кара-Кула баатырдынг
Ӧлӧр тынын угуп бартыр.
Оны кӧргӧн јети нама
Бажын јайкап, кайкаштылар.
Удура кӧрӱжип, айдыштылар:
«Кара-Кула јенг јастанар,
Кара-суры јал јастанар,
Тенгери тӱбин, алтай ӱстин
Кӧгӱдей-Мерген башкарар,
Алып-баатыр бӱттир» — дешти.
Онойтконнынг ол сонгыда
Кӧгӱдей-Мерген баатырдынг
Кӧбӧнг јалду кӧк-бороозы
Кӧк бӧрӱ болуп јелет,
Кӧгӱдей-Мерген кӧӧркий бойы
Тенгерининг ӱстӱбиле
Кара мӱркӱт болуп учат.
Јетен айлык алтайына
Јангыс конуп учуп келди.
Кӧбӧнг јалду кӧк-борозы
Јетен айры мӱӱстӱ бӱткен
Јелбер кара сыгын болуп
Кубула берген турбай кайтты,
Кӧгӱдей-Мерген бойы дезе
Тогузон айры мӱӱстӱ бӱткен
Шокчыл кара сыгын болуп
Кубула берген турбай кайтты.
Эки тӱнгей кара сыгын
Кара агашты эм булунгдап,
Јети кӱнге бустай берди.
Тӱнде болзо, уйкузы јок,
Тӱште болзо, амыры јок,
Јынгырада бустап турат.
Оны уккан аткыр-кара
Сыгын удура бустап ийди.
Эки оос бустап ийерде,
Эки тӱнгей кара сыгын
Јыш аралды јыга сӱскен,
Чет агашты јерге баскан,
Айры мӱӱзи алмыс кептӱ,
Алкы бойлоры тайга кептӱ,
Эки јандап келген бойынча
Сол мӱӱзиненг бирӱзи сӱзӱп,
Онг мӱӱзиненг бирӱзи сӱзӱп,
Табарыжа бербей кайтты.

Кату јаткан бу алтайын
Кажыгына чӧҥрӧ тебет,
Јымжак јаткан бу алтайын
Тизезине чӧҥрӧ тебет.
Алты кӱнге сӱзӱжерде,
Артыктаары јок болды,
Јети кӱнге сӱзӱжерде,
Јеҥдеп чыгаары јок болды.
Јети кӱнниҥ ол бажында
Аткыр-кара сыгынныҥ
Арга-корго чыга берди,
Эки тӱҥей кара сыгын
Кара тайга колтугына
Оны кептей сӱскен турды.
Аткыр-кара сыгын эмди
Чаап болуп чыҥыра берди,
Теҥериде мыйгактыҥ
Јаҥыс уулы табыжына
Ичи-бууры селеҥдешти,
Эди-сӧӧги баркырашты.
Оны уккан Кӧгӱдей-Мерген
Бӱткӱл бойы силкинип ийди,
Баатыр кижи боло берди.
Кӧӧ тайганыҥ колтугына
Јееспекти тӧжӧнип алып,
Јер кыртыжын јамынып алып,
Эки јарын бириккенче,
Ок-саадагын тартып алды.
Теҥериниҥ бир мыйгагы
Балазыныҥ табыжын угуп,
«Уулына болужар» — деп,
Теҥериден секирип тӱшти,
Кӧӧ тайганыҥ ол бажына
Јастыра теппей, келип тӱшти.
Оҥ кулагын олый салып,
Сол кулагын солый салып,
«Аткыр-кара бала сыгын
Кандый јерде чыҥырар» — деп,
Тыҥдап, тура бербей кайтты.
Кӧгӱдей-Мерген ок-саадагын
Эртен тарткан эҥир болды.
Эҥир тарткан эртен болды,
Јӱс кезердиҥ эгентизи
Тынду кастак божодып ийди,
Ок бажынаҥ от чӧйилди,
Эргек тӧстӧҥ сыр чӧйилди,
Тогузон эки тоолбырлу
Канду кастак ол барала,

Мыйгак кардын јара тийди.
Алтын тӱктӱ мыйгак аҥ
Ары болуп секиреде,
Алтын кайырчак чарчалып тӱшти.
Кӧгӱдей-Мерген кыйгырып айтты:
«Менде јаман јок — деди,
Кара-Кула јаманы — дийт.
Менде кинчек јок — деди,
Кара-Кула кинчеги» — дийт.
Оны уккан эне мыйгак
Ойто айтканы мындый болды:
«Кара-Кула јеҥ јастанзын,
Кара-суры јал јастанзын!
Элен чактыҥ эки ӱйеге
Эр јажына јобол болуп,
Ичи-буурым ойып турган
Кайырчакты алдыҥ — деди,
Кара-Кула тыны анда,
Амадуҥга јединдиҥ» — дийт.
Онойдо айткан ол соҥында
Теҥериге уча берди,
Аткыр-кара бала сыгын
Ээчий база уча берди.
Атту-чуулу Кӧгӱдей-Мерген
Алтын кайырчакты ала койып,
Јер киндиги кара ташка
Уч темденип, туда берди.
Тӧрт кырлу алтын кайырчак
Тӧрт башка јарыларда,
Бӧдӱнениҥ эки балазы
Экӱлези јарышканча
Теҥери ӧрӧ учуп чыкты.
Айга-кӱнге киргелекте,
Кӧгӱдей-Мерген баатыр кижи
Јан карманын кодоролю,
Тогус кырлу јада ташла
Айдыҥ кӧзин јаҥып ийди,
Кӱнниҥ кӧзин бӧктӧп ийди,
Ачу-корон соок тӱжӱрди,
Алаканына кӱн ойнотты.
Бӧдӱнениҥ эки балазы
Уч теҥери эм тӱбинеҥ
Чыркылдажып, табыштанып,
Кӧгӱдей-Мергенниҥ алаканына
Келип отура бербей кайтты.
Кӧгӱдей-Мерген мойындарын
Мойрю толгоп алала,
Јӱк ле тынду артыргызып,

Ак платка орой тудуп,
Карманына салып алды.
Карсылдада каткырала,
Кӧк-борозын мине согуп,
Кара-Кула јерин кӧстӧп
Казаладып јелип ийди.
«Эрке кара Эрлик кызы,
Чырайын барып кӧрӧдим — дийт,
Эр ӧлтӱрген Кара-Кула,
Бӱдӱжин барып кӧрӧдим» — дийт.
Каан кижи алтайы дӧӧн
Тӱрген-тӱкей барып јадат,
Јетен јаан талайларды
Туйгак тийбей, ажып барат,
Јетен јаан талайларды
Куйрук тийбей, кечип јӱрет.
Кара тайга ол бажына
Јелип чыгып, кӧрӱп турза,
Кара-Кула алтайына
Једип келгени кӧрӱнди.
Кара тайга эдегинде
Таш ӧргӧӧниҥ эжигинде
Тогус кырлу темир чакы турбай
кайтты.
Ат чакыныҥ ол тӧзинде
Кара-сур ат-эрјине
Арка-бели тас тайгадый,
Јал-арказы аба-јыштый,
Кӧргӧн-кӧзи кӧл кеберлӱ,
Турган бойы туу кеберлӱ,
Кенетийин оорый берген,
Кӱчӱлдеде онтоп турды.
Кара-Кула каан бойы
Тӧртӧн бутту таш ширееде
Айу чылап кӱкӱреген,
Онтоп-сыктап јаткан эмтир.
Оны билген Кӧгӱдей-Мерген
Минген ады такылу јабага
Кубула бербей эмди кайтты,
Јӱрген бойы тастаракай
Таар тонду боло берди.
Маадай-Кара адазыныҥ
Эжигине јортуп келди.
Куу талкуга адын буулап,
Чадыр айылга кирип келди.
«Јакшылар!» — деп ол айдала,
Улаазына отура берди.
Бу тужунда тастаракайды

Ада-энези танып ийди,
Ары кӧрӱп, багырышты,
Бери кӧрӱп, эзендешти.
«Барбаган бойы барар — деп,
Ӧлбӧгӧн бойы ӧлӧр» — деп
Санангылап ол отурды.
Онойтконныҥ ол соҥында
Кара-Кула каан кӱлӱк
Мӱӱстӱ кара атка минген
Кашкак-Кара баатырын ийип,
Тос тӱҥӱрлӱ Тойбос камды
Јер алдынаҥ алдыртып келтир.
Эжик тӱнӱгин кӧдӱре јаап,
Улаа јыртыгын кӧдӱре бӧктӧп,
Тынду неме ӱйде артырбай,
Кӧдӱре чыгара сӱрӱп салып,
Тос тӱҥӱрлӱ Тойбос камды
«Камдап бер» — деп айбылаптыр.
Оны билген Кӧгӱдей-Мерген
Ала чычкан эм бололо,
Кара-Кула ӧргӧӧзиниҥ
Эжик бажына чыгып алды,
Сол кулагын солый салып,
Оҥ кулагын олый салып,
Тыҥдап эмди ол отурды.
Тос тӱҥӱлӱ Тойбос кам
Белденип камдай бербей кайтты.
Ийтке тӱҥей ӱрӱп турды,
Ийнекке тӱҥей мӧӧрӧп турды.
Камдап келип, ол сурады:
Маадай-Кара јуртында — дийт,
Нени артырып салдыҥ?» — деди.
Кара-Кула јартын айдат:
«Семтейерге тӧҥӧзӧк јок,
Сермейерге тазыл јок,
Ончо ӧртӧп салгам» — деди.
Экинчизин камдап келип,
Тойбос кам сурап турды:
«Тӧрт кулакту кӧк байталды
Једип, сен ӧлтӱрдиҥ бе?»
Кара-Кула јартын айдат:
«Једип тудуп болбой салып,
Јети бӧрӱге јакыгам» — дийт.
Учинчизин, камдап келип,
Каан кижиден кам сурады:
«Теҥериде ӱч мыйгактыҥ
Јаҥыс уулы кайда?» — деди.
Кара-Кула јартын айдат:

«Маадай-Кара јеринде» — дийт.
Ондый сӧсти ол айдарда,
Тӧртинчизин камдап келип,
Тойбос кам айдып турды:
«Маадай-Кара эм јуртынаҥ
Баатыр уул бӱткен эмтир,
Тӧбӧ кайа ол адалу,
Тӧрт кайыҥ ол энелӱ,
Кӧк-борю атка минген
Кӧгӱдей-Мерген болтыр — деди.
Аҥдап-куштап јӱрериҥде,
Ада-энезине туштаган — дийт.
Јети наманыҥ айылына барып,
Сениҥ тыныҥды угуп алтыр,
Ӱч мыйгактыҥ јаҥыс уулын
Јети кӱнге кыйнап туруп,
Теҥериден бирӱзин тӱжӱреле,
Кардын јара аткан — деди.
Бӧдӱнениҥ эки балазын
Мойынын, кӧксин ол толгоордо,
Оорыганыҥ ол — деп айтты.
Адазыныҥ ӧчин алып,
Уулы ӧштӧп келтир — деди,
Јуртыҥа кирип калтыр» — деди.
Оны уккан Кара-Кула
Теҥерини торгулта кыйгырды,
Јерди кӧчӱре эм багырды.
«Маадай-Кара баатырды
Базынбаган болзом кайдат,
Амыр јаткан албатызын
Кыйнабаган болзом кайдат,
Кижи канын кӧп лӧ ичкем,
Кинчек болорын билбедим — дийт,
Албаты канын кӧп лӧ тӧккӧм,
Кийини-алдын сананбагам,
Калак-корон, кайдайын!» — деп,
Ыйлап, сыктап ол турды.
Камы камдап кууччындаарда,
Кааны ыйлап комудаарда,
Эжик бажында Кӧгӱдей-Мерген
Мындый сӧсти эм кыйгырды:
«Тос тӱҥӱрди акыр, мен — дийт,
Тоолодып кӧрӧйин — дийт,
Тойбос камды мен сени
Билиндирип кӧрӧйин» — дийт.
Ӧгӱс айу болуп кубулып,
Эжик бажынаҥ тӧр бажына,
Огурала, калып тӱшти,

Алаканла туда берди.
«Јоо, калак, не болды?» — деп,
Тос тӱҥӱрин эм таштайла,
Јер алдына кам калыды.
Кызыл мойыны кызас этти.
Кӧгӱдей-Мерген баатыр кижи
Тос тӱҥӱрин ала койып,
Кийининеҥ ары мергедеди.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Бӱткӱл бойы тура тӱшти,
Кӧгӱдей-Мерген баатыр кижи
Бӱткӱл бойы эм силкинди.
Ай јалтагы оныҥ чырайы
Алтын ошкош јалтырашкан,
Кӱн јалтагы оныҥ чырайы
Кӱмӱш ошкош мызылдаган.
Јарынында јапшары јок,
Јаан бӱткен баатыр эмтир,
Омырткӓда ӱйези јок,
Омок бӱткен кезер болтыр.
Адын кӧрзӧ, аттаҥ јаан,
Бойын кӧрзӧ, эрдеҥ јараш,
Солоҥыдый уул болтыр.
Алып јӱзи кызыл ӧрттий,
Алмын-чулмун Кӧгӱдей-Мерген
Кара-Кулага базып келди.
«Эзен, эзен, баатыр, — деди,
Мендий уулды кӧрдиҥ бе? — дийт,
Јетен тайга ажу бийик —
Экинчизин ажып келдим.
Јетен талай кечӱ тереҥ —
Экинчизин кечип келдим.
Бычагы јок јуу соргоҥ,
Камчызы јок јорго минген,
Албаты канын кӧп ичип,
Адам-энемди кулданып,
Амтажып јаткан каанга—деди,
Акту бойым туштажарга
Албаданып келдим мен — дийт,
Адам-энем амыр ба? — дийт,
Ак бийаным ончо бо?» — дийт.
Уккан бойы Кара-Кула
Теҥери чилеп кӱркӱреди,
Темир чилеп шыҥырт этти,
Тӧжӧгинеҥ тура јӱгӱрип,
Јӱс топчылу тонын кийди.
«Јӱс те баатыр адарда,
Ок тыгынбас тоным» — деди.

Јӱс текпелӱ теҥери јаазын
Арказына јӱктенип турды.
«Јӱс баатырдыҥ тынын кыйган
Мылтыгым»—деп айдып турды.
Кӧгӱдей-Мерген оны кӧрӱп,
Карсылдада каткырала,
Кӧскӧ, јӱске ӧчӧп сурайт:
«Бӧдӱнениҥ эки балазы
Сендий уулга керек пе?» — дийт.
Эки бӧдӱне балазын
Карманынаҥ кодороло,
Бирӱзин ӱзе тартып ийди.
Кӱкӱрт эмес кӱкӱрт болды,
Тибирт эмес тибирт болды,
Кара-сур ат-эрјине
Тӧрт туйгагы ӧрӧ болуп,
Тӧбӧ-бели тӧмӧн болуп,
Јал јастанып ӧлӧ берди.
Бир бӧдӱне балазын
Бажынаҥ бойы эм тудала,
Эки будын ӧчӧп-ченеп,
Кара-Кула каанга берди.
Кара-Кула оны каап,
Баатырдаҥ блаап аларга
Эки кӱнге тудужа берди,
Эки буурадый согужа берди.
Кӱрежип, тудужып ол турганча,
Бӧдӱнениҥ бу балазын
Тал ортодоҥ ӱзе тартты.
Кара-Кула јыгылып:
«Ээ, калак!»—дегени
Элге-јонго эм угулды.
«Јоо, калак!» — дегени
Јонго-элге эм угулды.
«Кудайым!»—деп кыйгырарда,
Куру кара јер болды,
«Эрлик-бий!»—деп кычырарда,
Ээн кара јер болды.
Ӧлбӧс тыны эм кыйылып,
Ӧлӧ берди Кара-Кула,
Акпас каны кӱркӱреп,
Ага берди кызара.
Ачу-корон кыйгызына
Алтай тӱби тунуп калтыр,
Ама-томо кышкызына
Теҥери тӱби тунуп калтыр.
Алтай ӱсти алтан каан,
Јердиҥ ӱсти јетен баатыр

Бажын јайкап, кайкаштылар.
«Ат ӧлтӱрип амтажыган,
Эр ӧлтӱрип эремжиген
Кара-казыр санаалу
Кара-Кула каан кӱлӱктиҥ
Маадай-Караныҥ баатыр уулы
Бажына јеткен болтыр—дешти,
Јаман јутпа ол таҥманы
Јастыра кӧрбӧй, ӧлтӱрип салган
Кӧгӱдей-Мерген кӧӧркийге
Јажына алкыш болзын!» — дешти.
Кара-Кула јыгыларда,
Кара-Таајы абакайы,
Эрлик-бийдиҥ эрке кызы,
Јӱс тажуурда аракыны
Бир тажуурга уруп алган,
Јетен ирик ол эдинеҥ
Бир табакка салып алган
Эжиктеҥ эмди кирип келди.
Кара бӱдер оныҥ чырайы
Кара кӧмӱр кеберлӱ,
Јес алгыйдый јес сыргалу,
Јес чӧйгӧндий јес тумчукту,
Јылан кептӱ ол кӧрӱнди.
«Акыр, акыр, баатыр, — дийт,
Элен чакка јуртап келген
Эжим мениҥ ӧлтӱрдиҥ,
Эмди мен кайдайын? — дийт.
Ай алыстыҥ алтайынаҥ
Айлу јерге мен ӱренгем,
Кӱн алыстыҥ алтайынаҥ
Кӱндӱ јерге мен таскагам,
Ойто кайра јанбазым — дийт,
Кӧгӱдей-Мерген кӧӧркий сеге
Мен баратан јанду», — деди.
Оны уккан Кӧгӱдей-Мерген
Кара-Тааjы эм јӱзине,
Каткырала, тӱкӱре салды.
«Јер алдыныҥ кӧрмӧзи — дийт,
Јер ӱстӱне не чыккаҥ? — дийт.
Сендий таҥма керек јок — дийт,
Сениҥ малыҥда туза јок — дийт,
Айлу-кӱндӱ алтайымды
Быјарзыппай јан» — деп айтты.
Кара-Тааjы ол болгожын,
Каранадый кара малын
Кара кӧмӱрге кубултала,
Карманына салып алды,

Кара бакадый албатызын
Кара кумакка кубултала,
Сол колына ууштап алды.
«Тирӱ бойыҥ сен мениле,
Јуртабаска турган болзоҥ,
Јер алдына тӱжӱреле,
Сениҥ сӱнееҥле јуртаарым» — деп,
Айткан бойы Кара Таајы
Кызыл мойыны кызас эдип,
Јер алды дӧӧн тӱже берди.
Онойтконныҥ ол соҥында
Кӧгӱдей-Мерген баатыр кижи
Ада-энезине келип туштап,
Албатызын јууп алып,
Мындый сӧстӧр айдып турат:
«Алтай ӱстин бийлеген,
Алтан каанды акалаган,
Јердиҥ ӱстин јеектеген,
Јетен баатыр колго тудкан
Кара-Кула базылды — дийт.
Јерлӱ кижи јерине — дийт,
Суулу кижи суузына — дийт,
Алтайаарга јаныгар — дийт.
Кара-Кула бу алтайын
Ооткогор, ӧртӧбӧгӧр,
Јерде јаман јок — деп айтты,
Кара-Кула јаманы» — дийт.
Маадай-Кара адазына
Айткан бойы база айдат:
«Малыгарды бойоор баштап,
Јоныгарды бойоор башкарып,
Айыл-јуртыгарга кӧчӱгер,
Мен слерди сакыбазым,
Озолоп јанар кижи» — деди.
Кӧк-борозын минип алып,
Јери дӧӧн јеле берди,
Јолын алып, јорто берди.
Тогузон ӧзӧк кечип барат,
Тогузон тайга ажып барат.
Ол барып јатканда,
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Арыбас бойы арып калтыр,
Араайынаҥ јортуп барат,
Кӧгӱдей-Мерген баатыр бойы
Барар јолдыҥ узагына
Једип болбой эм јободы.
Оноҥ ары ол бараатса,
Кобыга толо коҥур быйан

Коштолышкан отоп јӱрет,
Акта толо ак быйан
Секир, секир, маҥтап турат.
Арбын малдыҥ ортозында
Коо-коҥур сары јорго
Тӧмӧн барза, јалкын кептӱ,
Ӧрӧ барза, салкын кептӱ,
Ӧрӧ-тӧмӧн јарыжып турат.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген:
«Бу јорголор бирӱзинеҥ
Тудуп минзе, кайдар? — деди.
Јаман атла эм кыйналып
Јортуп болбой јӱргенче,
Салкын ошкош јорго минип,
Маҥтадып јанза, кайдар?» — деди.
Тогузон кулаш кара армакчы
Сол канјаадаҥ чече тартты,
Коо-коҥур ол јоргоны
Ат ӱстӱнеҥ чалмадап алды.
Кӧк-бородоҥ тӱжӱре калып,
Кӱлер ээрин јайа тартат,
Кӱмӱш токум тӱжӱре тартат,
Алтын ӱйген уштып алып,
Кӧк-бороныҥ јалмажына
Ай сулукла согуп ийди.
Эрјинелӱ кӧк-бороныҥ
Тепкен јери артып калды,
Барган изи јок болды.
Кӧгӱдей-Мерген эм болгожын,
Коо-коҥур јорго аттыҥ
Бажын-кӧзин сыймай тудуп,
Алтын ӱйген ӱйгендеди,
Ат-јепселин салып турды.
Сол јанынаҥ минип алып,
Тӧмӧн бура тартып кӧрди,
Суу салкындый јорго болтыр,
Ӧрӧ бура тартып кӧрди,
Суу салмадый быйан болтыр.
Онойтконныҥ ол соҥында
Коо-коҥур јорго атты
Тартпас јанын тартып ийди,
Сокпос јанын согуп ийди.
Коо-коҥур јорго быйан
Јылан чылап шыркырады,
Сегирткиш чилеп секирип ийди,
Јылдыс болуп уча берди.
Кӧӧркий бойы Кӧгӱдей-Мерген
Бир билинип, билинбеди,

Бир оңдонып, оңдонбоды.
Бир катап казалаарда,
Алын каштаҥ ала койды,
Экинчизин казалаарда,
Кийин каштаҥ ала койды,
Ӱчинчизин казалаарда,
Јыгылганын јаҥыс билди.
Кӧрӧр болзо, кӧзи-бажы
Кӧдӱрези тунуп калтыр,
Эди-сӧӧги кӧп сабазы
Оодылып, эмди тижип калтыр.
Эрлик-бийдиҥ эжигинде
Ээр-токумын эм тӧжӧнгӧн
Јыгылып калган јаткан эмтир.
Суйтулдада катырган,
Чукчулаҥ коо кожоҥдогон,
Кыйтылдада каткырган,
Кыйын тӱжӱп, кожоҥдогон,
Эрлик-бийдиҥ эрке кызы
Эжигин ачып, чыгып келди.
«Тӱшпес бойыҥ тӱштиҥ бе? — дийт.
Нени минип келдиҥ? — деди.
Минген немеҥ кӧрзӧҥ» — деди.
Кӧгӱдей-Мерген кӧрӱп јаткажын,
Кобыга толо коҥур быйан
Корон сары сегирткиш болтыр,
Секирип мантап турган јорго
Апсан деген курт болтыр.
Минип келген коҥур ады
Коо-коҥур јылан болтыр,
Тармалап, оны экелтирлер.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Ары кӧрӱп, ыйлап турат,
Бери кӧрӱп, каткырып јадат.
«Бойыныҥ эткен јастыразын
Кемге айдар оны» — деди.
Онойып сананыp ол јатканча,
Эки алып базып келди.
Бирӱзи айдат: «Ӧлӱп калган» — деп,
Бирӱзи айдат: «Ӧлбӧгӧн» — деп.
Бирӱзи айдат: «Ыйлап јат» — деп,
Бирӱзи айдат: «Каткыр јат»—деп.
«Ӧлгӧн болзо, ӧртӧӧр керек,
Тирӱ болзо, ӧлтӱрер керек» —
Эки кезер эрмектешти.
«Удабас ла ӧлӱп калар,
Кӧзигер албай, каруулдагар,
Терезин сойып аларыбыс,

Сӧӧгин барып ӧртӧӧрис» — деп,
Кара-Таајы кыс айдала,
Эжик тӧӧн кире берди,
Эки алып ээчий барды.
Анча-мынча ӧй ӧдӧрдӧ,
Кӱкӱрт эмес кӱкӱрт болды,
Ӱч теҥери ол тӱбинеҥ
Оҥ канады ак булуттый,
Сол канады кӧк булуттый.
Боро мӱркӱт тӱшпей кайтты.
Кӧгӱдей-Мерген баатырды
Ээр-ӱйгениле катай тепти,
Теҥериге кӧдӱрип чыкты.
Эки кезер чыга јӱгӱрип,
Ачу-корон кышкырыжып,
Теҥериниҥ тӱбиндеги
Боро мӱркӱтти адып турды.
Јаан кезер аткан огы
Јоон мойын эм тӧзиле
Коштой ӧдӱп, јӱре берди,
Кичинек кезер аткан огы
Боро мӱркӱт куйрук бажын
Бӱрте адып, јӱре берди.
Кӧк теҥериге јеткен бойынча
Атту-чуулу боро мӱркӱт
Айдыҥ-кӱнниҥ ол алдында
Агып јаткан сӱт талайга
Кӧгӱдей-Мерген баатырды
Экелип салбай эмди кайтты.
Атту-чуулу Кӧгӱдей-Мерген
Тогус кӱнге эжинеле,
Озогызынаҥ он артык,
Эртегизинеҥ эки артык
Болуп, јазыла бербей кайтты.
Боро мӱркӱт кӱркӱреп келип,
Сӱт талайдаҥ оны тееп,
Кӧк јаланга алып чыкты,
Бӱткӱл бойы тура тӱшти.
Кӧгӱдей-Мерген кӧрӧр болзо,
Кӧк-боро ады болтыр.
Бажы-кӧзин сыймап тудат,
Оҥ јаагына окшоп турат.
Ады оноҥ сурап турды;
«Коо-коҥур јорго атка
Эмди катап минериҥ бе?» —
«Минбезим» — деп, баатыр айтты.
«Алтын ӱйген ушта тартып,
Арыган атты согоры јок,

Ондый темдек бар эди — дийт,
Оны ундып, согорың ба?» —
«Сокпозым — деп, баатыр айдат. —
Ҡара-Тааjы тармазына
Ҡирип, онойдо кылындым — дийт.
Бир jаманым ташта — деди.
Эрлик-бийдиҥ эрке кызын
Jер ӱстӱне алдыртарым,
Ол до баатыр, мен де баатыр,
Мен де ӧчим аларым» — дийт.
Ондый сӧсти ол айдынып,
Ҡӧк-борозын ээртеп алды.
Семирип калган адын минип,
Ажып болбос тайгаларын
Jаҥыс теҥ, ажып барды,
Ада-энезиниҥ алтайына
Jаҥыс кӱнге jедип барды.
Ай алдына арта тӱшкен
Алтын тайгага чыгып келип,
Ары jанын аjыктап турза,
Ҡӧс jетпес кӧк jалаҥдар
Ҡӧк чечеги jайылган jадат,
Ажузы бийик ак тайгалар
Ак чечеги jайканган турат.
Эмил агаш бӱри оҥбой,
Jайканыжып турар болды,
Эдил кӱӱк ӱни серибей,
Эдип турар jаҥду болды.
Кӱнге кӱйбес кӱреҥ тажы
Мызылдажып эм кӧрӱнди,
Айга кӱйбес ала тажы
Jалтыражып эм кӧрӱнди.
Jетен айры кӧк талайы
Чайбалыжып, агып jадат,
Jети jаан кӧӧ тайгазы
Jалтырашкан мында турат.
Ала тӱктӱ ак быйаны
Малдаҥ кӧп ӧзӱп калтыр,
Ак чырайлу ар-албатызы
Jонноҥ кӧп ӧзӱп калтыр.
Ада-энези jанып келип,
Амыр-эзен jаткан эмтир.
Оны кӧргӧн Ҡӧгӱдей-Мерген
Оҥ колыла малын баштап,
Сол колыла jонын башкарып,
Алтай ӧткӧн ала малды
Одорлу jерге jуунадып ийди,
Jер айланган албатыны

Одынду jерге токтодып ийди.
Ҡӧбӧҥ jалду кӧк-борозы
Ҡӧнӱ jорго jорголоҥон,
Ҡӧгӱдей-Мерген кӧӧркий бойы
Ҡӧкӱп, ойноп, кожоҥдогон,
Айыл-jуртына jедип келди.
Ат ӱстӱнеҥ jайылып тӱжӱп,
Алтын чакыга адын буулады.
Адазыныҥ ӧргӧӧзиниҥ
Алтын эжигин ачып кирди.
Азыраган ол адазы,
Эркелеген ол энези
Отурган jеринеҥ тура jӱгӱрип,
Удура уткып эмди басты.
Алтын-Тарга энезиле
Jалаҥ кептӱ сол колдорын
Jайа тудуп эзендешти,
Jалбыш кептӱ jаактарын
Jӧлӧй тудуп окшоштылар.
Маадай-Кара адазыла
Ҡобы кептӱ оҥ колдорын
Суй тудуп эзендешти,
Ҡоо кырлаҥ тумчуктарын
Ҡоштой тудуп окшоштылар.
Азыраган ада-энези
Ак ширдекке отурдылар,
Ҡӧгӱдей-Мерген балазын
Ҡӧк ширдекке отургусты.
Ҡӧргӧн-укканын кууч ындажып,
Ҡӧп куучынды баштадылар,
Jайым jадардыҥ ырызына
Jедингенин айдыштылар.
Ак чырайлу албатызын
Алдырып алып, байрамдады,
Ак малыныҥ араjанын
Ичип, jыргап отурдылар.
Оноҥ ары ӧй ӧткӧндӧ,
Атту-чуулу Ҡӧгӱдей-Мерген
Ада-энезинеҥ сурап турды:
«Азыраган адам — деди,
Эркелеген энем — деди,
Jастанарга jеҥ элееди,
Jамынарга тон элееди,
Ҡийик болзо, тӱктӱ jӱрер,
Ҡижи болзо, эштӱ jӱрер.
Ҡандый каан алтайында
Мениҥ одым кӱйген? — деди,
Ҡандый баатыр балазына

Мениҥ јӱрӱмим јайалган?» — дийт.
Оны уккан Маадай-Кара
Бажын тырмап, балазына айтты:
«Акыр, акыр, балам, — деди,
Јуук јердеҥ айдайын дезем,
Кӱӱниҥ јетпес болор — деди,
Ыраак јердеҥ айдайын дезем,
Јоруктаарга кӱч болор — дийт.
Јер теҥери белтиринде,
Јер алтайдыҥ колтугында
Ак-боро атка минген
Ай-Каан деп каан бар — дийт,
Алтын-Кӱскӱ деп кызы бар — дийт,
Ары кӧрзӧ, ай кеберлӱ,
Алгадый јакшы бала — деди,
Бери кӧрзӧ, кӱн кеберлӱ,
Берер болзо, оны кудала.
Јараш бӱткен ол баланы
Јердиҥ ӱсти јетен кезер
Кудалап турган деп уккам — дийт,
Алтай тӱби алтан баатыр
Амадап турган деп уккам» — дийт.
Оны уккан Кӧгӱдей-Мерген
Отурып чыдап эм болбоды:
«Акыр, акыр, ада-энем,
Ай-Кааныныҥ алтын кызын
Мен барып кӧрӧдим — дийт,
Ат ӧлбӧскӧ алтын эмес,
Эр ӧлбӧскӧ мӧҥкӱ эмес,
Барбаган адым чыкканча,
Барып келзем, кайдар?» — деди.
«Кижи-кийик тӱктӱ эмей,
Кижи бойы эштӱ эмей,
Ат јободорго не килейзиҥ,
Барып кӧрзӧ, кайдар?» — деп,
Ада-энези айдып турды.
Ондый сӧсти ол угала,
Кӧгӱдей-Мерген баатыр уул
Кӧк-борозын тудуп алып,
Алтан эки чуткамалду
Алтын ӱйген ӱйгендеди,
Тӧрт кырлу кӧбӧҥ токум
Јайа тудуп артып ийди,
Тӧрт агаштаҥ кӱлер ээрин
Кӱлӱй тудуп арта салды.
Катамалду кат куйушкан
Катай тудуп јылдырды,
Ӱч ӱйелӱ кӧмӧлдӧргӧ

Бӱктей тудуп тартып келди.
Алтан колоҥ алып тартат,
Тогузон колоҥ тоолоп тартат.
Кӧк булуттый јуу-јепселин
Кӧк-борого арта салды.
Кӧӧ-куйак јылу кебин
Кӧгӱдей-Мерген кийип ийди.
Ай карагай саадагын
Ач белине јӱктенип ийди.
Алтан кырлу ӱлдӱзин
Јалмажына тагынып ийди.
Алып-кӱлӱк јепсенип алып,
Ада-энезиле эзендешти.
«Амыр јӱрген тужунда
Алты јылдаҥ келерим — дийт,
Эзен јӱрген тужунда
Эки јылдаҥ јанарым» — дийт.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-бороныҥ
Ай сулугын јайкай тартты,
Алтын тискинин чӧйӧ тартты.
Алтын сапту камчызын
Ат јалмашка туда берди,
Ары болуп, јӱрӱп ийди.
Оны кӧргӧн ада-энези
Кийининеҥ ары алкадылар:
«Јаактуга айттырбазын,
Јарындуга соктырбазын,
Барган јери байрамду болзын,
Јӱрген јери ырысту болзын!
Баламныҥ бажы амыр јӱрзин!» —
Ондый сӧсти айдыжып,
Ада-энези артып калды.
Атту-чуулу Кӧгӱдей-Мерген
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Кӧк ӧлӧҥди кӧмӧ баспай,
Кӧнӱ јорго јорголоғон,
Јаш ӧлӧҥди јайа баспай,
Јараш јорго јорголоғон,
Тогузон эки кыл уйазы
Торсугына чарчалышкан,
Јетен айры чаҥкы јалы
Тизе кӧзине јайыла тӱшкен,
Эки тӱҥей кайчы кулак
Теҥериниҥ агы-кӧгин
Элип-селип чийип турды,
Эки тӱҥей кара кӧзи
Карык туткан ай кеберлӱ
Айланыжып, барып јатты.

Алын колы казалаган,
Кийин буды бийелеген,
Азулудаҥ ат-эрјине
Алтан јаан тайга ашкан,
Јетен јаан талай кечкен,
Јети кӱнге јоруктап,
Јер айланып барып јатты.
Атту-чуулу Кӧгӱдей-Мерген
Эргекпиле шоорлогон,
Элезин коо кожоҥдогон,
Сабарбыла шоор салган,
Тарлан коо кожоҥ салган,
Айды тудуп, экелип,
Ат кулакка ойнот јӱрет,
Кӱнди тудуп, экелип,
Ат сооруга ойнот турат.
Јаан баатыр кожоҥына
Как агаштаҥ бӱр томулат,
Таш бажынаҥ чечек ӧзӧт,
Тоолоп болбос јӱзӱн аҥдар
Тозуп алдына, тыҥдап турды,
Ай канатту јӱзӱн куштар
Ат кийининеҥ учуп браатты.
Браадар ол болгожын,
Тогус јолдыҥ ортозында
Бир баатыр ойноп турат:
Бир јерди барып тыҥдап,
Бир јерди келип тыҥдап,
Ӧрӧ-тӧмӧн јӱгӱрип јӱрет.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Тогус чардыҥ терезинеҥ
Толгоп эткен камчызын
Ач билекке толгой тудуп,
Ӱсти орто барбай кайтты.
«Амыр јаткан алтайды
Анаҥ-мынаҥ тыҥдап турар
Кандый тенек баатыр сен?» — дийт.
Оны уккан баатыр айтты:
«Калак-корон, Кӧгӱдей-Мерген!
Кӧк-бороҥныҥ тибиртин тыҥдап,
Тойго кожо барар болуп,
Сени сакып тургам» — деди,
Тура јӱгӱрип, эзендешти.
Адын минип атанарда,
Ары кӧрзӧ, ады тӱҥей —
Кӧбӧҥ јалду кӧк-боро,
Бери кӧрзӧ, бойы тӱҥей —
Кӧгӱдей-Мерген боло берди.

Тӱҥей атту, тӱҥей сынду
Эки кезер барып јатса,
Јети јолдыҥ белтиринде
Бир баатыр ойноп јадат:
Бир тайганы кодороло,
Бир јаланга апарып салат,
Бир тайганы кӧдӱреле,
Ӧскӧ јерге кондырып турат.
Алтай јердиҥ тайгаларын
Кӧдӱрезин солып турды.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Алтын сапту камчызын
Ач билекке толгой тудуп,
Ӱсти орто барбай кайтты:
«Тегин турган тайгаларды
Ӧрӧ-тӧмӧн кӧчӱрип турар
Кандый тенек баатыр сен?» — дийт.
Оны уккан баатыр айтты:
«Калак-корон, Кӧгӱдей-Мерген!
Тойго кожо барар болуп,
Сени сакып соодонгом» — дийт.
Адына минип, кожо атанды.
Ары кӧрзӧ, ады тӱҥей,
Бери кӧрзӧ, сыны тӱҥей,
Ӱчӱ болуп јорто берди.
Оноҥ ары браатса,
Јети јолдыҥ белтиринде
Бир баатыр ойноп турды:
Бир талайды ууртап алып,
Бир талайга апарып уруп,
Ол талайдаҥ ууртап алып,
Бир талайга апарып уруп,
Ары-бери јӱгӱрип турды.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Тогузон чардыҥ терезинеҥ
Толгоп эткен камчызын
Карызына толгой тудуп,
Ӱсти орто барган турды.
«Тегин јаткан талайларды
Ары-бери собурып турар
Кандый тенек баатыр сен?» — дийт.
Оны уккан баатыр айдат:
«Акыр, акыр, Кӧгӱдей-Мерген!
Кӧк-бороҥныҥ табыжын угуп,
Тойго кожо барар болуп,
Соодонып јаткан эмейим» — дийт.
Адын минип атанарда,
Ары кӧрзӧ, ады тӱҥей —

Кӧк-боролор болбой кайтты,
Бери кӧрзӧ, сыны тӱҥей —
Кӧгӱдей-Мерген болгылады,
Тӧртӱ болуп јорто берди.
Оноҥ ары браатса,
Јети јолдыҥ белтиринде
Бир баатыр ойноп јадат:
Бир кастыҥ куйругын ӱзӱп,
Бир каска јапшыра адат,
Ол кастыҥ куйругын ӱзӱп,
Ӧскӧ каска јапшыра адат.
Ай канатту куштарды
Кыйнай берген турбай кайтты.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Алтын сапту ат камчызын
Ач билекке толгой тудуп,
Алып-кезер ӱсти орто
Талайганча барбай кайтты.
«Учуп јӱрген куштардыҥ
Куйругын ӱзӱп, кыйнайтан
Кандый тенек алып сен?» — дийт.
Оны уккан алып-кезер
Јалынып, айтпай эмди кайтты:
«Калак-корон, Кӧгӱдей-Мерген!
Кӧк-бороҥныҥ табыжын тыҥдап,
Тойго кожо барар болуп,
Јети јолдыҥ белтирине
Соодонып јӱрген кижи мен» — деп,
Адына минип атанарда,
Ары кӧрзӧ, ады тӱҥей —
Беш тӱҥей кӧк-боролор,
Бери кӧрзӧ, јӱзи тӱҥей —
Беш тӱҥей Кӧгӱдей-Мерген
Оноҥ ары баргылады.
Беш баатыр јортуп отурза,
Јети јолдыҥ белтиринде
Бир баатыр ойноп турат:
Бир тайганыҥ тажын таштап,
Бир тайгага барып тудат,
Ол тайганыҥ тажын таштап,
Ӧскӧ јерге барып тудат.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Тогузон чардыҥ терезинеҥ
Ӧрӱп эткен камчызын
Карызына толгой тудуп,
Ӱсти орто келбей кайтты.
«Тегин јаткан таштарды
Ӧрӧ-тӧмӧн таштап турар

Тенек-кандый баатыр сен?» — дийт.
Баатыр удура кыйгырып айтты:
«Кӧбӧҥ јалду кӧк-бороныҥ
Табыжын тыҥдап угала,
Тойго кожо барар болуп,
Јол ортозына сакыгам» — дийт.
Адына минип, кожо атанды.
Ары кӧрзӧ, ады тӱҥей —
Алты тӱҥей кӧк-боролор,
Бери кӧрзӧ, сыны тӱҥей —
Алты тӱҥей Кӧгӱдей-Мерген
Баргылап эмди јатпай кайтты.
Алту болуп барып јатса,
Јети јолдыҥ белтиринде
Бир баатыр ойноп јадат:
Бир тайгадаҥ секиреле,
Бир тайгага бийелеген,
Ол тайгадаҥ секиреле,
Ӧскӧ тайгада бийелеген,
Јети тайга ӧлӧҥин
Кӧдӱре тепсеп, бийелеп турды.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Алтын сапту камчызын
Ач билекке толгой тудуп,
Ӱсти орто калып барды.
«Тегин јаткан тайгаларды
Ӧрӧ-тӧмӧн тепсеп турар
Тенек кандый баатыр сен?» — дийт.
Оны уккан баатыр уул:
«Кӧбӧҥ јалду кӧк-бороныҥ
Тибиртин-табыртын тыҥдап,
Тойго кожо барарга
Сакып јӱрген кижи мен» — деп,
Адына минип, кожо атанды.
Ары кӧрзӧ, ады тӱҥей,
Бери кӧрзӧ, сыны тӱҥей,
Јетӱлези кӧк-боро,
Јетӱлези Кӧгӱдей-Мерген.
Браадып, јети баатыр
Бойы-бойлорын адажар дийт.
Јер тыҥдайтан баатырды
Јер-Тыҥдаачы деп ададылар.
Талай ууртаар баатырды
Талай-Ууртаачы деп ададылар,
Тайга кодоргон баатырды
Туу-Ӱзеечи деп ададылар,
Кас кыйнаган баатырды
Кас-Адаачы деп ададылар,

Таш тудатан баатырды
Таш-Тутпак деп ададылар,
Секирип турган баатырды
Секиртпек деп ададылар.
Оноҥ ары јети кезер
Ай-Каанныҥ алтайын кöстöп,
Учкан куштаҥ арай тÿрген,
Аткан октоҥ арай јобош,
Шууруп-шургуп барып јадат.
Алтын сапту камчызыла
Ат ÿстÿнеҥ сабашкылап,
Оҥ колына ÿлдÿ ойнодып,
Сол колына јыда ойнодып,
Кыйгы-кышкы божодып,
Каткырыжып, барып јадат.
Онойтконныҥ ол соҥында
Одус тайга ажып келип,
Кÿнниҥ кöзин бектеп турган
Кÿреҥ тайга бажына чыкты,
Ай-Каанныҥ алтай јерин
Ајыктап, шиҥдеп кöргÿлей берди.
Кöрÿп турар ол болгожын,
Ай-Каанныҥ алтайында
Тогузон јылдыҥ тойы эмтир,
Јетен јылдыҥ јыргалы болтыр,
Кÿлер тонду кÿлÿктер,
Алтын тонду алыптар
Эжигинде јуулыжыптыр.
Бала-барка базарына
Маҥдык торко јайып алтыр,
Келин-кечин келерине
Кеен торко чöйип алтыр.
Ат јакшызы јарышта,
Эр јакшызы кÿреште,
Ойноп, јыргап турбай кайтты.
Алтай тÿби алтан каан
Ончозы мында келген болтыр,
Јер ÿстÿниҥ јетен баатыр
Кöдÿре мында јуулган эмтир.
Эрлик-бийдиҥ эрке кызы
Кара-Таајы мында ок јÿрет.
Кöгÿдей-Мергенниҥ келип јатканын
Кöрбöс јердеҥ кöргöн эмтир,
Билбес јердеҥ билген эмтир.
Кöгÿдей-Мергенди öлтÿрерге,
Тöр бажынаҥ оро казып,
Тÿбине јыда кадап салтыр,
Ак ширдекти ÿстÿне јайып,

Кылдаҥ чичке кызыл учукты
Серегинеҥ öткÿреле,
Казанныҥ кулагына буулап салтыр,
Кöгÿдей-Мергенди кÿндÿлейтен
Аракызына корон кошкон,
Таҥкызына корон кошкон,
Этке-јууга корон кошкон,
Сакып алган отурган эмтир.
Оны кöргöн Кöгÿдей-Мерген —
Јети тÿҥей баатырлар
Јергележе јеле берди.
Јети тÿҥей кöк-боролор
Алын колы казалаган,
Кийин буды бийелеген,
Тогузон эки кыл уйазы
Торсугына чарчалышкан,
Јетен айры чаҥкы јалы
Тизе кöзине јайыла тÿшкен,
Кöк öлöҥди кöмö баспай,
Кöнÿ јорго јоргологон,
Јаш öлöҥди јайа баспай,
Јараш јорго јоргологон,
Эки тÿҥей кайчы кулак
Теҥеридиҥ агы-кöгин
Элип-селип чийер болды,
Эки тÿҥей кара кöзи
Карык туткан ай кеберлÿ,
Айланыжып турар болды,
Кöбöҥ јалду эрјинелер
Кöрÿнип келди бу алтайда.
Јети тÿҥей Кöгÿдей-Мерген
Ай јалтагы чырайлары
Алтын чылап јалтырашкан,
Кÿн јалтагы чырайлары
Кÿмÿш чилеп мызылдашкан,
Килиҥ кара кабактулар,
Кирби кара сагалдулар,
Коо кырлаҥ тумчуктулар,
Кош аркадый кирбиктÿлер,
Кöргöн кöзи кöк чолмондый,
Айткан тили от алмыстый,
Алып-кÿлÿк баатырлар
Једип, мында келбей кайтты.
Аттары дезе аттаҥ јараш,
Јурамалдый быйан болтыр,
Бойлоры дезе эрдеҥ јараш,
Солоҥыдый бÿдÿшÿ болтыр.
Јердиҥ тÿби јетен кезер

Олорды кӧрӱп, кайкадылар,
Алтай тӱби алтан алып
Бажын јайкап, кайкадылар.
«Ончозы тӱҥей кандый алыптар?
Ончозы тӱҥей кандый аттар?»—деп,
Албатызы кайкап турды.
Јети тӱҥей баатырлар
Ат чакызына токтоп тӱшти.
Јеҥ тудатан јетен кезер,
Ат алатан алтан кезер
Јергележе базып келди.
«Кемигер слердиҥ јаан баатыр?
Јеҥ тударга, ат аларга» — деп,
Алтан-јетен кезер сурайт.
Јети тӱҥей Кӧгӱдей-Мерген
Јетӱлези каткырышты:
«Мен јаан, мен јаан» — деп,
Јети адын агыдып ийип,
Алтын эжикти ача тартып,
Таш ӧргӧӧгӧ кирип бардылар.
Ай-Каан айдып турды:
«Кӧгӱдей-Мерген кемигер эди?
Ак ширдекке отурзын» — дийт.
«Мен эмей, мен эмей» — деп,
Јетӱлези кыйгырыжып,
Ак ширдекке јетпей туруп,
Улаазына отура берди.
«Кемигер јаан баатыр эди?
Каҥза барып јадыры» — деп,
Корон кошкон таҥкызынаҥ
Чорго каҥзага азып берди.
Јети тӱҥей баатырлар:
«Мен јаан, мен јаан» — деп,
Јаҥыс кижидий тура јӱгӱрип,
Чорго каҥзаны блаажып,
Јети јердеҥ сындырып ийди.
«Кемигер слердиҥ Кӧгӱдей-Мерген?
Чӧӧчӧй барып јадыры» — деп,
Корон кошкон аракыдаҥ
Бир чӧӧчӧйгӧ уруп берди.
Јети тӱҥей Кӧгӱдей-Мерген:
«Мен эмей, мен мей» — деп,
Бир кижидий тура јӱгӱрип,
Алтын чӧӧчӧйди блаажып,
Јети башка јара тартты.
«Кемигер слердиҥ јаан баатыр?
Тепши баштап јизин» — деп,
Корон салган эди-јуун

Бир тепшиге салып берди.
Јети тӱҥей баатырлар:
«Мен јаан, мен јаан» — деп,
Алтын тепшини блаажып,
Јети башка јара тартты.
Онойтконныҥ ол соҥында
Јети баатыр айдып турды:
«Јорук јӱрӱп јободыбыс,
Амырап алар кӱӱнибис келди,
Серӱӱн, чӧлӧӧ јер бар ба?» — дийт.
Оны уккан Ай-Каан
Айдып турбай эмди кайтты:
«Јорук јӱрген тыштанатан
Серӱӱн ӧргӧӧ бисте бар» — дийт.
Јети тӱҥей баатырларды
Јети кырлу темир ӧргӧӧгӧ
Ӱйдешкенче, апарып кийдирди.
Темирдеҥ эткен орын берди,
Таштаҥ эткен јастык салды,
Чойдоҥ эткен тӧжӧк салды.
Јети баатыр бу ӧргӧӧдӧ
Уйуктаачы болуп јатты.
Эрлик-бийдиҥ эрке кызы
Кара-Таајы сӱӱнген бойы
Јетен эки шулмустарын:
«Бу ӧргӧӧни бектегер — дийт,
Тыштынаҥ оны ӧртӧгӧр» — дийт.
Јетен эки шулмустары
Јетен эки сомокло
Темир ӧргӧӧни сомоктоп,
Јетен пуд таш кӧмӱрди
Ӧргӧӧ алдына эм салала,
Јетен эки кӧрӱкчилер
Темир ӧргӧӧни кӧрӱктеди,
Тогузон эки маскачылар
Тыштынаҥ оны сулай берди.
Јети тӱҥей баатырлар
Темир ӧргӧӧ ичинде
Ойгонып келип, кӧрӧр болзо,
Јети кырлу темир ӧргӧӧ
Кызыл-кӱреҥ кызып келтир,
Баатырлардыҥ эт терези
Кара-кӱреҥ болуп чоҥтыр.
Оны кӧргӧн Талай-Ууртаачы
Јака топчызын чечип ийип,
Бир талайды куза салды,
Темир ӧргӧӧ соой тӱшти,
Боро туман борлоп чыкты.

Сыртындагы шулмустар:
«Ичи-бууры јарылды» — деп,
Каткырыжып, јӱгӱрдилер.
Оны уккан јети баатыр
Карсылдада каткырышты,
Тарсылдада бийелешти.
Јер алдыныҥ шулмустары:
«Канайып барды бу? — деп кайкап,
Јер алтайдыҥ ээзи мында
Кожо кирген болбой» — дежип,
Оноҥ кӧп кӧмӱр салып,
Там тыҥыда кӧрӱктеди.
Экинчизин темир ӧргӧӧ
Изип келген турбай кайтты,
Ичиндеги баатырлары
Кара-кӱреҥ чоҥо берди.
Оны кӧргӧн Талай-Ууртаачы
Колтук топчызын чечип ийди,
Бир талайды кузуп ийди.
Темир ӧргӧӧ соой берди,
Боро туман борлоп чыкты.
«Эмди ле чын ӧлгӧн» — дежип,
Кӧрӱкчилер јӱгӱрӱшти.
Оны уккан јети баатыр
Там тыҥыда каткырышты,
Там тыҥыда бийелешти.
Јетен эки кӧрӱкчилер
Алаҥ-келеҥ кайкадылар.
«Јер алтайдыҥ ээзи мында
Кожо болгон болбой» — дежип,
Калганчы кӧмӱрин салала,
Там тыҥыда кӧрӱктей берди,
Тогузон эки маскачылар
Там тыҥыда сулай берди.
Темир ӧргӧӧ оноҥ ары
Јалбыш кептӱ кызара берди,
Јастык-тӧжӧк изип келди,
Ичиндеги јети баатыр
Эт-терези там ла чоҥуп,
Арга-корго табылбаста,
Ары-бери баскындап турат.
Кырылары једип браадарда,
Талай-Ууртаачы баатыр
Курын чече тартала,
Бир талайды кузуп ийди.
Темир ӧргӧӧ бу тужунда
Соок суугa чыдабай,
Јетен башка јарыла берди.

Јети тӱнєй Кӧгӱдей-Мерген
Ортозынаҥ чубап чыгып:
«Јылу јакшы ӧргӧӧ учун
Јети кӱнге уйуктадыс,
Изӱ отты салараарда,
Кызарганча тӧӧлӧндис» — деп,
Каткырыжып, Ай-Кааныҥ
Ак ӧргӧӧзине кирип келди.
Ай-Каанла јакшылажып,
Амыр конгонын суражып,
Отура бербей эмди кайтты.
Ай-Каан тӧр бажында
Ак ширдекке отурганын
Јер-Тыҥдаачы кӧрӧлӧ,
Алтын канзага таҥкы азып,
Кылдаҥ чичке кызыл учукты
От камызып турган болуп,
Канза одыла кӱйдӱрип, ӱсти.
Тӧр бажындагы ак ширдек
Јер алдына ажа берди,
Ай-Каан ээчий кожо
Јер орого јыгыла берди.
«Кандый јеткер мынызы? — деп,
Ороны мынаҥ не каскан?» — деп,
Таш-Тутпак тура јӱгӱрип,
Оро тӱбине јетирбей,
Јыда мизине кадалтпай,
Ай-Каанды тудуп алды,
Ӱстӱнеҥ ары тӧгӱлтпей,
Изӱ казанды тудуп алды.
«Кара-Таајы сайгагына кирип,
Мындый ӧлӱм биске јазап,
Бойы арай ӧлбӧди» — деп,
Јети баатыр каткырышты.
Оноҥ ары албаты-јон
Тогузон јылдыҥ той-јыргалын
Токунап, јазап, байрамдай берди,
Јетен јылдыҥ јыргал-тойын
Текши ончозы јыргап турды.
Ай-Каан јарлап турат:
«Јетен тайга ары јанынаҥ,
Јетен ӧзӧк ол јанынаҥ
Кара кумак ууштап алып,
Озо келген баатырга
Мен баламды берерим» — дийт,
Оны уккан баатырлар,
Алтын тонду алыптар,
Кӱлер тонду кӱлӱктер

Кӱркӱреже јарыжа берди.
Кара-Тааjының карындажы
Куу-јеерен атка минген
Кубакайчы деген баатыр
Кийининең ары јӱрӱп ийди.
Ат тыныжы куу тумандый
Алтай ӧдӱп баргылады,
Алып јӱзи кызыл ӧрттий,
Јер ӧдӱп баргылады.
Оны кӧргӧн Секиртпек баатыр:
«Кӧгӱдей-Мерген мен эдим» — деп,
Бир тайгага барып чыгып,
Ээрлӱ аттаң секиреле,
Јетен тайга ажыра барып,
Јетен ӧзӧк кечире барып,
Кара кумактаң ууштап алды,
Ол јеринең секиреле,
Алыптардаң озо келди.
Оны ээчий келгени —
Куу-јеерен атка минген
Кубакайчы болбой кайтты,
Ӱчинчи болуп келгени —
Јеерен бука минип ийген
Јелбеген ӧбӧгӧн болбой кайтты.
Алтай ӱстӱниң алтан кааны,
Јер ӱстӱниң јетен баатыры
Ончозы једип келерде,
Экинчизин Ай-Каан
Мындый мӧрӧй тургуза салды:
«Јетен тайга ары јанынаң,
Јетен ӧзӧк ол јанынаң,
Кара тайга бажынаң
Алтын эргек чыгарайын,
Кезе аткан баатырга
Мен баламды берерим» — дийт.
Оны уккан баатырлар
Ок-саадагын тартып алып,
Каан эргегин кезе кӧстӧп,
Каткырыжып, аткылады,
Аткан окторы јетпей турды.
Јелбеген ӧбӧгӧн база атты,
Аткан огы орто јерге
Јетпей туруп, чылай берди.
Куу-јеерен атка минген
Кубакайчы адып турды.
Кулугурдың аткан огы
Јетен тайга ажып барды,
Јетен ӧзӧк кечип барды,

Тогус кырлу тайганың
Эдегине тӱшкен турды.
Оны кӧргӧн Кас-Адаачы:
«Кӧгӱдей-Мерген мен эдим» — деп,
Ок-саадагын тартып алып,
Канду кастак агытты.
Аткан огы оның болзо,
Тогус кырлу кара тайганы
Колтугынаң јара атты,
Каан кижиниң эргегин кезе атты.
Каан эткен кату мӧрӧйди,
Бий эткен бийик мӧрӧйди
Экинчизин Кӧгӱдей-Мерген,
Алып алганы кӧрӱнди.
Ӱчинчизин Ай-Каан
Мындый мӧрӧй тургузып турды:
«Тогус кырлу кара кайа
Тургузайын мен — деп айтты. —
Оны кӧдӱрген баатырга
Мен баламды берерим» — дийт.
Кара кайаны тургузып ийди.
Алтай ӱсти алтан каан
Кӧдӱрер болуп кучактап турза,
Кучактары јетпес болды,
Јердиң сырты јетен баатыр
Анаң-мынаң кӧдӱрип турза,
Кыймыктанбас салымду болды.
Куу-јеерен атка минген
Кубакайчы базып келип,
Кара кайаны кӧдӱрди,
Ӱч темденип кӧдӱрерде,
Тогус кырлу кара кайа
Эмеш-эмеш селеңдеди.
Алтай ӱстӱниң алтан кааны
Айландыра базып, кӧрӱп турат,
Јер ӱстӱниң јетен баатыры
Текши ончозы кайкап турат.
Оны кӧргӧн Туу-Ӱзеечи:
«Кӧгӱдей-Мерген мен эдим — деп,
Мен кӧдӱрер учурлу» — деп,
Базып келген бойынча,
Кара кайаны туткан бойынча
Ак айаска алып чыкты,
Кӧк айаска кӧдӱрип чыкты,
Јетен тайга ажыра,
Јетен талай кечире
Мергедеп ийбей эмди кайтты.
Алтай ӱсти селес этти,

Јердиҥ ӱсти торгула берди.
Кӧгӱдей-Мерген кӱчтӱзине
Кӧп албаты кайкап турды.
Каан эткен кату мӧрӧйди,
Бий эткен бийик мӧрӧйди
Ӱчинчизин Кӧгӱдей-Мерген
Бӱдӱрип ийген турбай кайтты.
Атту-чуулу Кубакайчы
Айдары јок ачына берди:
«Кара аракы мен экелгем,
Калык-јонды мен јыргаткам,
Мен алатан учурлу — деди.
Алтын-Кӱскӱни мен албаста,
Неге ичкен, јиген?» — деди.
Кӧгӱдей-Мерген айдып турды:
«Той-јыргалды мен кӧрбӧгӧм,
Коронду ажыҥ ичпегем,
Ӱч мӧрӧйгӧ турушкам,
Алтын-Кӱскӱ баланы
Мӧрӧй аайынча мен алар — дийт,
Кара-Таајы эјеҥле—дийт,
Сыгырган болуп сыйтылдаба,
Сыранагыҥ сындырарым,
Боро кушкаштый кертилдебе,
Богоно сӧӧгиҥ оодорым» — дийт.
Оны уккан Кубакайчы
Кара-Таајы эјезиле
Кал черӱзин-шулмустарын
Баштап алып, јанып ийди.
Кара-Таајы кекенип барды:
«Јолыҥа сениҥ мен, акыр — дийт,
Јойгон болуп тоолонорым,
Јериҥе сениҥ мен — деди,
Јеле болуп артыларым».
Айткан бойы јоголо берди.
Онойтконныҥ ол соҥында
Ай-Каан калактай берди:
«Мениҥ кызым Алтын-Кӱскӱ,
Айылынаҥ јылыйа берген эмтир,
Ӱч теҥери тӱбине
Качып барып, јуртай бертир.
Бедреп таап алган баатыр
Бойына алгай» — деп јартын айтты.
Оны уккан Кӧгӱдей-Мерген
Алты тӱҥей најызыла
Јакшылажып, амырлажып,
Алкыш сӧзин айда салып,
Эмди мында айрылыжала,

Кӧк-борозын минип алып,
Каан кижи кызын бедреп,
Атанып јӱре бербей кайтты.
Канча талай ажып барып,
Канча тайга кечип барып,
Кара тайга эдегинде
Тогузон пуд чой токпок
Јолдо јатканын баатыр кӧрди.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Ол токпокты ажыра баспай,
Эбире баспай, тура берди.
Кӧгӱдей-Мерген адынаҥ сурайт:
«Не учурлу токпок?» — деди.
Кӧбӧҥ јалду ады айтты:
«Ӧҥӧрип алзаҥ оны» — деди.
Кӧгӱдей-Мерген баатыр кижи
Тогузон пуд чой токпокты
Сол колыла јердеҥ алып,
Ат ӱстӱне чыгара тартып,
Ӧҥӧрип алып, барып јадат.
Оноҥ ары браатса,
Тогус кырлу кара тайга
Алдында турбай эмди кайтты.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Ол тайганы ажыра баспай,
Эбире баспай, тура тӱшти.
Кӧгӱдей-Мерген сурап турат:
«Канайып туруҥ, эрјинем?»—дийт.
Кӧк-борозы айдып турды:
«Тогус пуд чой токпокло
Бу тайганы эбиреде
Токпоктозоҥ, уул» — деди.
Ат-эрјине айткан соҥында
Адынаҥ баатыр јайылып тӱшти,
Тогус пуд чой токпокло
Тогус кырлу кара тайганы
Јети кӱнге токпоктоды.
Тӱнде оныҥ уйкузы јок,
Тӱште оныҥ амыры јок,
Тӱҥкӱлдеде табыштанып турды.
Јети кӱнниҥ бажында
Кара тайганыҥ колтугы
Кенетийин ачыла берди.
«Тӱнде кижиге уйку бербес,
Тӱште кижиге амыр бербес,
Бу натаазы болор?» — деп,
Кара тайганыҥ ичинеҥ
Ондый эрмек угулды.

Кӧгӱдей-Мерген баатыр кижи
Бӱткӱл бойы кире конды,
Кӧк-борозы кӧгӧӧн болуп,
Кубулып алып, кире конды.
Кирип барып, кӧрӧр болзо,
Бу тайганыҥ ичинде
Эрмектешкен, куучындашкан
Эки кижи отурган эмтир.
Тӧр бажында отурганы —
Кара бӱдер чырайлу,
Јес алгыйдый сыргалу,
Јес чӧйгӧндий јес тумчукту,
Јеш окпордый* оосту,
Курдак јетпес мойынду,
Алтан јажын ажа берген,
Агаш тайак тайанган,
Јетен јашка кире берген
Јебелек эмеген[31] отурбай кайтты.
От айакта отурганы —
Ары кӧрзӧ, ай кеберлӱ,
Бери кӧрзӧ, кӱн кеберлӱ,
Толо айдый чырайлу,
Солоҥыдый качарлу,
Чыккан айдаҥ чыпчыылду,
Тийген кӱннеҥ кеп-кеендӱ
Ондый бала болбой кайтты.
Кӧгӱдей-Мерген кайкап турды:
Баатыр кысты кӧргӧжин,
Ай-Кааннын кызы ошкош,
Јетен јашту Јебелек эмеген
Эрлик-бийдиҥ кызы ошкош.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Олордоҥ эмди эзен сурайт.
Экӱлези удура-дедире
Каткырыжып, колын берди.
Колды тударга јеткелекте,
Эрјинелӱ кӧк-борозы
Кӧгӧӧн болуп шымыранды:
«Кӧгӱдей-Мерген кӧӧркий — деди,
Јараш кыска колыҥ бербе,
Эрлик-бийдиҥ кызы эмтир,
Кубулып калган болтыр — деди,
Јаан кижиниҥ колынаҥ тут,
Ай-Кааннын кызы эмтир,
Кара-Таајы кубулткан»—деди.
Оны билген Кӧгӱдей-Мерген

* Окпор — оро.

Јараш кыстаҥ колын тартып.
Эмеген кижиле эзендешти.
Эзендешкен тужунда
Јараш кыс болуп алган
Кара-Таајы бӱткӱл бойы
Силкине бербей эмди кайтты,
Ачу-корон кекенип айтты:
«Атту-чуулу Кӧгӱдей-Мерген,
Амыр јаткан албатыҥды
Ай ла кӱннеҥ аскырарым,
Ала тӱктӱ ак малыҥды
Алтайыҥнаҥ јайладарым,
Маадай-Кара адаҥды,
Алтын-Тарга энеҥди
Јер алдына алдыртарым,
Ӱйе-сӧӧгин ӧртӧӧрим — дийт.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-бороныҥ
Јалын јастандыра ӧлтӱрбезем,
Адымныҥ мойынын кезерим — деп,
Ӱлдӱзин јалап, чертенип турды, —
Кӧгӱдей-Мерген сен бойыҥды
Јеҥ јастандыра ӧлтӱрбезем,
Бойымныҥ мойыным кезерим»—деп,
Јыда бажын јалап, чертенди.
Оны уккан Кӧгӱдей-Мерген
Карсылдада каткырып ийди.
«Коронго катпаган сӧӧгимди
Ӱске кадырып болбозыҥ — дийт,
Изӱге кӱйбеген бойымды
Сен ӧлтӱрип албазыҥ — дийт,
Бӧрӱ јибеген адымды
Сен јип болбозыҥ — дийт,
Кускун ойбогон кӧзимди
Сен ойып албазыҥ — дийт,
Албаты-јоным алтайымда,
Ак быйаным эжигимде
Качан да болзо, турар — деди,
Сен апарып болбозыҥ» — деп,
Јӱзи-бажына тӱкӱрерде,
Эрлик-бийдиҥ эрке кызы
Кызыл мойыны кызас эдип,
Јер алдына калый берди.
Алтын-Кӱскӱ кыс бала
Бӱткӱл бойы эм силкинди,
Ай кебери айга бербес
Алтын кептӱ јылтырашкан,
Кӱн кебери кӱнге бербес
Кӱмӱш кептӱ мызылдашкан.

Толо айдый чырайлу,
Солоҥыдый качарлу,
Чыккан айдаҥ чыпчылдду,
Тийген кÿннеҥ кеп-кеендÿ,
Тогузон айры кејегези
Чоҥчойына толголышкан,
Јетен айры тулуҥдары
Јер алтайга сÿÿретилген,
Тöртöн эки топчылары
Тöбö-белин јайкап турды,
Алтан эки јыламажы
Арка-белин силкип турды,
Кöргöн кöзи кöк чолмондый,
Айткан тили от алмыстый
Алтын-Кÿскÿ айдып турды:
«Қиштиҥ јÿзи чоокыр эмей,
Қижиниҥ јÿрÿми јаҥыс эмей,
Эр јаҥыскан јÿрер бе? — дийт,
Сениле кожо баргайым» — дийт.
Алтын-Кÿскÿ кыс бала
Ак-боро адына минди,
Қöгÿдей-Мерген баатыр уул
Қöк-боро адына минди,
Экÿ болуп, коштой јортты,
Ада-энезиниҥ алтайына
Маадай-Қара эм јерине
Қöндÿре атанып јÿрÿп ийди.
Азыраган кыс адазы,
Эркелеген кыс энези
Балазын апарып ол јатканын
Билбес јердеҥ билип ийип,
Сеспес јердеҥ сезип ийип,
Јол ортозына једижип келди.
«Акыр, акыр, Қöгÿдей-Мерген,
Бир јаманым ташта — деди,
Қара-Таајы сайгагына
Қиргенимди унды — деди.
Баламды таап алганыҥда,
Айылдап бар, кÿйÿÿм — деди,
Мал берейин, ал» — деп айтты,
Кÿйÿÿн мокоп салала,
Тогус кулаш камчы берди.
«Кеп берейин, ал» — деп айдып,
Балазын мокоп салала,
Тогус айры бычак берди.
Қöгÿдей-Мерген, Алтын-Кÿскÿ
Ада-энезиле амырлажып,
Оноҥ ары јортуп отурза,

Ай-Қаанныҥ ак быйаны
Қöдÿре чубап, ээчий берди,
Ай-Қаанныҥ албатызы
Қöдÿре кийининеҥ баргылады.
Айдап турза, кайра барбас,
Олорды ээчий—мööп турды.
Қöгÿдей-Мерген, Алтын-Кÿскÿ
Аргазын таппай тургулаарда,
Қöк-боро ады айдат:
«Қамчыны ойто ташта» — деди.
Қамчыны ойто таштаарда,
Малы кöдÿре јаңа берди.
«Бычакты ойто ташта» — деди.
Бычакты ойто таштаарда,
Јоны кöдÿре јана берди.[32]
Оноҥ ары Қöгÿдей-Мерген
Алтын-Кÿскÿ алганыла
Маадай-Қара адазыныҥ
Алтайына јÿре берди.
Қöбöҥ јалду кöк-бороныҥ
Тогузон эки кыл уйазы
Торсугына чарчалышкан,
Јетен айры чаҥкы јалы
Тизе кöзине јайыла тÿшкен,
Алын колы казалаган,
Қийин буды бийелеген.
Қöгÿдей-Мерген, Алтын-Кÿскÿ
Эргекпиле шоор тартып,
Элезин коо кожоҥдоп,
Сабарыла шоор тартып,
Тэрлон коо кожоҥ салып,
Ойноп, јыргап, алтайына
Једип келген турбай кайтты.
Ай алдына арта тÿшкен
Ала тайга бажына чыгып,
Ары јанын ајыктап,
Айландыра кöрÿп турза,
Айлу-кÿндÿ алтайыныҥ
Ак чечеги јайылган эмтир,
Јети јаан кöö тайгазы
Јалтыражып туруп јадат,
Јетен айры кöк талайы
Јайкалыжып, агып јадат,
Јÿс будакту темир терек
Айга-кÿнге јалтырап турды.
Эки тÿҥей алтын кÿÿк
Ӱн серибей, эдип турды,
Ак быйаны малдаҥ кöп.

Јайылып ӧскӧн јӱрбей кайтты,
Албатызы јоннынг кӧп,
Јаранып ӧскӧн турбай кайтты.
Узун куйрук суй салып,
Бӧрӱ малына кирбейтир,
Узун јыда тудунып,
Ӧштӱ јонго табарбайтыр.
Ала малы амыр турды,
Ада-энези эзен јӱрди.
Ада-энезининг айылына
Алтын-Кӱскӱ, Кӧгӱдей-Мерген
Ээчижип алып баргылады.
Алтан эки баатырлар,
Јетен эки кезерлер
Удура келип уткыдылар.
Атту-чуулу Кӧгӱдей-Мерген
Алтын-Тарга энезиле
Јаланг кептӱ алаканын
Јайа тудуп эзендешти,
Јалбыш кептӱ јаагын
Јӧлӧй тудуп окшошты.
Маадай-Кара адазыла
Кобы кептӱ колдорын
Коштой тудуп эзендешти,
Коо кырланг тумчуктарын
Коштой тудуп окшошты.
«Акыр, акыр, ада-энем,
Амадаганым алдым — деди,
Арынганым туттым — деди,
Ай-Кааннынг Алтын-Кӱскӱ
Кызын алдым, бу» — деп айтты.
Тогус јылга той баштап,
Јети јылга јыргал баштап,
Маадай-Кара адазына
Кӧрӱп, угуп келгенин
Кӧгӱдей-Мерген баатыр уул
Кӧдӱре јартап куучындады.
Онойтконнынг ол сонгында
Ада-энезининг алтайына
Амыр-энчӱ јуртай берди,
Ак быйаны одорлу болды,
Албаты-јоны јыргалду болды.
Онойып јадып ол турала,
Бир кӱнде уйуктап тура,
Тӱженип јадар болгожын,
Јер алдынанг элчи келтир,
Эрлик-бийдинг кызы эмтир,
Маадай-Кара ӧбӧгӧнди,

Алтын-Тарга абакайды
Улу адам келзин деген элчи эмтир.
Ондый сӧсти элчи айдып,
Ада-энезининг кӱр кӧксине
Коронду окло адып ийди,
Кара буказын мине согуп,
Эрлик-бийдинг эрке кызы
Јер алды дӧӧн чӧнгӧ берди.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Чочый береле, ойгонып келди.
«Кызыл канынг тӧгӧрим!» — деп,
Кыйгырып-кышкырып ойгонды.
Кожо јаткан Алтын-Кӱскӱ:
«Канайып турунг, уул?» — деп,
База ойгонгон турбай кайтты.
Мындый тӱшти тӱжендим деп,
Алтын-Кӱскӱге куучындады.
«Бу натаазы тӱш болды?» — деп,
Ӧрӧ туруп кӧрӧр болзо,
Ада-энези ширеезинде
Јаткан јеринде ӧлӱп калтыр.
Эленчиктинг эки ӱйеге
Эдим ачыды дебеген,
Јажын чактынг јаш ӱйеге
Јастыкка ӧорып јатпаган
Ада-энези јангыс кӱнде
Ӧлӱп калганы билдирди.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Ары кӧрӱп, багырып ийди,
Алтын-Кӱскӱ алган ӱйи
Јети кӱнге ыйлай берди.
Айды-кӱнди тудуп алып,
Јӱрегине јаба тутса,
Ада-энези тынданбайт,
Ӱч ӧлгӧнди тиргизетен
Алтын кырлу отыкты
Тӧжине јаба тудар болзо,
Соогон эди јылыбайт.
Арга-корго табылбаста,
Кӧгӱдей-Мерген айдып турды:
«Ат ӧлбӧскӧ алтын ба?
Эр ӧлбӧскӧ мӧнкӱ бе?
Ӧлӱп барганы бу эмтир» — дийт.
Јер ӱстӱнинг јетен баатырын,
Алтай ӱстӱнинг алтан каанын
Јууп алып, сӧӧгин јууды.
Ада-энезининг сӧӧгин
Ичин онынг мӧнгӱнле,

Сыртын оныҥ алтынла
Сӱрткӱштейле, кадырала,
Эленчикке элебес,
Јажын чакка кургабас
Таш öргöö тудала,
Ичине јууп салбай кайтты.
Ада-энезиниҥ сööгин јууп,
Албаты-јонын кӱндӱлеп,
Јетен кӱнге отурала,
Јадып, амырап уйуктай берди.
Уйуктап тура, тӱженип јатса,
Эрлик-бийдиҥ эрке кызы
Элчи болуп келген эмтир.
«Атту-чуулу Кöгӱдей-Мерген,
Јер алдына келзин деп,
Улу адам јакыган—дийт,
Алтын-Кӱскӱ кыс баланы
Кожо алып экелзин деп,
Эрлик адам айткан» — деди.
Оны уккан Кöгӱдей-Мерген
Ачу-корон кыйгырала,
Ойгонып келип, кöрöр болзо,
Коронду окты октогон,
Корголјын токпок сӱӱртеген,
Тогузон кырлу јыдалу,
Јес сыргазы каҥырашкан,
Јес тумчугы мызылдаган,
Эрлик-бийдиҥ эрке кызы
Мында келген турбай кайтты.
Кöгӱдей-Мерген кööркий бойы
Öгӱс болуп огурала,
Эрлик-бийдиҥ эрке кызын
Тура јӱгӱрип, барып тутты,
Јер алдына киргелекте,
Бек колыла каап алды.
Öлтӱрерге келген јеткерди
Јер киндиги кара ташка
Тöрт санынаҥ кере тартып,
Тöрт кастакка бек буулайла,
Кöö тайганыҥ меезинеҥ
Сары тегенек сындырып алып,
Јетен чыбык тудамдайла,
Јети сööги кугарганча,
Арка-сыртын сыйра сокты,
Јетен чыбыкту тудамнаҥ
Јетӱзи артканча чыбыктады.
Кышкырбас бойы Кара-Таајы
Мындый кыйынга кышкыра берди.

Јалынбас бойы Кара-Таајы
Мындый öлӱмге јалына берди.
«Кара-Кула öчин некеп,
Öштöбöгöм болзом кайдат,
Јер алдына ада-энеҥди
Алдырбаган болзом кайдат!
Мениҥ мöрим öлгöн — деди,
Сениҥ мöриҥ болды» — деди,
Јылан чылап аҥданыжып,
Öлö берди Кара-Таајы
Оныҥ соҥында Кöгӱдей-Мерген
Кöк-борозын тескери ээртеп,
Эрлик-бийге барып келер деп,
Элес эдип јӱрӱп ийди.
Јер алдына тӱже берди.
Ай алыста, кӱн алыста
Эмди болзо барып јатты.
Браадып кöрöр болзо,
Јети јолдыҥ белтиринде
Туйгагыныҥ кырынаҥ ӱйтейле,
Агашка чыгара тартып койгон
Кара-кер ат туштады.
Оны кöргöн Кöгӱдей-Мерген
Алаҥ кайкап, адынаҥ сурайт:
«Бу канайткан ат болгон?»—дийт.
Кöк борозы айдып турды:
«Айлу-кӱндӱ алтайда
Јайым базып јӱрерде,
Јон-улусты кöп тепкен
Тебеен атты экелип,
Мынайда Эрлик кыйнаган»—дийт.
Оноҥ ары бараатса,
Јети јолдыҥ белтиринде
Эки мӱӱзине бежен пудтаҥ
Чой буулаган кара бука
Бажы салбактап турбай кайтты.
«Бу натаазы болгон?»—деп,
Кöгӱдей-Мерген сураарда,
Кöк-борозы айдып турды:
«Јон улусты кöп сӱскен
Сӱзеен бука кыйыны»—дийт.
Оноҥ ары барып јатса,
Оозына темир тиштендирген
Сары калтар ийт туштады.
«Јон-улусты тудуп јӱрген
Тудаан ийттиҥ кыйыны»—деп,
Кöк-борозы айдып берди.
Оноҥ ары барып јатса,

Јети јолдыҥ белтиринде
Эмеген-öбöгöн эки кижи
Тогус койдыҥ терезин
«Јамынарга јетпес»—деп,
Ыйлажып-сыктажып отурды,
Тогузон јÿзÿн курсактарды
«Ажанарга јетпес»—деп,
Сыктажып-ыйлажып отурды.
Оны кöргöн Кöгÿдей-Мерген:
«Бу канайткан улус»—деп,
Кöк-бородоҥ сурап турды.
Кöбöҥ јалду кöк-борозы
Айдып турбай эмди кайтты:
«Айлу-кÿндÿ алтайда
Јайым јÿрер тужунда,
Бойыныҥ јööжöзи кöскö кöрÿнбес,
Улус јööжöзин тоноп турган,
Албатыныҥ кÿчин јиген
Бай улустыҥ кылыгы—дийт,
Мынайып мында кыйналат»—дийт,
Оноҥ ары барып јатса,
Јети јолдыҥ белтиринде
Киндигинеҥ буулап салган
Бир баатыр турбай кайтты.
Аш-курсакты јайып салган,
Ол курсакка колы јетпес,
Јайнап туратан јаҥду эмтир.
«Бу канайткан кижи?» — деп,
Кöк-бородоҥ баатыр сурайт.
«Минген адын азырабас
Јаҥыс казыкка буулап турар
Јалку кижиниҥ кыйыны» — дийт.
Оноҥ ары барып јатса,
Јети јолдыҥ белтиринде
Куу тöҥöштиҥ ÿстÿне,
Куу ыҥырчак ээртеп алган,
Камчызыла тöҥöшти сабап,
Бир баатыр отуруп јатты.
«Бу натаазыныҥ кыйыны?»—деп,
Кок-бородоҥ баатыр сурайт.
«Ат мингежин, маҥтадатан
Јаман кижиниҥ кылыгы» — дийт.
Оноҥ ары барып јатса,
Јети јолдыҥ белтиринде
Эки айылдыҥ ортозында
Бир эмеген тили бажынаҥ
Кармактап салган,
Öрö-тöмöн јÿгÿрип турат.

«Бу канайткан?» — деп сураарда:
«Ары-бери јÿгÿрип,
Айыл ортого коптонотон
Копчы кижиниҥ кыйыны» — дийт.
Оноҥ ары барып јатса,
Бир баатырды кулагынаҥ ÿйтейле,
Агашка илип койгон эмтир.
«Бу натаазы болор?» — деерде:
«Айыл тыҥдайтан кижиниҥ
Кыйыны болор ол» — деди.
Оноҥ ары барып јатса,
Бир кижиниҥ кöргöн кöзин
Јумулбас эдип тебискилеп койгон.
«Бу канайтканы болгон?» — деерде,
«Айлу-кÿндÿ алтайда
Айыл ортозына јÿрÿп
Айыл јыртыгынаҥ шыгаалап
Кöрöтöн кижиниҥ кыйыны»—дийт.
Оноҥ ары барып јатса,
Јети јолдыҥ белтиринде
Эки чадыр айыл турат,
Ол чадырдыҥ ортозында
Бир баатыр јÿгÿрип јÿрет,
Бирÿзиниҥ эжигин ача согуп,
Бирÿзине барып, кире конот,
Оныҥ эжигин ача согуп,
База бирÿзине келип кирет.
«Бу натаазы?» — дегежин:
«Бойыныҥ јуртын јуртсынбас,
Бойыныҥ айылын айылзынбас,
Кей кижиниҥ кыйыны» — дийт.
Оноҥ ары барып јатса,
Јол ортодо эмеген-öбöгöн
эки баатыр
Эски койдыҥ терезин
Тöжöнöлö, јамынып алган,
уйуктап јадат.
Бирÿзи айдат: «Сен јамын»—деп,
Бирÿзи айдат: «Сен јамын» — деп,
Бойы-бойлорын кымып турат.
«Бу натаазы болор?» — деерде,
«Бойы-бойынаҥ ырашпас.
Кару улус кылыгы» — дийт.
Оноҥ ары барып јатса,
Јол ортодо эмеген-öбöгöн
эки кÿлÿк
Бир койдыҥ терезин блаажып,
Бирÿзи болзо, бойына тартып,

Бирӱзи болзо, бойына тартып,
Согужып турар јаҥду болтыр.
«Бу натаазы болор?» — деерде,
«Кӧрӱшпейтен улустыҥ
Кыйналганы ол» — деп айтты.
Оноҥ ары барып јатса,
Темир комут кийип алган,
Темир кӱрек тудунып алган
Алтан баатыр јер казып турат.
«Бу натаазы болор?» — деерде,
«Айлу-кӱндӱ јерине
Јайым ашты ӧскӱрген,
Јакшы ишти иштеген
Иштенкей улус кылыгы»—дийт.
Оноҥ ары браатса,
Јети јолдыҥ белтиринде
Темир маска тудунган,
Таш токпоктоп отурган
Бир баатыр туштады.
«Бу канайткан болор?»—деп,
Кӧк-бородоҥ сураарда:
«Темир согуп узанатан
Ус кижиниҥ кылыгы»—дийт.
Оноҥ ары барып јатса,
Ак мылтыкты октоп алып,
Ак койонды сӱрӱшкен
Бир баатыр туштап барды.
«Бу кемизи болор?»—деерде:
«Аҥды-кушты кӧп адатан
Аҥчы кижи кылыгы»—дийт.
Оноҥ ары Кӧгӱдей-Мерген
Кӧп улусты аралап,
Эрлик-бийдиҥ јериле
Барып јадар болгожын,
Эрлик-бийдиҥ албатызы,
Бака кептӱ баатырлары,
Чочко кептӱ шокчылдары
Кӧгӱдей-Мергенди кӧрӧлӧ,
Кӧдӱрези кайкаштылар:
Минген адын кӧрӧр болзо,
Тирӱ аттыҥ бӱдӱжиндий,
Јӱрген бойын кӧрӧр болзо,
Тирӱ кижиниҥ бӱдӱжиндий.
Кӧгӱдей-Мерген баатыр кижи
Эрлик-бийдиҥ таш ӧргӧӧзин
Кӧстӧп келбей эмди кайтты.
Атту-чуулу Эрлик-бий
Азу сагалы јерди чийген,

Эрин сагалы теҥери чийген.
Кӧк-бороныҥ тибиртин тыҥдап,
Эжигине чыккан турбай кайтты.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Эргегиле шоор салды,
Элезин коо кожоҥ салды.
Сабарыла шоор салды,
Тарлан коо кожоҥ салды.
Кӧбӧҥ јалду кӧк-борозы
Эмдик атты туйлап барды,
Кӧгӱдей-Мерген баатыр бойы
Эзирик кижидий кыйгырып барды
Эрлик-бийдиҥ јанына келип,
Адынаҥ јайылып тӱжеле:
«Эзен, эзен, ӧбӧгӧн—дийт,
Эмди мени не алдырдыҥ?
Јакшы, јакшы, абагай—дийт,
Јаш кижини не алдырдыҥ?»
«Эзен, эзен, балам» — деп,
Эрлик колын берерде,
Кӧгӱдей-Мерген баатыр уул
Сол колыла колынаҥ тудуп,
Оҥ колыла сагалынаҥ тудуп,
Јер киндиги кара ташка
Кӧдӱрип келип, салып алды,
Тӧрт санынаҥ кере тартып,
Тӧрт кастакка кадады,
Јес кынјыны мойынына сугуп,
Чой терекке буулап салды.
Онойтконныҥ соҥында
Атту-чуулу Кӧгӱдей-Мерген
Јӱс текпелӱ теҥери јаазын
Јӱс текпезине јылдырды,
Тогузон айры канду кастак
Јер алдына агыдып ийди.
Кӧгӱдей-Мерген аткан огы
Эрлик-бийдиҥ албатызын,
Бака кептӱ баатырларын,
Кан соротон алмыстарын,
Чочко кептӱ шокчылдарын,
Јылан кептӱ шулмустарын,
Ончозын эмди кыра атты.
Атту-чуулу Эрлик-бийди
Качан да ӧрӧ турбас эдип,
Кара кӧмӱрле ӧртӧп койды.
Онойтконныҥ ол соҥында
Айлу-кӱндӱ алтайдыҥ
Атту-чуулу баатыры
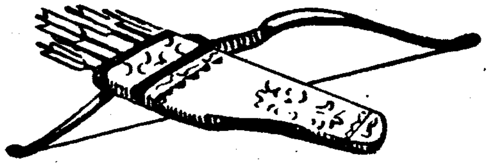
Айлу-кӱндӱ алтайдаҥ
Јер алдына кыйынга келген
Кылыгы јакшыларды јайымдап,
Кылыгы јаманды артызып турат.
Канча чактыҥ туркунына
Ачу-коронды кӧп кӧргӧн,
Јер алдында кыйналган
Карлагаштый ар-албаты
Баатырды мактап айдып турды:
«Ӧчкӧн одысты сен камыстыҥ,
Ӧлгӧн бойысты сен тиргистиҥ,
Кыйынду јадын јылыйды,
Кычык Эрликтеҥ айрылдыбыс,
Јайымга бис јединдибис.
Јажына, баатыр, адыҥ макталзын,
Албаты сени ундыбай јӱрзин!»
Карлагаштый ар-албаты
Айлу-кӱндӱ алтайына
Умзанып эмди јанарда,
Атту-чуулу Кӧгӱдей-Мерген
Јӱс кезердиҥ эгентизи
Тынду кастак агыдып ийди.
Теҥери тӱби кӱкӱрт этти,
Алтай ӱсти тизирт этти,
Баатыр кижи аткан огы
Јер алтайдыҥ тогус кадын
Јара тийген турбай кайтты.
Ай кӧрбӧгӧн албатыга
Ай јаркыны кӧрӱне берди,
Кӱн кӧрбӧгӧн албатыга
Кӱндӱ алтайга јол ачылды.
Баатыр кижи чике јолло
Јон-албатыны баштап чыгарды.
Оноҥ ары алтайын кӧстӧп,
Элес эдип учуп ийди.
Алтайына јанып келзе,
Ала тӱктӱ ак быйаны
Малдаҥ кӧп ӧскӧн эмтир,
Ак чырайлу албатызы
Јонноҥ кӧп ӧскӧн эмтир.
Оны кӧргӧн Кӧгӱдей-Мерген
Албатызын јууп алып,
Мынайда айдып турбай кайтты:
«Малдаҥ кӧп малду болдыгар,
Јонноҥ кӧп јонду болдыгар,
Бирлик јадынга эм јадыгар,
Бир биледий ӧзӱгер.
Јердиҥ ӱстин јеектеген
Јеек кaанды јоголтып бердим,
Јердиҥ алдын бийлеген
Эрлик-бийди јоголттым.
Эмди слерге, јыда тудунып,
Ӧштӱ келип табарбас—дийт.
Јер алдына кыйынга
Эрлик слерди апарбас—дийт.
Айлу-кӱндӱ алтайыгарга
Амыр-энчӱ јадыгар,
Бала-барка азырап,
Ырысту јадып јуртагар—дийт.
Теҥериге мен чыгала,
Албаты јадынын кӧрӱп турарым,
Алдынаҥ ӧрӧ кӧрӱнер
Јылдыс болуп барарым» — дийт.
Онойдо айткан соҥында
Атту-чуулу Кӧгӱдей-Мерген
Алтын-Кӱскӱ алганыла
Јылдыс болуп уча берди.
Кӧк теҥери тӱбинде
Јети-Каан деп јылдыс бар.
Јети тӱҥей Кӧгӱдей-Мерген
Тойго браатканы ол дежет.
Алтын-Казык деп јылдыс бар,
Ай-Кааныҥ јаҥыс кызы
Алтын-Кӱскӱ ол дежет.
Ӱч мыйгак деп јылдыс бар,
Ӱч мыйгактыҥ ӱстӱнде
Кызыл јаҥыс јылдыс бар,
Кӧгӱдей-Мерген баатырдыҥ
Мыйгактыҥ кардын јара аткан
Канду огы ол дежет.
Алтай чӧрчӧк божоды,
Айдар сӧзим тӱгенди.